

ATATURK
UNIVERSITY
PUBLICATIONS

Current Perspectives in Social Sciences

*Formerly: Journal of Social Sciences Institute
Official journal of Atatürk University Social Sciences Institute*

Volume 27 • Issue 4 • December 2023

EISSN 2822-3160
socialsciences-ataunipress.org

Current Perspectives in Social Sciences

Owner

Sait UYLAŞ

Department of Arabic Language and Literature, Atatürk University,
Faculty of Letters, Erzurum, Turkey

Associate Editor

Serkan NAKTİYOK

Department of Management and Work Psychology, Atatürk
University, Faculty of Economics and Administrative Sciences,
Erzurum, Turkey

Secretary

Mehmet ULUĞ

Atatürk University, Graduate School of Social Sciences, Erzurum,
Turkey

Editorial Board

Belgin AYDINTAN

Division of Business, Department of Business Administration, Faculty
of Economics and Administrative Sciences, Ankara Hacı Bayram
Veli University, Ankara, Turkey

Enver AYDOĞAN

Division of Business, Department of Business Administration, Faculty
of Economics and Administrative Sciences, Ankara Hacı Bayram
Veli University, Ankara, Turkey

Osman ELMALI

Department of History of Philosophy, Atatürk University, Faculty of
Theology, Erzurum, Turkey

Muhsin HALİS

Division of Management, Department of Management and Organi-
zation, Kocaeli University, Faculty of Economics and Administrative
Sciences, Kocaeli, Turkey

Naci İSPIR

Department of Radio, Cinema and Television, Atatürk University,
Faculty of Communication, Erzurum, Turkey

Ömer Faruk İŞCAN

Division of Business, Department of Management and Organization,
Atatürk University, Faculty of Economics and Administrative Scienc-
es, Erzurum, Turkey

Editor in Chief

İlknur EMEKLİ

Department of Arabic Language and Literature, Atatürk University,
Faculty of Letters, Erzurum, Turkey

Hüseyin Ali KUTLU

Department of International Trade and Logistics, Atatürk University,
Faculty of Economics and Administrative Sciences, Erzurum, Turkey

Atılhan NAKTİYOK

Division of Business, Department of Management and Organization,
Atatürk University, Faculty of Economics and Administrative Scienc-
es, Erzurum, Turkey

Gökalp Nuri SELÇUK

Department of Tourism Management, Atatürk University, Faculty of
Tourism, Erzurum, Turkey

Özgür TEMİZ

Department of Public Law, Department of Administrative Law, Fac-
ulty of Law, Atatürk University, Erzurum, Turkey

Sait UYLAŞ

Department of Arabic Language and Literature, Atatürk University,
Faculty of Letters, Erzurum, Turkey

Foreign Language Editors

Kamil CİVELEK

Department of American Culture and Literature, Atatürk University,
Faculty of Letters, Erzurum, Turkey

Ahmet SARI

Department of German Language and Literature, Atatürk University,
Faculty of Letters, Erzurum, Turkey

Mehmet TAKKAÇ

Department of English Culture and Literature, Atatürk University,
Faculty of Letters, Erzurum, Turkey

Nimet YILDIRIM

Department of Persian Language and Literature, Atatürk University,
Faculty of Letters, Erzurum, Turkey

Nurullah YILMAZ

Department of Arabic Language and Literature, Atatürk University,
Faculty of Letters, Erzurum, Turkey

Founder
İbrahim KARA

General Manager
Ali ŞAHİN

Finance Coordinator
Sinem Fehime İLHAN

Journal Managers

Deniz KAYA
Irmak BERBEROĞLU
Arzu ARI

Publications Coordinators

Alara ERGİN
İrem ÖZMEN
Derya AZER
Beril TEKAY
Nisanur ATICI
Şeref Mert GÜCÜN

Web Specialists

Erdem ERCIVAN
Doğan ORUÇ

Project Assistant

Batuhan KARA

Contact

Publisher: Atatürk University
Address: Atatürk University, Yakutiye,
Erzurum, Turkey

Publishing Service: AVES
Address: Büyükdere Cad. 199/6,
34394, Şişli, İstanbul, Turkey
Phone: +90 212 217 17 00
E-mail: info@avesyayincilik.com
Webpage: www.avesyayincilik.com

Current Perspectives in Social Sciences

AIMS AND SCOPE

Current Perspectives in Social Sciences is a peer reviewed, open access, online-only journal published by the Atatürk University.

Current Perspectives in Social Sciences is a quarterly journal published in both English and Turkish. The journal has issues in March, June, September, and December.

As of 2022, the journal has changed its title to Current Perspectives in Social Sciences.

Current Title (2022-...)

Current Perspectives in Social Sciences

EISSN: 2822-3160

Previous Title (2003-2021)

Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

ISSN: 1304-4990

EISSN: 2717-6568

Current Perspectives in Social Sciences is covered in EBSCO, ERIH PLUS, TUBITAK ULAKBIM TR Index and CNKI.

All content published in the journal is permanently archived in Portico.

Current Perspectives in Social Sciences aims to contribute to the literature by publishing manuscripts at the highest scientific level in social sciences.

The scope of the journal includes but not limited to education, communication, geography, history, linguistics, psychology, anthropology, philosophy, philology, musicology, fine arts, sociology, archeology, economy, international relations, social work, political science, international studies, business management, applied econometrics, applied statistics, law, public administration.

Current Perspectives in Social Sciences publishes original articles, reviews, case reports, and letters to the editors that are prepared in accordance with ethical guidelines.

The target audience of the journal is experts, researchers and professionals working and interested in social sciences.

Disclaimer

The statements or opinions expressed in the manuscripts published in the journal reflect the views of the author(s) and not the views of the editors, editorial board, and/or publisher. The editors, editorial board, and publisher are not responsible for the content of the manuscripts and do not necessarily endorse the views expressed in them. It is the responsibility of the authors to ensure that their work is accurate and well-researched, and the views expressed in their manuscripts are their own. The editors, editorial board, and publisher simply provide a platform for the authors to share their work with the scientific community.

Open Access Statement

Current Perspectives in Social Sciences is an open access publication.

Starting on 2022, all content published in the journal is licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial (CC BY-NC) 4.0 International License which allows third parties to use the content for non-commercial purposes as long as they give credit to the original work. This license allows for the content to be shared and adapted for non-commercial purposes, promoting the dissemination and use of the research published in the journal.

The content published before 2022 was licensed under a traditional copyright, but the archive is still available for free access.

All published content is available online, free of charge at <https://socialsciences-ataunipress.org/EN>.

You can find the current version of the Instructions to Authors at <https://socialsciences-ataunipress.org/>

Editors: İlknur Emekli

Address: Atatürk University, Graduate School of Social Sciences, Erzurum, Turkey

E-mail: ilknur.emekli@atauni.edu.tr

Publisher: Atatürk University

Address: Atatürk University, Yakutiye, Erzurum, Turkey

Publishing Service: AVES

Address: Büyükdere Cad., 199/6 34394 Şişli, İstanbul, Turkey

Phone: +90 212 217 17 00

E-mail: info@avesyayincilik.com

Webpage: www.avesyayincilik.com

Current Perspectives in Social Sciences

CONTENTS

Research Articles / Araştırma Makaleleri

- 282** The Physical Education Culture in the Second Constitutional Period: A Study on the “Terbiye ve Oyun” Magazine II. Meşrutiyet Dönemi’nde Beden Eğitimi Kültürü: “Terbiye ve Oyun” Dergisi Üzerine Bir İnceleme
Gürsoy DEĞİRMENCİOĞLU
- 289** Seçilmiş Makroekonomik Göstergelerin Çevresel Bozulma Üzerindeki Etkisi: BRICS-T Ülkeleri
The Impact of Selected Macroeconomic Indicators on Environmental Degradation: BRICS-T Countries
Osman TABAK, Tuğba Betül ÖZAV
- 296** 21’inci Yüzyılda Savaş: Savaşın Dönüşümü ve Yeni Aktörlerin Tipolojisi
War in the 21st Century: The Transformation of Warfare and Typology of the New Actors
Ufuk Necat TAŞÇI
- 304** Assessing the Impacts of Opportunity Cost-Related Regret on Experiential Value and Revisit Intention in a Restaurant Setting
Fırsat Maliyeti Kaynaklı Pişmanlığın, Deneysel Değer ve Tekrar Ziyaret Niyeti Üzerindeki Etkilerinin Restoran Ortamında Değerlendirilmesi
İnci DURSUN, Ebru TÜMER KABADAYI, Elif ARALIK
- 312** Fârâbî’de Felsefe ve Geometri İlgisi
Philosophy and Geometry Interest in Fârâbî
Erdoğan Serdar ÇALIK
- 316** McCarthy’s Roots in Tradition and Perception of Nature in *The Road*
McCarthy’nin Geleneğe Uzanan Kökleri ve Yol Romanındaki Doğa Algısı
İbrahim KOÇ
- 323** Cinematic Narration in Altın Çocuk and James Bond Differences, Similarities and Geographies
Altın Çocuk ve James Bond’da Sinemasal Anlatım, Farklılıklar, Benzerlikler ve Coğrafyalar
Mert GÜRER, Harun Mustafa TÖLE
- 329** Hükümet Sistemleri Üzerinden Mukayeseli Bir Analiz (Parlamentar Sistem–Başkanlık Sistemi)
A Comparative Analysis of Government Systems (Parliamentary System–Presidential System)
Muhammet Yasin ELİTOK, Fatih DEĞİRMENCİ
- 341** The Invisibility of Male Witches in British Culture from the Early Modern Period to Modern Day
Erken Modern Dönemden Günümüze İngiliz Kültüründe Erkek Cadıların Görünmezliği
Alper TULGAR

Reviewer List / Hakem Listesi

- 346** Reviewer List

The Physical Education Culture in the Second Constitutional Period: A Study on the “Terbiye ve Oyun” Magazine

II. Meşrutiyet Dönemi’nde Beden Eğitimi Kültürü: “Terbiye ve Oyun” Dergisi Üzerine Bir İnceleme

Gürsoy DEĞİRMENCİOĞLU

Department of Journalism, Kocaeli University, Faculty of Communication, Kocaeli, Turkey

ABSTRACT

In this article, we aimed to analyze the development process of physical education and teaching in Türkiye during the Second Constitutional Period by examining the visual contents in the “Terbiye ve Oyun” (Physical Education and Games) magazine published by Selim Sırrı Tarcan, who pioneered the development of physical education culture in our sports history. In this article, considering the historical process, the change in sports culture in the Ottoman Empire was examined in the context of “physical education.” All visual content related to sports and physical education was analyzed by the content analysis method in 30 issues of “Terbiye ve Oyun,” which was published by Selim Sırrı Tarcan in two different periods in 1911 and 1922. When all the visual content featured in the magazine is examined, it is seen that the magazine did not only provide its readers with content related to physical education and gymnastics but also featured informative content about children’s favorite games, entertainment activities, and different sports branches. In this context, it has been tried to reflect the visual content that the magazine offers to its readers in order to contribute to physical education and sports culture.

Keywords: Gymnastics during the Second Constitutional period, magazine of “Terbiye ve Oyun”, physical education, Selim Sırrı Tarcan, sports

Öz

Bu çalışmada, spor tarihimizde beden eğitimi kültürünün gelişiminde öncülük eden Selim Sırrı Tarcan tarafından yayımlanan “Terbiye ve Oyun” dergisinde yer alan görsel içerikler incelenerek İkinci Meşrutiyet döneminde, Türkiye’de beden eğitimi ve öğretiminin gelişim sürecinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Tarihsel süreç içinde Osmanlı İmparatorluğu’nda spor anlayışında yaşanan değişim süreci “beden eğitimi” kültürü bağlamında ele alındığı çalışmada, Selim Sırrı Tarcan’ın 1911 ve 1922 yıllarında iki ayrı dönemde yayımladığı “Terbiye ve Oyun” dergisinin toplam 30 sayısında spor ve beden eğitimi ile ilgili yer alan tüm görsel içerikler içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Derginin sadece beden eğitimi ve jimnastik ile ilgili içeriklere yer vermediği, aynı zamanda çocukların sevdiği oyun ve eğlence etkinlikleri ile farklı spor dalları hakkında bilgilendirici içeriklere de yer verdiği belirlenmiştir. Bu bağlamda derginin, beden eğitimi ve spor kültürüne katkı sağlamak için okuyucularına sunduğu görsel içeriklerin neler olduğu yansıtılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Spor, beden eğitimi, İkinci Meşrutiyet döneminde jimnastik, Selim Sırrı Tarcan, “Terbiye ve Oyun” dergisi

Received/Geliş Tarihi: 20.10.2022

Accepted/Kabul Tarihi: 13.11.2023

Publication Date/Yayın Tarihi: 01.12.2023

Corresponding Author/Sorumlu Yazar:
Gürsoy DEĞİRMENCİOĞLU
E-mail: gursoyd@gmail.com

Cite this article as: Değirmencioğlu, G. (2023). The physical education culture in the second constitutional period: A study on the “terbiye ve oyun” magazine. *Current Perspectives in Social Sciences*, 27(4), 282-288.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Introduction

The process of the emergence and proliferation of physical education and the culture of sports in the Ottoman Empire started with the reforms of the Tanzimat Period and climbed to its peak after the declaration of the Second Constitutional Monarchy in 1908. Although the practices were limited to certain branches, thanks to the influence of ideas such as “freedom” and “independence” introduced by “constitutionalism,” significant developments were observed in sports during this period. In addition to football, the concept of “physical training,” also called “physical education,” became established due to the steps taken, especially in the field of gymnastics. The attitude seen in the period of autocracy, when only minorities and foreign citizens could participate in sports activities, began to change with

the Constitutional Period. The new sports clubs established as a response to this need triggered a further proliferation of interest in and participation in sports across the Ottoman Empire.

During this period, Selim Sırrı Tarcan marked a milestone in the field by founding “Terbiye-i Bedeniye Mektebi” (the School of Physical Education), which was the only awarding body in physical education and contributed to the training of new trainers. However, the school could only operate for a short period as shortly after its establishment, Tarcan had to move to Sweden. However, Selim Sırrı Tarcan’s transfer of new approaches and understanding of Swedish gymnastics in the field of physical education in Europe to physical education teachers in Istanbul on his return from Sweden has been one of the most important contributions. It is noteworthy that with the introduction of physical education courses into educational programs, the number of copyrighted and translated works for the field of sports, as well as periodicals, also increased. The magazine “Terbiye ve Oyun” (Physical Education and Games), published by Selim Sırrı Tarcan in 1911, made it possible to convey to the public the practices of Swedish gymnastics and developments related to other sports that have recently been applied in physical education. In the magazine, the movements that should be performed in physical education classes were presented to the readers in the form of detailed descriptions and drawings. In this regard, the magazine “Terbiye ve Oyun” is considered a publication that contributes to the practical implementation of physical education.

In this study, the developments in physical education and sports culture that started with the Tanzimat Period in the Ottoman Empire and developed during the Second Constitutional Period and the first years of the Republic were examined through a literature review. In addition, the published visual materials (drawings, photographs, figures, etc.) in the magazine “Terbiye ve Oyun” and the subjects and contents of the topics they covered were analyzed by putting them together in the form of tables. In this context, the study reflects what the visual content of the magazine offered to its readers with a view to contributing to physical education and sports culture.

First Years of Gymnastics and Physical Education in the Ottoman Empire

It is only seen in the Tanzimat Period that positive “modernization”-induced steps were taken by the Ottoman Empire, and certain reforms similar to those made in Western countries were carried out in the field of “sports and sports education” for the first time outside the military field (Çelik & Bulgu, 2010, pp. 138–139). It is worth noting that before the declaration of the Tanzimat Reforms, sports activities in the Ottoman Empire were limited to traditional sports and regarded rather as combat training than entertainment (Çelik & Bulgu, 2010, p. 140).

It is seen until the Second Constitutional Period that sports activities were perceived as military drilling and only performed at some military schools as part of their curricula. These military courses were named “gymnastics,” “drilling,” or even “physical education” in different settings. Other than military schools, gymnastics classes were first started in Galatasaray High School, and French teachers called Curel and Mouroux were relocated to the country to teach these classes with the initiative of Ali Pasha, the Grand Vizier of the period (Günay, 2017, p. 918). However, the need for physical education teachers was specially recognized in the first years of the 20th century (Şinoforoğlu, 2020, p. 74).

The establishment of sports clubs emerged as a positive result of the Westernization movement in sports. However, in addition to these positive developments, the necessary steps to promote and popularize sports to a wider audience could not be taken. During the period of autocracy, public participation in sports was completely prohibited, except for minorities and foreign nationals (Çelik & Bulgu, 2010, p. 146).

The understanding in the Ottoman Empire that considers courses like “gymnastics” or “physical education” only within the framework of military training evolved over the years and became more organized and systematic after the Second Constitutional Period. Having returned to Turkey after his education in Sweden, Selim Sırrı Tarcan pioneered new practices of gymnastics with the knowledge and experience he gained abroad and contributed to the change in the approach to physical education during this period.

Developments in Physical Education in the Second Constitutional Period

Physical education and relevant training activities were introduced as planned and systematic activities only after the declaration of the Second Constitutional Period. Together with Selim Sırrı’s efforts to implement, promote, and disseminate Swedish gymnastics, physical education practices were laid on a solid foundation within the Second Constitutional Period. During this period, Swedish gymnastics became the mainstream understanding of physical education with the curricula and textbooks, the vast majority of which were created by Selim Sırrı (Özçakır, 2015, pp. 23–24).

Özçakır (2018) analyzes how physical games were utilized to help students gain a nationalist character in both spiritual and physical ways, create a healthy and productive generation out of them, and prepare the future citizens, children, for the military conditions from an early age, as well as the way military students participated in these games.

During the Second Constitutional Period, it was aimed to educate physically strong, healthy students with military skills at the primary education level, which is a mandatory level of education, and to shape the field of physical education with compulsory courses delivered to students (Özçakır & Yıldırım, 2016, p. 21). Specialists brought from abroad, trained teachers, teachers sent to higher education abroad, sports halls built throughout the country, and the integration of physical education into the curriculum were realized during this period (Şinoforoğlu, 2020, p. 97).

In the process that emerged with the proclamation of the Second Constitutional Monarchy, organizations in the field of sports gained momentum in line with the provisions of the Law of Associations (Çelik & Bulgu, 2010, p. 145). During the Second Constitutional Period, preparatory games and exercises applied in physical education classes to prepare students for military service were also practiced in teacher schools (Özçakır & Yıldırım, 2016, pp. 23–24).

It is also seen that during the Second Constitutional Period, an awareness of the importance of training physical education teachers was raised, and sports clubs were founded to create space for gymnastics training. In other words, the need for gymnastics trainers led to the emergence of sports clubs in Turkey and the institutionalization process the sports culture. Selim Sırrı contributed to the popularization of physical education across society through the “Terbiye-i Bedeniye Mektebi” (the School of Physical Education) that he founded and the magazine “Terbiye ve Oyun” that he published.

Selim Sırrı Tarcan is one of the people who influenced physical education and sports in an intellectual and functional context within the last period of the Ottoman Empire and the first years of the Republic (Mutlu, 2020, p. 585). Selim Sırrı’s gathering of experts in various sports branches and the opening of “Terbiye-i Bedeniye Mektebi,” which was the only institution that awarded certificates in the field of physical education in 1908, became one of the important steps taken in this context (Şinoforoğlu, 2020, p. 80). However, the school, which was established on the individual initiative of Selim Sırrı, could only remain open for less than a year (Şinoforoğlu, 2020, pp. 81–82).

Selim Sırrı Tarcan, who studied physical education and sports in Sweden in 1909 and 1910, left his position in the army when he returned home and concentrated his efforts as a physical education teacher and sports writer (Çapan & Mutlu, 2016, p. 235). After Selim Sırrı’s return from Sweden, it seems that a transformation was realized from instrumental gymnastics to Swedish gymnastics, which was outstanding with its scientific and physiological aspects and could be practiced by everyone (Özçakır, 2015, pp. 19–20). Selim Sırrı points out that sports activities are very common for all age groups in Sweden and expresses that this interest allows them to have healthy and built bodies (Ahmetoğlu, 2011, p. 46). In order to better understand the late Ottoman Empire and the early Republic period, it is important to get to know the key figures of the modernization process. In this context, Selim Sırrı Tarcan is known as one of the most important figures in the history of physical education in Turkey and an important actor in the field (Lüküslü & Dinçşahin, 2013, p. 205).

The increase in the importance given to physical education courses during the Second Constitutional Period, the introduction of relevant courses into the curricula, and their implementation also led to a significant increase in the number of copyrighted and translated works about the field (Özçakır & Yıldırım, 2016, pp. 26–27). Since 1910, the works of Selim Sırrı, whose articles were published in many newspapers and journals, including *Servet-i Fünun* (Wealth of Knowledge), in order to spread his ideas, aimed at the systematic implementation of gymnastics at schools with aspects that are based on scientific data (Korkmaz & Oruç, 2015, p. 5). During this period, the Young Turks, borrowing ideas from Europe, tried to determine how best Western ideas about folklore could be applied to the rapidly changing Ottoman–Turkish society (Öztürkmen, 2020, p. 140).

Selim Sırrı’s magazine “Terbiye ve Oyun” was published in two different periods. The term between August 14, 1911, which is its first publication date, and August 14, 1912, is the first period of publication, while July 1922–April 1923 is known as its second period. The magazine was published every 15 days and 24 times in total during the first period while being monthly and only 10 times during the second one. The magazine declared its purpose as “to serve the mental and physical development of young people” on the cover page of its first issue (Kılıç, 2019, p. 283). “Terbiye ve Oyun,” which started its life of publication in İstanbul and was released regularly twice a month for a year, published its 24th issue during the period when World War II was approaching; however, it was decommissioned due to financial difficulties. After the decadal hiatus, the magazine started to be published under the same name in July 1922 (Sarıkaya, 2018, pp. 65–66).

Selim Sırrı presented his 30-game and 30-week lesson plan for physical education classes in primary and secondary schools to physical education teachers in his work “İsveç Usulü Terbiye-i Bedeniye ve Mektep Oyunları” (Swedish-Style Physical Education and School Games) published in 1913 (Şinoforoğlu, 2020, p. 83). In the same years, magazines such as “İdman” (Training), “Futbol” (Football), “Tedrisat Mecmuası” (The Magazine of Education), “Yeni Fikir” (New Idea), “Talebe Defteri” (Student Book), “Osmanlı Genç Dernekleri Mecmuası” (Magazine of Ottoman Youth Associations), and “Donanma Mecmuası” (Naval Magazine) were published in the field of physical education (Özçakır & Yıldırım, 2016, p. 26). The magazines “Futbol” and “Terbiye ve Oyun” were followed by the magazine “İdman,” which began to be published in 1913. The magazine did not cover sports in a limited framework but touched on various sports in detail (Aydın, 2009, pp. 154–164).

Having specialized in the field, Selim Sırrı endeavored to raise awareness about the importance of physical education in children’s development, find new solutions to current problems using scientific methods, and advise caregivers of children and also the children themselves with the articles he authored for the magazine “Gürbüz Türk Çocuğu” (Healthy Turkish Child) (Sarıkaya, 2008, p. 124). Demir (2017), in his study of comparative pedagogical articles in journals of pedagogy published between 1918 and 1938, states that the earliest relevant article dates back to 1917, and this article was written by Selim Sırrı Tarcan.

Table 1.
The Number of Visual Contents in the “Terbiye ve Oyun” Magazine

Year-Issue	Photo	Drawing	Figure
1911/1	2	–	2
1911/2	2	1	16
1911/3	2	2	–
1911/4	2	1	7
1911/5	–	7	–
1911/6	2	–	27
1911/7	2	–	–
1911/8	2	1	–
1911/9	2	2	–
1911/10	2	1	–
1912/11	–	–	–
1912/12	2	–	9
1912/13	2	–	15
1912/14	3	–	–
1912/15	2	–	10
1912/16	2	2	–
1912/17	2	2	–
1912/18	2	2	–
1912/19	2	4	–
1912/20	4	–	–
1912/21	9	–	–
1912/22-23-24	14	–	–
1922/1	9	–	–
1922/2	8	2	–
1922/3	11	1	–
1922/4	10	1	–
1922/5	6	–	–
1922/6	8	7	1
Sum	114	36	87

Table 2.
The Topics of Visual Contents in the "Terbiye ve Oyun" Magazine (1911–1912)

Year	Subject	Photo	Drawing	Figure
1911–1912	Kids' Health Games	8	-	-
1911–1912	Kids' Health Gymnastics	20	-	-
1911–1912	Physical Education and Gymnastic Exercises	1	-	75
1911–1912	Tools Used in Gymnastic Exercises	-	-	9
1911–1912	Gymnasts and Gymnasium Hall	3	-	-
1911–1912	Students Performing Swedish Gymnastics	2	-	-
1911–1912	Physical Education Studies by Teachers of Darülmualimin (Teacher School for Men's)	2	-	-
1911–1912	Bones that are Affected by Body Movements	-	-	2
1911–1912	Children's Favorite Games	-	6	-
1911–1912	Children Playing Games	-	1	-
1911–1912	Two People Traveling by Car	-	2	-
1911–1912	People Who Lead a Village Life in Nature	-	4	-
1911–1912	Football Player	-	8	-
1911–1912	Dimensions of the Tennis Court	-	1	-
1911–1912	Drawing a Basketball Court	-	1	-
1911–1912	Drawing a Football Field	-	1	-
1911–1912	The Stadium where Athens Olympics will be Held	1	-	-
1911–1912	A Model of the Stadium Built For the Olympic Games Held in Stockholm	-	1	-
1911–1912	An Athlete Preparing for the Olympics to be Held in Sweden	1	-	-
1911–1912	Swedish High Jump Athlete	1	-	-
1911–1912	The Road where the Olympics will be held in Stockholm	2	-	-
1911–1912	The Area where the Sailing Yacht Races will be Held at the Olympics in Sweden	1	-	-
1911–1912	Sports Related to the Olympic Games	5	-	-
1911–1912	Parade of Countries Participating in the Olympics	2	-	-
1911–1912	Spectators Watching the Olympics	1	-	-
1911–1912	Gymnastics Movements of Swedish School Teachers in the Presence of the King of Sweden	2	-	-
1911–1912	Swedish Pole Vault Athlete	1	-	-
1911–1912	Gymnastics and Balance Movements of Female Athletes Participating in the Olympics	2	-	-
1911–1912	The Photo of the King of Sweden Delivering his Speech	1	-	-
1911–1912	The Trophy Ceremony at the Olympics	1	-	-
1911–1912	Members of the "National Physical Education Institution"	1	-	-
1911–1912	A Signed Photo Sent by Madame Balin, a Graduate of Darülfünun (University), to Selim Sırrı	1	-	-
1911–1912	Physical Movements that Need to be Applied to the Back, Heart, and Head	3	-	-
Sum		62	25	86

Thanks to the efforts of Selim Sırrı Tarcan, physical education departments were opened at universities, sports writing emerged as a profession, and Turkey had the opportunity to participate in various international sports organizations (Seyhan, 2012, p. 140). Selim Sırrı, who played an important role in organizing physical education and sports events at the Olympics and schools, has become one of the figures who has developed physical education and sports in both formal and non-formal education in Turkey (Demirhan & Konukman, 2012, p. 41). Selim Sırrı Tarcan has been one of the important names that have ensured the institutionalization of physical education in Turkey. After his education in Sweden and his return to the country, Tarcan ensured that the understanding of Swedish gymnastics prevailed in educational institutions, published the journal "Terbiye ve Oyun" magazine, and aimed to convey to society how to do the physical education movements necessary for a healthy and fit life in practice. This study aims to reveal the importance of the magazine "Terbiye ve Oyun," which was published by Selim Sırrı Tarcan during the Constitutional Monarchy regime, in the development of physical education and sports culture in Turkey through the examination of the visual content featured in the magazine.

Material and Methods

24 copies of the magazine "Terbiye ve Oyun" published in 1911–1912 (first period) and six copies published in 1922 (second period) were included in the research scope of the study. Electronic copies of the magazine found in the online periodicals archive of the Atatürk Library in İstanbul were accessed, and all visual contents featured in a total of 30 issues that were published in these two periods were examined within the scope of the study. The limitation of the study is that only visual content in the magazine "Terbiye ve Oyun" is included in the research. The magazine's contents, such as the news and column articles, were not included in the scope of the study.

In this study that examines the visual content of the magazine "Terbiye ve Oyun," the following research questions have been developed:

1. How much space is allocated for visual contents by their types in the magazine in two different periods of its publication?
2. During the two different periods of publication of the magazine, which topics and contents were related to the visual materials used?

First of all, the study aimed to construct the historical process of development in the Ottoman Empire in terms of physical education and sports culture that started in the Tanzimat period and continued in the Second Constitutional Period and the first years of the Republic through the literature review. The study analyzed 30 copies of the magazine "Terbiye ve Oyun" within the scope of the research

Table 3.
The Topics of Visual Contents in the "Terbiye ve Oyun" Magazine (1922)

Year	Subject	Photo	Drawing	Figure
1922	Photos of Şehzade (Prince) Ömer Faruk efendi Watching the Lead Racer in Horse Races and Gymnastic Movements	2	-	-
1922	Selim Sırrı and His Students Performing Physical Education Exercises	1	-	-
1922	Gymnastics Exercises of the Commanders of the Gendarmerie Outpost in the Presence of Şehzade Ömer Faruk Efendi	1	-	-
1922	Physical Education Teacher the Late Mr. Halimi	1	-	-
1922	Ali Kemal Pasha, Commander of the Public Gendarmerie and Deputy Chairman of the National Olympic Committee	1	-	-
1922	Ahmed Vefik Bey, Deputy Director of the Gendarmerie Police School and a Member of the National Olympic Committee	1	-	-
1922	An Athlete Setting of in 100-Meter Races	1	-	-
1922	Selim Sırrı as a Student	1	-	-
1922	Students' Swedish Gymnastics Exercises	2	-	-
1922	Little Boys and Girls Playing Games	-	1	-
1922	Şehzade Abdulrahim Efendi, Honorary President of the National Association for the Preparation for the Olympic Games	1	-	-
1922	Celal Bey, Director of Military High School	1	-	-
1922	A Captain Teaching Gymnastics	1	-	-
1922	Military High School Students Performing Gymnastics	3	-	-
1922	An Orphaned Child Sleeping on The Street	-	1	-
1922	Military Training of the Iranian Gendarmerie School	1	-	-
1922	Hasib Bey, Chairman of the National Olympic Committee	1	-	-
1922	Şehzade Ömer Faruk Efendi in the National Olympic Committee	1	-	-
1922	Gymnasts of the Turkish Gendarmerie School	1	-	-
1922	Gymnasts of the Iranian Gendarmerie School	1	-	-
1922	Gendarmes Being Trained in Sports	1	-	-
1922	Mir Mehdi Bey	1	-	-
1922	Athletes Playing Rugby	-	1	-
1922	A Gymnastics Teacher	1	-	-
1922	Swedish Style Gymnastics of the Turkish Gendarmes	1	-	-
1922	Iranian Gendarmerie School Fencing Training	1	-	-
1922	The Trophy Awarded by the National Olympics Committee at the Sports Competitions Held by the Gendarmerie Officer School	1	-	-
1922	A Portrait Photo of Gazi Mustafa Kemal Pasha in Military Uniform	2	-	-
1922	Pre-Service Teachers at Darülmualimin	1	-	-
1922	Young People Playing Football at Darülmualimin	1	-	-
1922	Teacher Candidates Performing Physical Education	1	-	-
1922	Teacher Candidates Playing Volleyball	1	-	-
1922	Swedish Gymnastics of Young Prospective Teachers at Darülmualimin	1	-	-
1922	Young People and Teachers of "Tatbikat Mektebi" (Drilling School)	1	-	-
1922	Swedish Gymnastics of the Drill School	1	-	-
1922	Swedish Gymnastics-Movements Performed by Students of Darülmualimin on the Training Holiday	1	-	-
1922	Four Movements Done by the Athlete Participating in 110 Meters Run and Hurdle Races	-	1	-
1922	A Player Dressed in Zeybek Outfit	2	-	-
1922	Zeybek Dance of Pre-Service Teachers at Darülmualimin	1	-	-
1922	Selim Sırrı Watching the Zeybek Performance of Turkish Soldiers in İzmir who Fought in the Greek War	1	-	-
1922	Selim Sırrı's Uniformed Photos from His Years of Military Training	2	-	-
1922	Photo of Teachers and Students Together	1	-	-
1922	Physical Education Exercises of School Students	1	-	-
1922	Zeybek Dance Moves	4	-	-
1922	Games and Entertainment of Young Children	-	7	-
1922	Students a High School in İzmir and Selim Sırrı as the Teacher	1	-	-
1922	The Late Marshal Rauf Pasha, who Lost a Leg in the Montenegrin War	1	-	-
1922	Physical Education Movements Related to Practical (Applied) Non-Instrumental Gymnastics Classes for Boys and Girls	-	-	1
Sum		52	11	1

and examined all the visual content featured in these 30 issues quantitatively and qualitatively using the content analysis method. Visual contents such as photographs, drawings, and figures featured in the magazine were counted and summarized in tables. In this context, it was aimed at answering the research questions developed within the scope of the study based on the findings obtained and the analysis of numerical data.

Results

In this study, the numbers of visual contents in the "Terbiye ve Oyun" magazine were translated into a table by their types, and then those visual contents were arranged in a table according to their subjects.

When the visual content in the magazine "Terbiye ve Oyun" is examined, photos come to the fore with the highest number among other visual elements with 114 photos. In addition, it was noteworthy that 36 drawings and 87 figures were included in the magazine. It was

also identified that 52 of the 114 photos published in the magazine were included in the issues released in 1922. When the drawings and figures in the journal were examined, it was determined that 25 of the total 36 drawings and 86 of the total 87 shapes were found in the issues published in 1911 and 1912. A general assessment of the visual content showed that in the magazine's first period of publication (1911 and 1912), drawings and figures were given more priority, while in the second period (1922), the weight of photo content began to increase.

When the visual content in the "Terbiye ve Oyun" magazine is examined in terms of their subjects, we see 20 photos about "Kids Health Gymnastics" in the first period of the journal's publication (1911 and 1912), while eight photos of "Kids Health Games" were featured. It is noteworthy that five photographs were used for sports related to the Olympic Games. When the visual contents of the drawings are examined, it is seen that there are eight separate drawings for football players, six for children's favorite games, and four for people who lead a village life in nature. Among the drawings, those with information regarding areas of games such as basketball and tennis are seen. During this first period of publication, it was determined that 75 shapes related to "physical education and gymnastic movements" were used, as well as nine separate shapes representing the tools used in gymnastics studies.

Looking at the visual content used in the second period of publication of the magazine (in 1922), it is seen that photographs of military high school students, teachers, and prospective teachers, as well as gymnasts of Turkish and Iranian gendarmerie schools who perform physical education movements and gymnastics, were often featured. Especially in physical education movements, it seems that weight was given to Swedish gymnastics. In addition, during this period of publication, it was determined that eight photographs featured in the magazine were related to the zeybek dance and the figures of it. As for drawings and figures, it is seen that there are seven drawings depicting the games and entertainment of young children, and one figure is related to physical education movements designed for practical (applied) tool-free gymnastics classes for girls and boys. It is noteworthy that Selim Sırrı took more part in the visual content of the magazine during this period. A total of five photos were of Selim Sırrı's studies, his military education, physical education studies with his students, and the first zeybek dance performance he watched in İzmir from Turkish soldiers who fought in the Greek War.

Results concisely and reasonably summarize the findings in the form of text, tables, and figures arranged in a logical and internally self-consistent manner. The number of tables and figures should be limited to those absolutely needed to confirm or refute the thesis. Data given in graphs and tables should not be automatically repeated in the text. This section may be divided by subheadings.

Discussion, Conclusion and Recommendations

The stages of development of physical education and sports culture in Turkey have progressed along with historical developments in the Ottoman Empire from the Tanzimat Period to the present day. In terms of the national history of sports culture, which was limited to military training and traditional sports in its early period, the Second Constitutional Period is considered an important turning point. Selim Sırrı Tarcan has been one of the most important figures of the period who contributed to the emergence of classes where body movements were prioritized, which have been named "physical education" and then "gymnastics." Tarcan contributed to the institutionalization and proliferation of physical education in Turkey with the physical education school he established and ensured that the importance of physical education was communicated to the public with the magazine "Terbiye ve Oyun," published during the Second Constitutional Period. In addition to theoretical information on physical education, drawings and figures showing how physical movements should be performed in practice were mainly featured in the journal. Selim Sırrı Tarcan managed to publicize the understanding of physical education applied in Europe and the understanding of Swedish gymnastics through the magazine "Terbiye ve Oyun."

Accordingly, in the study, all the visual contents contained in a total of 30 issues published in two separate periods of the magazine "Terbiye ve Oyun" (1911–1912 and 1922) were examined quantitatively and qualitatively using the content analysis method. As a result of the evaluation of the obtained data, the study aimed to answer the research questions developed. Considering the first research question, it is evident that there are three main types of visual content featured in the magazine, namely, photographs, drawings, and figures. Examining the visual content of the magazine, the study identified 114 photographs, 36 drawings, and 87 figures in a total of 30 issues. Sixty-two of the photographs were used in the first period of the journal; 52 were used in the second period; 25 of the drawings were used in the first period of the journal; and 11 were used in the second period. When the figures showing the movements mostly aimed at physical education are examined, it is seen that 86 figures were transmitted to the readers in the first period of the journal, while only one figure was published in the second period of the journal.

The second research question regarding the subjects of the visual contents featured in the magazine reveals that 20 photos were about "Kids Health Gymnastics," eight photos had "Kids Health Games" content, and five photos were about sports branches that are performed in the Olympic Games. When the visual contents of the drawings are examined, eight separate drawings for football players, six for children's favorite games, and four for people who lead a village life in nature are identified. Also worth noting are the drawings that transmit information about the fields of sports such as football, basketball, and tennis to readers. In addition, it was identified that 75 figures related to "physical education and gymnastic movements" and nine figures related to the tools used in gymnastics studies were included in the journal during the same period.

Looking at the visual content featured in the issues of the magazine "Terbiye ve Oyun" published in its second period, it is seen that photographs of military high school students, teachers, and preservice teachers practicing physical education and gymnastics, as well as photographs of Turkish and Iranian gendarmerie schools, were frequently featured. It is also worth noting that among the physical education movements, visuals of Swedish gymnastics were used predominantly. In this period of the magazine, it is also seen that eight photos related to zeybek dance, seven drawings depicting games and entertainment of kids, and a drawing of physical education exercises that can be performed by both girls and boys without any specific tool were featured by the magazine. It is noteworthy that Selim

Sırrı took more part in the visual content of the magazine during this period. During the same period, when the National Campaign was also carried out, two portrait photographs of Gazi Mustafa Kemal Pasha in military uniform were used in the magazine.

Overall, when the visual content featured in the magazine is examined, it is seen that the magazine did not only provide its readers with content related to physical education and gymnastics but also featured informative content about children's favorite games and entertainment activities and different sports branches. At the same time, it was determined that a lot of space was allocated on the pages of the magazine for information about the countries and athletes who had been selected to participate in the Olympic games to be held in Sweden, as well as content related to the sports branches that were performed in the Olympic games. In addition, it is seen that the magazine played an important role in terms of transferring national cultural values to the public. In this context, it is noteworthy that the photographs depicting the performance of the traditional zeybek dance are also included in the issues of the magazine published in 1922. As a result, an assessment based on the visual content would reveal that Selim Sırrı Tarcan made significant contributions to informing people and raising public awareness about physical education, gymnastics, sports culture, children's games, and national cultural values by publishing the magazine "Terbiye ve Oyun."

Ethics Committee Approval: Ethics committee approval was not obtained since no data from any living creature was used in the research.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Declaration of Interests: The author has no conflicts of interest to declare.

Funding: The author declared that this study has received no financial support.

Etik Komite Onayı: Araştırmada herhangi bir canlıya ait veri kullanılmadığı için etik raporu alınmamıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

References

- Ahmetoğlu, S. (2011). *An evaluation on Selim Sırrı (Tarcan)'s "İsveç Hatıraları" (Memoirs From Sweden)* Şehbâl Magazine (vol. 21, pp. 31–95). *Türkiyat Mecmuası*. [CrossRef]
- Aydın, H. (2009). İdman (1913–1914): İlk kapsamlı spor dergisi üzerine bir inceleme. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(27), 153–170.
- Çapan, M. Ş., & Mutlu, T. O. (2016). Unutulmuş bir spor adamını anlamak, konferanslarıyla; Selim Sırrı Tarcan. *SPORMETRE Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 14(2), 235–241. [CrossRef]
- Çelik, V. O., & Bulgu, N. (2010). Geç Osmanlı döneminde batılılaşma ekseninde beden eğitimi ve spor. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24, 137–147.
- Demir, G. T. (2017). 1918–1938 yılları arasında yayınlanan eğitim dergilerindeki karşılaştırmalı eğitim makaleleri. *Cumhuriyet International Journal of Education*, 6(1), 15–33. [CrossRef]
- Demirhan, G., & Konukman, F. (2012). Selim Sırrı Tarcan: A pioneer in the development of physical education and sports in Turkey. *Physical Culture and Sport. Studies and Research*, 54(1), 41–48. [CrossRef]
- Günay, N. (2017). Osmanlı devleti'nde kurulan spor cemiyetleri ve jimnastik derslerinin milliyetçilik hareketlerindeki rolü. *Bellekten*, 81(292), 917–946. [CrossRef]
- Kılıç, N. (2019). Spor basınının tarihsel gelişiminde önemli bir dergi: Terbiye ve Oyun. *TRT Akademi*, 4(8), 264–285.
- Korkmaz, V., & Oruç, Ş. (2015). Selim Sırrı Tarcan ve 'İbtidâi muallimlerine öğretmenler' adlı eseri. *International Journal of Social Science Research*, 4(1), 1–19.
- Lüküslü, D., & Dinçşahin, Ş. (2013). Shaping bodies shaping minds: Selim Sırrı Tarcan and the origins of modern physical education in Turkey. *International Journal of the History of Sport*, 30(3), 195–209. [CrossRef]
- Mutlu, M. (2020). Beden terbiyesi ve spor hayatında Selim Sırrı Tarcan (1874–1957). *Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 32, 583–615.
- Özçakır, S. (2015). 100 yıl öncesinde Türkiye'de beden eğitimi öğretimi ve günümüzdeki yansımaları. *Spor Bilimleri Dergisi*, 26(1), 18–25. [CrossRef]
- Özçakır, S., & Yıldırım, İ. (2016). II. Meşrutiyet dönemi beden eğitiminde çağdaş dönüşümler (1908–1918). *SPORMETRE Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 14(1), 15–28. [CrossRef]
- Öztürkmen, A. (2020). Folklore in the time of young Turks: Situating a new discipline in nineteenth century Ottoman thought. *Western Folklore*, 79(2), 139–178.
- Özçakır, S. (2018). Meşrutiyet çocuklarının yetiştirilmesinde terbiyevî oyunların rolü. *OTAM*, 43, 141–164. [CrossRef]
- Sarıkaya, M. (2008). Selim Sırrı Tarcan ve gülbüz Türk çocuğu. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 24(70), 113–126.
- Sarıkaya, M. (2018). Selim Sırrı Bey'in (Tarcan) sihi çocuk oyunları. *Atatürk Dergisi*, 7(1), 63–93.
- Seyhan, S. (2012). İlk spor yazarlarımızdan Selim Sırrı Tarcan ve Yeni Muhit dergisindeki yazılarından örnekler. *Global Media Journal-Turkish Edition*, 3(5), 129–141.
- Şinforoğlu, T. (2020). Türkiye'de beden eğitimi öğretmeni yetiştirme çabaları ve öncü kuruluşlar (1908–1930). *SPORMETRE Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, Spor Tarihi Özel Sayı (Sports History Special Issue)*, 18, 73–105. [CrossRef]

Seçilmiş Makroekonomik Göstergelerin Çevresel Bozulma Üzerindeki Etkisi: BRICS-T Ülkeleri

The Impact of Selected Macroeconomic Indicators on Environmental Degradation: BRICS-T Countries

Osman TABAK¹
Tuğba Betül ÖZAV²

¹Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, İzmir, Türkiye

²Gümüşhane Üniversitesi, Kelkit Aydın Doğan Meslek Yüksekokulu, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Bölümü, Gümüşhane, Türkiye

ÖZ

Bu çalışmanın amacı çeşitli makroekonomik göstergelerin çevresel bozulma üzerindeki etkisini araştırmak ve bu göstergelerin ekolojik bir çözüm yolu mu yoksa kriz mi olduğu sorusunu araştırmaktır. Bu bağlamda, BRICS-T ülkeler i (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika ve Türkiye) için 1992–2018 veri dönemi baz alınarak küreselleşmenin, finansal gelişmenin ve ekonomik büyümenin çevresel bozulma üzerindeki uzun dönemli etkisi Ortak ilişkili Etkiler tahmincisi ile incelenmiştir. Bulgular ekonomik büyümenin çevresel bozulmayı artırdığını, finansal gelişmenin ve küreselleşmenin ise çevresel bozulma üzerinde istatistiksel açıdan anlamlı bir etkiye sahip olmadığını göstermektedir.

JEL Sınıflandırması: Q56, F65, O40

Anahtar Kelimeler: Çevresel bozulma, finansal gelişme, ekonomik büyüme, panel veri

ABSTRACT

The purpose of this study is to investigate the impact of various macroeconomic indicators on environmental degradation and explore the question of whether these indicators are an ecological solution or a crisis. In this perspective, the long-term effects of globalization, financial development, and economic growth on environmental degradation were examined with the common correlated effects estimator, based on the 1992–2018 data period for the BRICS-T countries (Brazil, Russia, India, China, South Africa and Turkey). The findings show that economic growth increases environmental degradation, while financial development and globalization do not have a statistically significant effect on environmental degradation.

JEL Classification: Q56, F65, O40

Keywords: Economic growth, environmental degradation, financial development, panel data

Bu çalışma 12-14 Mayıs 2022 tarihinde gerçekleşen "6. Uluslararası Katılımlı Ekonomi Araştırmaları ve Finansal Piyasalar Kongresi (IERFM)"ndeki "Küreselleşmenin, Finansal Gelişmenin ve Ekonomik Büyümenin Çevresel Bozulmaya Etkisi: BRICS-T Ülkeleri Panel ARDL Yaklaşımı" adlı özet bildirinin genişletilmiş halidir.

Geliş Tarihi/Received: 07.07.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 12.11.2023

Yayın Tarihi/Publication Date: 01.12.2023

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:
Tuğba Betül ÖZAV
E-mail: tugbabetul@gumushane.edu.tr

Cite this article as: Tabak, O., & Özav, T. B. (2023). The impact of selected macroeconomic indicators on environmental degradation: BRICS-T countries. *Current Perspectives in Social Sciences*, 27(4), 289–295.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Giriş

Çevresel bozulmanın su ve hava kirliliğinden ekolojik kaynakların tükenmesine kadar çok boyutlu olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle son yıllarda çevresel bozulmayla mücadele dünya çapında hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler için büyük endişe kaynağı haline gelmiştir. Teknolojik gelişmeler, bireylerin karşılaştığı çoğu sorunu çözmüş olmasına karşın çevre kirliliği, atık problemi, karbon salınımı, küresel ısınma gibi sorunları etkin şekilde çözmenin bir yolunu hala bulamamıştır. Bireylerin daha fazla tüketim yaparak mutlu olacağı dürtüsünden yararlanmak isteyen işletmeler, daha fazla kar elde edebilmek, üretebilmek, satış yapabilmek ve girdi maliyetlerini minimize edebilmek için çevreyi ihmal eder hale gelmişlerdir. Kıt olan kaynakların etkisiz, bilinçsiz ve aşırı kullanımı sonucunda geleceğimiz, büyük bir tehdit ile karşı karşıya kalmıştır. Hem insanlığın hem de çevrenin karşı karşıya olduğu bu tehlikeli durumlara dikkat çekmek ve nedenlerini araştırmak amacıyla ulusal ve uluslararası kurum/kuruluşlar tarafından "sürdürülebilir" veya "yeşil" temalı çeşitli tanımlamalar, projeksiyonlar, çerçeve programları ve paketler hazırlanmaktadır bunun yanında hem ulusal hem de uluslararası örgütlerce desteklenen ve çeşitli ülkelerin de garantörü olduğu toplantılar düzenlenmektedir. Bu toplantıların temel amacı, bir yandan küresel boyutta çevresel kirliliğine neden olan unsurları araştırmak ve azaltıcı unsurları bulmak (Saad ve ark., 2020) diğer yandan da sürdürülebilir bir ekonomik büyüme sağlamaktır.

İklim değişikliğine neden olan ve dikkat edilmesi gereken önemli unsur, sera gazı emisyonlarıdır (GHG) (IPCC, 2014) ve gelişmekte olan ekonomilerde CO2 emisyonunun toplam sera gazı emisyonunu içerisindeki payı yaklaşık %76'dır (IPCC, 2014). Pata ve Yilanci (2020)'ya göre CO2 emisyonu sadece hava kirliliğinin bir göstergesi olduğu için çevresel bozulmanın ölçülmesinde ve temsil edilmesinde daha sınırlı kalmaktadır. Bu nedenle Rees (1992) ve Wackernagel (1994) tarafından hava, su ve toprak kirliliğini de içeren daha kapsamlı bir gösterge olan ekolojik ayak izinin kullanılması daha kapsamlı bir ölçüm elde etmemize yardımcı olmaktadır (Ahmed ve ark., 2019; Sharif ve ark., 2020). Ekolojik ayak izi; mal ve hizmetlerin üretiminin ve tüketiminin bir sonucu olarak insan faaliyetlerinin çevreden ne kadar rejeneratif kapasite talep ettiğini yansıtır (Baloch ve ark., 2019). Bu sayede gerçekleştirilen ekonomik faaliyetlerin çevre üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğu çok boyutlu ele alınıp daha anlaşılır hale getirilebilir. İlgili literatür incelendiğinde, özellikle son yıllarda yapılan çalışmalarda çevresel kalitenin daha kapsamlı ölçülmesinde temsilci değişken olarak ekolojik ayak izini kullanan çalışmaların yoğunlukta olduğu görülmektedir (Dogan ve ark., 2020; Ulucak & Bilgili, 2018).

Kuznets'in (1955) kuramsallaştırdığı gelir eşitsizliği ve çevresel bozulma arasındaki ters U şeklindeki ilişki, Çevresel Kuznets Eğrisi (EKC) hipotezi aracılığıyla çevre ekonomisi literatüründe yeniden yorumlanmıştır. Bu hipotez, ekonomik büyümenin ilk aşamalarında CO2 emisyonunu arttırdığını ancak belirli bir eşik seviyesinden sonra bu emisyonların azalmaya başladığını iddia etmektedir. EKC hipotezi, Grossman ve Krueger (1991) tarafından ilk olarak test edilmiş olup daha sonralarında çeşitli veri kümeleri ve ekonometrik yaklaşımlar kullanılarak tekrardan geçerliliği araştırılmıştır (Pata, 2018), bu bağlamda ilgili literatürdeki ampirik bulguların karmaşık ve tutarlı olmadığı gözlemlenmiştir.

Küreselleşme, özellikle 1980'li yıllardan itibaren mal, hizmet ve sermayenin uluslararası dolaşımı üzerindeki sınırlamaların yavaş yavaş kaldırılmasıyla birlikte ekonomik, sosyal, politik ve kültürel olmak üzere birçok alanda gözle görülür etkileri olan dinamik ve çok boyutlu bir süreci ifade etmektedir. Küreselleşme, ticaret ve yatırım akışlarının genişlemesi yoluyla ekonomik büyümeye katkı sağlamasının aksine çevreyi çeşitli şekillerde etkileyebilir. Artan sanayileşme ve kentleşme, daha yüksek enerji ve ulaşım talebi meydana getirerek enerji israfı ve kirlilik gibi negatif dışsallığın oluşmasına yol açabilir. Bu durum, piyasa başarısızlıkları ve politika çarpıklıkları nedeniyle çevresel bozulmayı daha da kötüleştirebilir (Shahbaz ve ark., 2015). Bu durumların aksine küreselleşmenin sağladığı teknoloji transferi ile ortaya çıkan konvansiyonel enerji kaynaklarının etkin kullanımı çevre kirliliğini azaltabilir (Saud ve ark., 2020).

Finansal gelişme, bir ülkenin bankacılık, borsa ve doğrudan yabancı yatırım faaliyetlerinde meydana gelen iyileşme olarak ifade edilir (Adams & Klobodu, 2018) ve ekonomik gelişmenin desteklenmesinde önemli bir role sahiptir (Saud ve ark., 2020). Etkin bir finansal sistem, kıt kaynakların verimli kullanımını sağlar bu sayede kaynaklar temiz teknolojilere aktarılabilir ve çevre kirliliği azaltılabilir (Pata & Yilanci, 2020). Bu nedenle çevresel kaliteyi etkileyen önemli parametrelerden biri olarak nitelendirilmektedir (Ngoc & Awan, 2022). İlgili literatür incelendiğinde küreselleşmenin, finansal gelişmenin ve ekonomik büyümenin ekolojik ayak izi üzerindeki etkisini birlikte inceleyen sınırlı çalışma ile karşılaşılmıştır (Jahanger ve ark., 2022; Pata & Yilanci, 2020). Genellikle ikili kombinasyonlar şeklinde incelemeler yapılmış olup ekolojik ayak izi üzerinde farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Bu nedenle bu çalışma, küreselleşme, finansal gelişme ve ekonomik büyümenin ekolojik bir çözüm yolu mu yoksa kriz mi olduğu sorusunu BRICS-T ülkeleri perspektifinden ele almayı amaçlamaktadır. Çalışmada BRICS-T ülkelerini tercih etmemizin nedeni; bu ülke grubunun 2021 yılı için dünya nüfusunun yaklaşık 3,2 milyarını (%42) oluşturması ve dünya çapında 129,7 milyar kilometrekarelik (%30) bir alanı kapsamasıdır. Dünya Kalkınma Göstergeleri'ne (WDI) göre bu ekonomiler 2017 yılında dünya GSYH'sine %23, ekonomik toplama %24 ve uluslararası ticarete %17 katkı sağlamış olup dünya gaz emisyonlarının %43'ünü oluşturmaktadır; bu durumlara ek olarak, bu ekonomiler 2016 yılında ormanlık alanın %40'ına ve balık türleri alanının %9'ununa sahiptir (Dogan ve ark., 2020). BRICS-T ülkeleri 4 trilyon ABD dolarından daha fazla döviz rezervine sahiptir ve küresel ekonominin büyük bir kısmını oluşturdukları için önemli paydaşlar arasında kabul edilmektedir (Usman & Makhdam, 2021).

Bu çalışma BRICS-T ülkeleri olan Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika ve Türkiye için küreselleşmenin, finansal gelişmenin ve ekonomik büyümenin ekolojik ayak izi üzerindeki etkisini panel veri yöntemi ile analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda çalışmanın ikinci bölümünde literatür taramasına yer verilmiş olup üçüncü bölümünde ise çalışmaya ait veri seti ile yöntem ele alınmıştır. Dördüncü bölümde ampirik analize ve bulgulara yer verildikten sonra çalışma sonuç bölümü ile son bulmaktadır.

Literatür Taraması

Son yıllarda çevresel bozulmayla mücadele, dünya çapında hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler için büyük bir endişe kaynağıdır. Daha da önemlisi, çeşitli makroekonomik göstergelerin performansıyla yakından ilişkili olduğu için küresel ekonominin sürdürülebilirliği için bir tehdit olarak kabul edilmektedir (Kihombo ve ark., 2021). Bu bağlamda uzun yıllardır araştırmacılar çevresel bozulmaya sebep olan faktörleri bulmayı amaçlamış ve çevresel kalitenin nasıl daha iyi olacağı ile ilgili çalışmalar yapmışlardır (Jahanger ve ark., 2022). Finansal gelişme, küreselleşme ve ekonomik büyüme, çevre kalitesini etkileyen önemli faktörler olarak nitelendirilmektedir (Pata & Yilanci, 2020). İlgili literatür incelendiğinde çevre kalitesi ile ilgili yapılan çalışmalarda yoğunluklu olarak CO2 emisyonu ve ekolojik ayak izi değişkenleri kullanılmıştır. Bu bağlamda, bu bölümde ilk olarak değişkenlerin CO2 emisyonu ile ilişkisi sonrasında ise ekolojik ayak izi ile ilişkisi ele alınacaktır.

Finansal gelişme ve CO2 arasındaki ilişki birçok araştırmacı tarafından incelenmiş olup kullanılan yöntem, zaman dilimi ve ülke/gruplar için farklı sonuçlar elde etmişlerdir. Bu bağlamda finansal gelişmenin CO2 emisyonunu artırdığı [Türkiye (Pata, 2018); Güney Asya (Tahir ve ark., 2021)] sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışmaların aksine finansal gelişmenin CO2 emisyonunu azaltarak çevresel kaliteyi olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşan çalışmalar da mevcuttur [BRIC ülkeleri (Tamazian ve ark., 2009); 19 gelişmekte olan ülke (Adams & Klobodu, 2018)]. Küreselleşme ve CO2 emisyonu arasındaki ilişki birçok araştırmacı tarafından farklı örneklem grupları için incelenmiş olup küreselleşmenin CO2 emisyonunu artırdığı sonucuna ulaşılmıştır [Japonya (Shahbaz ve ark., 2018)]. Bu durumun aksine küreselleşmenin CO2 emisyonunu azalttığı sonucuna ulaşan çalışmalar da mevcuttur [Çin (Shahbaz ve ark., 2017)]. Bu iki değişkenin CO2 emisyonları

üzerindeki etkilerini eşzamanlı olarak inceleyen çalışmalardan Shahbaz ve ark. (2015) hem finansal gelişmenin hem de küreselleşmenin sırasıyla Hindistan'da çevre kirliliğini artırdığı sonucuna varmıştır.

Finansal gelişmenin, ekonomik büyümenin ve küreselleşmenin ekolojik ayak izi ile ilişkisini inceleyen çalışmalar, bu değişkenlerin CO2 ile ilişkisini inceleyen çalışmalara kıyasla nispeten daha sınırlıdır. Bu bağlamda finansal gelişmenin ekolojik ayak izi üzerindeki etkisine yönelik farklı çalışmalar mevcuttur. Finansal gelişmenin ekolojik ayak izini artırdığı [59 Kuşak ve Yol ülkesi (Baloch ve ark., 2019); 5 BR1 ülkesi (Khan ve ark., 2019); BRICS-T (Usman & Makhdom, 2021)]; azalttığı sonucuna ulaşan çalışmalar [Malezya (Ahmed ve ark., 2019); Singapur (Ngoc & Awan, 2022)] mevcuttur. Küreselleşmenin ekolojik ayak izini artırdığı [15 gelişmiş ülke (Sharif ve ark., 2020); Güney Asya (Sabir & Gorus, 2019)]; azalttığı [15 gelişmiş ülke (Sharif ve ark., 2020); Türkiye (Pata & Yilanci, 2020)] sonucuna ulaşmıştır. Bu çalışmalara ek olarak küreselleşme ile ekolojik ayak izi arasında herhangi bir ilişki bulamayan çalışmalar da mevcuttur [Malezya (Ahmed ve ark., 2019)].

Veri Seti

Çalışmada BRICS-T ülkeleri için finansal gelişmenin, kişi başına düşen gelirin ve küreselleşmenin ekolojik ayak izi üzerindeki etkilerini incelemek için CCE model tahmincisi yöntemi kullanılmıştır. Bağımlı değişken, ekolojik ayak izi ile temsil edilmiş olup biyo-üretken arazinin alanı olarak ölçülebilen insan faaliyetlerinin toplu etkisini ifade etmektedir, ekolojik ayak izi verileri Global Footprint Network (2022) veri tabanından elde edilmiştir. Ekonomik büyüme, kişi başına gayri safi yurtiçi hasıla (GDP per capita (current \$)) ile temsil edilmiş olup Dünya Bankası'nın veri tabanı olan Dünya Kalkınma Göstergesi'nden elde edilmiştir (Dünya Bankası, 2022). Küreselleşme, KOF küreselleşme endeksi ile temsil edilmiş olup ekonomik, politik ve sosyal küreselleşmeyi kapsamaktadır (Dreher, 2006). KOF endeks verileri ETH Zürih KOF veri tabanından elde edilmiştir (ETH Zürih KOF, 2022). Son olarak finansal gelişme değişkeni finansal gelişmişlik endeksi ile temsil edilmekte olup finansal piyasaların ve kurumların erişimi, derinliği ve etkinliği esas alınarak hesaplanmaktadır. Finansal gelişme endeksi, Uluslararası Para Fonu (2022) veri tabanından elde edilmiştir. Ayrıca veri mevcudiyeti nedeniyle çalışma dönemi 1992-2018 olarak belirlenmiş olup verilere ilişkin bilgiler Tablo 1'de yer almaktadır (veriler için Ek Tablo 1'e bakınız).

Tablo 1.

Veri Seti

Değişken	Tanım	Zaman Aralığı	Kaynak
EFP	Ekolojik Ayak İzi	1992-2018	Global Footprint Network (2022)
Gelir	Kişi Başına Düşen Gelir	1992-2018	Dünya Bankası (2022)
Küreselleşme	Küreselleşme Endeksi	1992-2018	ETH Zürih KOF (2022)
Finansal Gelişme	Finansal Gelişme Endeksi	1992-2018	Uluslararası Para Fonu (2022)

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

$$LEFP = \beta_0 + \beta_1 \text{Gelir} + \beta_2 \text{Finansal Gelişme} + \beta_3 \text{Küreselleşme} + u_i$$

Yukarıdaki denklemde görüldüğü üzere EFP değişkeni ekolojik ayak izini, gelir değişkeni ise kişi başına düşen geliri temsil etmektedir. Ayrıca modelde, finansal gelişme değişkeni finansal gelişme endeksi ile ifade edilirken küreselleşme değişkeni ise küreselleşme endeksi ile ifade edilmektedir. Tüm değişkenler yıllık olup ekonometrik analizlerde değişkenlerin logaritmik formları kullanılmıştır.

Yöntem ve Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde BRICS-T ülkeleri için 1992-2018 yıllarını baz alarak küreselleşmenin, finansal gelişmenin ve ekonomik büyümenin ekolojik ayak izi üzerindeki etkilerini panel veri yöntemiyle analiz edilecektir.

Homojenlik Testi

Panel veri analizinde eğimin homojen olmaması durumunda, elde edilecek sonuçlar tahminlerin doğruluğunu etkileyebilir, bu durum ise karşımıza sorun olarak çıkmaktadır (Hao ve ark., 2021). Bu çalışmada da eğimlerin homojen olup olmadığını test etmek amacıyla Hashem Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından geliştirilen delta testi kullanılmıştır.

Tablo 2'de görüldüğü üzere delta ve delta tilda testi sonuçlarına göre boş hipotez olan homojenlik varsayımı reddedilmekte olup panele ait katsayıların heterojen olduğu sonucuna ulaşılmıştır (sonuçlar için Ek Tablo 3'e bakınız).

Tablo 2.

Pesaran ve Yamagata (2008) Homojenlik Test Sonuçları

Test İstatistiği	Değer	Olasılık
Δ	14,076***	0,000
Δ_{adj}	15,593***	0,000

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur

*, **, *** sırasıyla %10, %5, %1 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Yatay Kesit Bağımlılığı

Panel veri analizinde değişkenlerin yatay kesit bağımlılığı olup olmadığı analizdeki sonuçların doğruluğunu etkilemektedir (Dam & Şanlı, 2019). Panel veri analizlerinde yatay kesit bağımlılığı ve homojenlik sonuçları, birim kök ve eş bütünleşme testlerinden hangilerini kullanmamız gerektiği konusunda bizlere yardımcı olmaktadır (Akdağ, 2020). Birimlerde korelasyonunun olup olmadığını test etmek amacıyla Pesaran (2004) tarafından geliştirilen CD testi kullanılmıştır (Çelik, 2019).

Tablo 3.
Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonucu

Değişkenler	Pesaran CD Testi	Olasılık
AFP	6,43***	0,000
Kişi Başına Düşen Gelir	18,20***	0,000
Küreselleşme	19,41***	0,000
Finansal Gelişme Endeksi	16,88***	0,000

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur
*, **, *** sırasıyla %10, %5, %1 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Tablo 3'te görüldüğü üzere tüm değişkenlerin %1 düzeyinde anlamlı olduğu, boş hipotez olan yatay kesit bağımlılığı yoktur hipotezinin reddedildiği ve yatay kesit bağımlılığı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada yatay kesit bağımlılığını dikkate alan ikinci nesil birim kök testi uygulanacaktır (sonuçlar için Ek Tablo 2'ye bakınız).

Birim Kök Testi

Yatay kesit bağımlılığı test sonucuyla birlikte, serilerde yatay kesit bağımlılığı sonucuna ulaşılmış olup, bundan dolayı analizde birinci nesil birim kök testi yerine ikinci nesil birim kök testleri uygulanmıştır (Gençoğlu ve ark., 2020). Serilerin hem farkları hem gecikme düzeylerinin ortalamaları alınarak elde edilen ADF testinden geliştirilerek elde edilmiş olan Pesaran CADF yöntemi uygulanmıştır (Çadircı & Güner, 2020). Pesaran (2007) yapmış olduğu simülasyon sonucunda CADF sınamasının hem yatay kesit boyutunun zaman boyutunda büyük olması halinde hem de zaman boyutunun yatay kesit boyutundan büyük olması halinde geçerli olabileceği sonucunu elde etmiştir (Altıntaş & Alancioğlu, 2021).

Tablo 4'te görüldüğü üzere ekolojik ayak izi ve küreselleşme değişkenleri I (1) seviyesinde durağanken, kişi başına düşen gelir ve finansal gelişme endeksinin düzeyde durağan olduğu görülmektedir (sonuçlar için Ek Tablo 2'ye bakınız). Bağımlı değişkenin I (1), diğer değişkenlerin I (0) ve I (1)'de durağan olmalarından kaynaklı uzun dönemde değişkenler arasında ilişki olup olmadığını test etmek amacıyla Durbin-H eş bütünleşme testi kullanılmıştır.

Tablo 4.
Birim Kök Test Sonuçları

Değişkenler	Sabitli ve Trendli	Olasılık
Ekolojik Ayak izi	-2,58	0,234
ΔEkolojik Ayak İzi	-2,83*	0,082
Kişi Başına Düşen Gelir	-3,10**	0,018
Küreselleşme	-1,97	0,813
ΔKüreselleşme	-3,63***	0,000
Finansal Gelişme Endeksi	-3,53***	0,001

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur
*, **, *** sırasıyla %10, %5, %1 anlamlılık düzeyini göstermektedir. Kritik değerler; %1 anlamlılık düzeyinde -3.10, %5 düzeyinde -2.86, %10 düzeyinde -2.73'tür.

Durbin-H Panel Eşbütünleşme Testi

Panel veri çalışmalarında, değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiyi test etmek için eşbütünleşme analizi yaygın olarak kullanılmaktadır (Pedroni, 1999; Westerlund, 2008). Bu çalışmada Westerlund (2008) tarafından geliştirilen Durbin-H panel eşbütünleşme analizi yapılmıştır. Değişkenlerle (ekolojik ayak izi, kof endeks, kişi başına düşen gelir ve finansal gelişme endeksi) panel eşbütünleşme ilişkileri incelenmiş ve seriler arasında yatay kesit bağımlılığı bulunmuştur. Eşbütünleşmenin varlığını ölçmek için Durbin-H panel eşbütünleşme yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemin tercih edilmesinin nedeni, bağımlı değişkenin I (1) ve bağımsız değişkenlerin I (1) veya I (0) olmasıdır (Westerlund, 2008). Eş bütünleşme test sonuçları Tablo 5'te sunulmuştur (sonuçlar için Ek Tablo 4'e bakınız).

Tablo 5.
Durbin-H Panel Eşbütünleşme Test Sonuçları

	Değer	Olasılık
Durbin-H grup istatistiği	38,031***	0,000
Durbin-H panel istatistiği	102,823***	0,000

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur
*, **, *** sırasıyla %10, %5, %1 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Elde edilen analiz sonuçlarına göre boş hipotez olan uzun dönemde değişkenler arasında ilişki yoktur hipotezi reddedilmiştir. Bu kanıt, seriler arasında uzun dönemde ilişki olduğunu göstermektedir.

Uzun Dönem Katsayı Tahmincisi

Ekolojik ayak izi ile küreselleşme, finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki uzun dönemli ilişkiyi analiz edebilmek ve katsayıyı tahmin edebilmek için yatay kesit bağımlılığını da dikkate alan Pesaran (2006) tarafından önerilen Ortak İlişkili Etkiler Grup Ortalama (CCE-MG) tahmincisi kullanılmıştır. CCE-MG modelinde hem yatay kesit sayısının zaman boyutundan büyük olması durumunda hem de zaman boyutunun yatay kesit sayısından büyük olması halinde tutarlı ve doğru sonuçlar veren uzun dönemli bir tahmincidir (Pesaran, 2006).

Tablo 6.
Panel Tahmin Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	CCE-MG
Gelir	0,190***
Küreselleşme	-0,490
Finansal Gelişme	0,135

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur
*, **, *** sırasıyla %10, %5, %1 anlamlılık düzeyini göstermektedir

Tablo 6'daki analiz sonuçlarına göre gelirdeki 1 birimlik artışın ekolojik ayak izini %0,19 artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum ise, çevreye duyarlı ekonomik büyüme olmaması durumunda çevresel bozulmanın artacağı sonucunu ifade eder. Küreselleşmenin ve finansal gelişmenin ise ekolojik ayak izi üzerinde istatistiksel açıdan anlamlı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır (sonuçlar için Ek Tablo 5'e bakınız).

Analiz sonucunda elde etmiş olduğumuz bulgular; Danish ve ark. (2019), Ahmed ve ark. (2020) ve Nathaniel ve ark. (2020)'nin çalışmaları ile benzerlik göstermektedir. Danish ve ark. (2019), Pakistan için 1971–2014 yıllarını baz alarak yapmış oldukları çalışmalarında ekonomik büyümenin ekolojik ayak izini artırdığını bulmuştur. Ahmed ve ark. (2020) Çin için 1970–2016 yıllarını baz alarak yaptıkları çalışmada ekonomik büyümenin ekolojik ayak izini artırdığı sonucuna ulaşmışlardır. Nathaniel ve ark. (2020) Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkeleri için 1990–2016 yıllarını baz alarak yapmış oldukları çalışmalarında ekonomik büyümenin ekolojik ayak izini artırdığı sonucuna ulaşmışlardır. Bu çalışmalara ek olarak Ahmed ve ark. (2019) Malezya için ekolojik ayak izi ile küreselleşme arasındaki ilişkiyi 1971–2014 veri döneminde incelemiş ve küreselleşmenin ekolojik ayak izi üzerinde bir etkisi olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Sonuç

Kaynakların tükenmesi, çevre kirliliği, karbon salınımının artması, ekolojik dengesizlik gibi çevresel sorunların her geçen gün artması ekonomik ve politik problemlere neden olmaktadır. Bunun yanında bireylerin artan tüketim hazzı da bu problemi küresel bir boyuta taşımıştır. Dünya nüfusunun artmasıyla birlikte bireylerin daha fazla tüketim yaparak mutlu olacağına inanması dürtüsünden yararlanmak isteyen üreticiler, daha fazla kar için kaynakları etkisiz, bilinçsiz ve aşırı kullanarak geleceğimizi büyük bir tehdit ile karşı karşıya bırakmaktadır. Bu tehdidin farkına varan ülkeler çevreye dayalı politikalara önem vermeye başlamış ve çevre konusu birçok alanda tartışılır hale gelmiştir. Bu çalışmanın amacı, çeşitli ekonomik göstergelerin çevresel bozulma üzerindeki etkisini incelemektir. Çalışmada 1992-2018 veri dönemi baz alınarak Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika ve Türkiye için küreselleşmenin, finansal gelişmenin ve ekonomik büyümenin ekolojik ayak izi üzerindeki etkisi panel veri yöntemi ile analiz edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre uzun dönemde ekonomik büyümenin ekolojik ayak izini artırdığına, küreselleşmenin ve finansal gelişmenin ise ekolojik ayak izi üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığına ulaşılmıştır.

Sonuç olarak BRICS-T ülkelerinde çevreye duyarlı ekonomik büyüme politikalarının geliştirilmesi çevresel kalitenin artırılmasında ve çevre bilincinin oluşturulmasında büyük önem arz etmektedir. Çevre bilincinin oluşturulması ülkeleri yenilenebilir enerji kaynaklarına yönlendirerek çevresel bozulmanın azaltılmasında etkin rol oynayabilir.

Etik Kurul Onayı: Araştırmada herhangi bir canlıya ait veri kullanılmadığı için etik raporu alınmamıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları: Konsept – O.T., T.B.Ö.; Tasarım – O.T., T.B.Ö.; Denetim – T.B.Ö.; Kaynaklar – O.T.; Malzemeler – O.T., T.B.Ö.; Veri Toplama ve/veya İşleme – O.T., T.B.Ö.; Analiz ve/veya Yorum – O.T.; Literatür Taraması – T.B.Ö.; Yazma – T.B.Ö.; Eleştirel İnceleme – O.T., T.B.Ö.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemişlerdir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmişlerdir.

Ethics Committee Approval: Ethics committee approval was not obtained since no data from any living creature was used in the research.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Concept – O.T., T.B.Ö.; Design – O.T., T.B.Ö.; Supervision – T.B.Ö.; Resources – O.T.; Materials – O.T., T.B.Ö.; Data Collection and/or Processing – O.T., T.B.Ö.; Analysis and/or Interpretation – O.T.; Literature Search – T.B.Ö.; Writing Manuscript – T.B.Ö.; Critical Review – O.T., T.B.Ö.

Declaration of Interests: The authors declare that they have no competing interest.

Funding: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynakça

- Adams, S., & Klobodu, E. K. M. (2018). Financial development and environmental degradation: Does political regime matter? *Journal of Cleaner Production*, 197, 1472–1479. [\[CrossRef\]](#)
- Ahmed, Z., Asghar, M. M., Malik, M. N., & Nawaz, K. (2020). Moving towards a sustainable environment: The dynamic linkage between natural resources, human capital, urbanization, economic growth, and ecological footprint in China. *Resources Policy*, 67, 101677. [\[CrossRef\]](#)
- Ahmed, Z., Wang, Z., Mahmood, F., Hafeez, M., & Ali, N. (2019). Does globalization increase the ecological footprint? empirical evidence from Malaysia. *Environmental Science and Pollution Research International*, 26(18), 18565–18582. [\[CrossRef\]](#)

- Akdağ, S. (2020). Ekonomi politikalarındaki belirsizliklerin güven endeksleri üzerindeki etkisi. *Maliye Finans Yazıları*, 113(113), 139–152. [\[CrossRef\]](#)
- Altıntaş, H., & Alancıoğlu, E. (2021). Dış borçlanma ve ekonomik büyüme: Gelişmekte olan ülkeler üzerine yatay kesit bağımlılığı altında panel veri analizi. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1), 261–279. [\[CrossRef\]](#)
- Baloch, M. A., Zhang, J., Iqbal, K., & Iqbal, Z. (2019). The effect of financial development on ecological footprint in BRI countries: Evidence from panel data estimation. *Environmental Science and Pollution Research International*, 26(6), 6199–6208. [\[CrossRef\]](#)
- Bankası, D. (2022). *GDP per capita (current US\$)*. <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD>
- Çadırcı, B. D., & Güner, B. (2020). Türkiye'de iller bazında sektörel elektrik tüketimi ve ekonomik büyüme ilişkisi: Panel ardl sınır testi yaklaşımı. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 31, 41–60.
- Çelik, İ. E. (2019). Finansal gelişmişlik seviyesinin doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki rolü: Kırılgan beşli ülkeleri açısından bir değerlendirme. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 41(1), 65–82.
- Dam, M. M., & Şanlı, O. (2019). Ekonomik özgürlüğün büyüme üzerindeki etkisi: Bric-t ülkeleri üzerine bir panel ardl analizi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 41(1), 1027–1044.
- Danish, H., Hassan, S. T., Baloch, M. A., Mahmood, N., & Zhang, J. W. (2019). Linking economic growth and ecological footprint through human capital and biocapacity. *Sustainable Cities and Society*, 47, 101516. [\[CrossRef\]](#)
- Dogan, E., Ulucak, R., Kocak, E., & Isik, C. (2020). The use of ecological footprint in estimating the environmental kuznets curve hypothesis for BRICST by considering cross-section dependence and heterogeneity. *Science of the Total Environment*, 723, 138063. [\[CrossRef\]](#)
- Dreher, A. (2006). Does globalization affect growth? evidence from a new index of globalization. *Applied Economics*, 38(10), 1091–1110. [\[CrossRef\]](#)
- ETH Zurich (2022). *KOF globalisation index*. KOF Swiss Economic Institute, ETH Zurich. <https://kof.ethz.ch/en/forecasts-and-indicators/indicators/kof-globalisation-index.html>
- Gençoğlu, P., Kuşkaya, S., & Büyüknalbant, T. (2020). Seçilmiş OECD ülkelerinde sağlık harcamalarının sürdürülebilirliğinin panel birim kök testleri ile değerlendirilmesi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 75(4), 1–15.
- Global Footprint Network (2022). *Global footprint network*. <https://www.footprintnetwork.org/resources/data/>
- Grossman, G., & Krueger, A. (1991). Environmental impacts of a North American free trade agreement. *National Bureau of Economic Research, Working Paper* (3914).
- Hao, L. N., Umar, M., Khan, Z., & Ali, W. (2021). Green growth and low carbon emission in G7 countries: How critical the network of environmental taxes, Renewable Energy and Human Capital is? *Science of the Total Environment*, 752, 141853. [\[CrossRef\]](#)
- Hashem Pesaran, M. H., & Yamagata, T. (2008). Testing slope homogeneity in large panels. *Journal of Econometrics*, 142(1), 50–93. [\[CrossRef\]](#)
- Uluslararası para fonu (2022). *Financial development index*. <https://data.imf.org/?sk=f8032e80-b36c-43b1-ac26-493c5b1cd33b>
- IPCC (2014). 2014: Synthesis report. Contribution of working groups I, II and III to the fifth assessment report of the Intergovernmental Panel on Climate Change. <https://www.ipcc.ch/report/ar5/syr/>
- Jahanger, A., Usman, M., Murshed, M., Mahmood, H., & Balsalobre-Lorente, D. (2022). The linkages between natural resources, human capital, globalization, economic growth, financial development, and ecological footprint: The moderating role of Technological Innovations. *Resources Policy*, 76, 102569. [\[CrossRef\]](#)
- Khan, A., Chenggang, Y., Hussain, J., & Bano, S. (2019). Does energy consumption, financial development, and investment contribute to ecological footprints in BRI regions? *Environmental Science and Pollution Research International*, 26(36), 36952–36966. [\[CrossRef\]](#)
- Kihombo, S., Ahmed, Z., Chen, S., Adebayo, T. S., & Kirikkaleli, D. (2021). Linking financial development, economic growth, and ecological footprint: What is the role of technological innovation? *Environmental Science and Pollution Research International*, 28(43), 61235–61245. [\[CrossRef\]](#)
- Kuznets, S. (1955). Economic growth and income inequality. *American Economic Review*, 45(1), 1–28.
- Nathaniel, S., Anyanwu, O., & Shah, M. (2020). Renewable energy, urbanization, and ecological footprint in the Middle East and North Africa Region. *Environmental Science and Pollution Research International*, 27(13), 14601–14613. [\[CrossRef\]](#)
- Ngoc, B. H., & Awan, A. (2022). Does financial development reinforce ecological footprint in Singapore? evidence from Ardl and bayesian analysis. *Environmental Science and Pollution Research International*, 29(16), 24219–24233. [\[CrossRef\]](#)
- Pata, U. K. (2018). The influence of coal and noncarbohydrate energy consumption on CO2 emissions: Revisiting the environmental kuznets curve hypothesis for Turkey. *Energy*, 160, 1115–1123. [\[CrossRef\]](#)
- Pata, U. K., & Yilanci, V. (2020). Financial development, globalization and ecological footprint in G7: Further evidence from threshold cointegration and fractional frequency causality tests. *Environmental and Ecological Statistics*, 27(4), 803–825. [\[CrossRef\]](#)
- Pedroni, P. (1999). Critical values for cointegration tests in heterogeneous panels with multiple regressors. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 61(s1), 653–670. [\[CrossRef\]](#)
- Pesaran, M. H. (2004). General diagnostic tests for cross section dependence in panels. *SSRN Electronic Journal*. [\[CrossRef\]](#)
- Pesaran, M. H. (2006). Estimation and inference in large heterogeneous panels with a multifactor error structure. *Econometrica*, 74(4), 967–1012. [\[CrossRef\]](#)
- Pesaran, M. H. (2007). A simple panel unit root test in the presence of cross-section dependence. *Journal of Applied Econometrics*, 22(2), 265–312. [\[CrossRef\]](#)
- Rees, W. E. (1992). Ecological footprints and appropriated carrying capacity: What urban economics leaves out. *Environment and Urbanization*, 4(2), 121–130. [\[CrossRef\]](#)
- Sabir, S., & Gorus, M. S. (2019). The impact of globalization on ecological footprint: Empirical evidence from the South Asian countries. *Environmental Science and Pollution Research International*, 26(32), 33387–33398. [\[CrossRef\]](#)
- Saud, S., Chen, S., Haseeb, A., & Sumayya, (2020). The role of financial development and globalization in the environment: Accounting ecological footprint indicators for selected one-belt-one-road initiative countries. *Journal of Cleaner Production*, 250, 119518. [\[CrossRef\]](#)
- Shahbaz, M., Khan, S., Ali, A., & Bhattacharya, M. (2017). The impact of globalization on CO₂ emissions in China. *Singapore Economic Review*, 62(4), 929–957. [\[CrossRef\]](#)
- Shahbaz, M., Mallick, H., Mahalik, M. K., & Loganathan, N. (2015). Does globalization impede environmental quality in India? *Ecological Indicators*, 52, 379–393. [\[CrossRef\]](#)
- Shahbaz, M., Shahzad, S. J. H., & Mahalik, M. K. (2018). Is globalization detrimental to CO2 emissions in Japan? new threshold analysis. *Environmental Modeling and Assessment*, 23(5), 557–568. [\[CrossRef\]](#)
- Sharif, A., Baris-Tuzemen, O., Uzuner, G., Ozturk, I., & Sinha, A. (2020). Revisiting the role of renewable and non-renewable energy consumption on Turkey's ecological footprint: Evidence from quantile ARDL approach. *Sustainable Cities and Society*, 57, 102138. [\[CrossRef\]](#)

- Tahir, T., Luni, T., Majeed, M. T., & Zafar, A. (2021). The impact of financial development and globalization on environmental quality: Evidence from South Asian economies. *Environmental Science and Pollution Research International*, 28(7), 8088–8101. [\[CrossRef\]](#)
- Tamazian, A., Chousa, J. P., & Vadlamannati, K. C. (2009). Does higher economic and financial development lead to environmental degradation: Evidence from BRIC countries. *Energy Policy*, 37(1), 246–253. [\[CrossRef\]](#)
- Ulucak, R., & Bilgili, F. (2018). A reinvestigation of EKC model by ecological footprint measurement for high, middle and low income countries. *Journal of Cleaner Production*, 188, 144–157. [\[CrossRef\]](#)
- Usman, M., & Makhdom, M. S. A. (2021). What abates ecological footprint in BRICS-t region? exploring the influence of renewable energy, non-renewable energy, agriculture, forest area and financial development. *Renewable Energy*, 179, 12–28. [\[CrossRef\]](#)
- Wackernagel, M. (1994). *Ecological footprint and appropriated carrying capacity: A tool for planning toward sustainability* (Doctoral Dissertation). University of British Columbia
- Westerlund, J. (2008). Panel cointegration tests of the Fisher effect. *Journal of Applied Econometrics*, 23(2), 193–233. [\[CrossRef\]](#)

Ek Tablo 1.
Veri Seti

c_id	Year	GDP	FDIndex	efp	KOFGI
1	1992	2127.50719	0.285861045122147	2.83957429	44.4
1	1993	2348.090047	0.384523540735245	2.84272757	45.4
1	1994	3295.244924	0.371489673852921	2.91612795	47.9
1	1995	4748.388208	0.32962641119957	3.03516075	48.9
1	1996	5166.163933	0.33117014169693	3.01097155	50.3
1	1997	5282.04947	0.378546476364136	2.96184164	51.7
1	1998	5087.079072	0.360355079174042	2.90335968	52.4
1	1999	3479.843833	0.409629583358765	2.90823288	54.0
1	2000	3749.910848	0.427920132875443	2.95123133	54.0
1	2001	3160.249345	0.432015955448151	2.78558049	55.9
1	2002	2839.491501	0.429549723863602	2.78195911	57.0
1	2003	3070.436419	0.446737945079803	2.85768388	56.7
1	2004	3637.31389	0.473830759525299	2.69088544	57.6
1	2005	4790.456566	0.511860251426697	2.5671875	58.6
1	2006	5886.391522	0.529286742210388	2.55731811	59.8
1	2007	7348.187963	0.593070864677429	2.64713874	60.9
1	2008	8831.183643	0.613687872886658	2.78192094	61.9
1	2009	8597.794335	0.591370046138763	2.64179208	63.6
1	2010	11286.07154	0.606791257858276	2.87310946	64.4
1	2011	13245.38737	0.603266000747681	3.00627936	64.4
1	2012	12370.22325	0.617664277553558	2.95352034	64.4
1	2013	12300.38671	0.61938750743866	2.98645723	64.2
1	2014	12112.83496	0.626141250133514	2.97881769	65.1
1	2015	8813.989806	0.633274435997009	2.78708017	63.5
1	2016	8710.06329	0.609417319297791	2.70545378	64.1
1	2017	9928.675897	0.61746555667877	2.74772619	64.1
1	2018	9151.381732	0.633295714855194	2.58795919	64.3
2	1992	3098.802639	0.42325097322464	6.79740217	50.0
2	1993	2930.670201	0.413316696882248	5.93663049	54.2
2	1994	2662.104034	0.381317228078842	4.99570607	55.8
2	1995	2665.779867	0.334020256996155	4.95632264	57.6
2	1996	2643.929196	0.342917710542679	4.67214776	59.3
2	1997	2737.572024	0.368116050958633	4.78365581	60.4
2	1998	1834.861843	0.36023798584938	4.30414213	62.4
2	1999	1330.757236	0.430259257555008	4.40013751	62.3
2	2000	1771.594059	0.457964152097702	4.61160338	64.3
2	2001	2100.352512	0.463763564825058	4.90557298	63.6
2	2002	2377.529577	0.473152667284012	4.78067134	65.1
2	2003	2975.125353	0.497498780488968	4.8906729	66.3
2	2004	4102.364833	0.463808625936508	4.94125088	65.3
2	2005	5323.463083	0.491950958967209	4.97906077	65.9
2	2006	6920.189125	0.527959406375885	5.23232996	66.4
2	2007	9101.255049	0.545531809329987	5.42224836	68.7
2	2008	11635.27293	0.532215297222137	5.57435113	68.8
2	2009	8562.813277	0.567350506782532	5.0848884	69.8
2	2010	10674.99578	0.513300776481628	5.27602067	69.7
2	2011	14311.08432	0.55354106426239	5.78756084	69.6
2	2012	15420.87454	0.49781608581543	5.47640149	70.4
2	2013	15974.64463	0.478599071502686	5.56069548	71.2
2	2014	14095.64874	0.471966594457626	5.41138359	70.8
2	2015	9313.013625	0.452197968959808	5.07677045	71.7
2	2016	8704.898413	0.50272923707962	5.06839859	72.0
2	2017	10720.33266	0.460106641054153	5.27321851	71.9
2	2018	11287.35528	0.46769243478775	5.31063469	71.7
3	1992	316.9539272	0.20978194475174	0.78416843	33.2
3	1993	301.1590023	0.20870552957058	0.7799498	34.6
3	1994	346.1029514	0.229753389954567	0.79937567	37.8
3	1995	373.7664808	0.218564614653587	0.79854027	39.3
3	1996	399.9500747	0.236083194613457	0.81366662	41.3
3	1997	415.4937978	0.245035201311111	0.8271556	42.6
3	1998	413.2989322	0.237604469060898	0.82966106	43.3
3	1999	441.9987604	0.250475913286209	0.85236175	44.4

Ek Tablo 1.
Veri Seti (Devami)

c_id	Year	GDP	FDIndex	efp	KOFGI
3	2000	443.3141938	0.257619172334671	0.8328901	46.1
3	2001	451.5729973	0.276321440935135	0.83019298	48.4
3	2002	470.9867868	0.292100459337235	0.79885355	50.3
3	2003	546.7266135	0.295892953872681	0.84068235	52.0
3	2004	627.7742417	0.296957790851593	0.84710845	53.1
3	2005	714.8610154	0.303089261054993	0.86413983	55.0
3	2006	806.7532806	0.330624908208847	0.89715589	56.6
3	2007	1028.334772	0.351974964141846	0.9544377	57.7
3	2008	998.5223415	0.343932807445526	0.96295666	59.3
3	2009	1101.960838	0.360838353633881	0.99196656	59.7
3	2010	1357.563727	0.355679124593735	1.04586211	60.9
3	2011	1458.104066	0.349708557128906	1.0647542	61.6
3	2012	1443.882435	0.355455547571182	1.08055155	61.8
3	2013	1449.610451	0.355228692293167	1.08654452	61.7
3	2014	1573.885642	0.369008988142014	1.13355254	61.7
3	2015	1605.605445	0.371385484933853	1.12151182	60.8
3	2016	1732.554242	0.386938035488129	1.13107738	60.8
3	2017	1980.66702	0.381564408540726	1.19154768	61.5
3	2018	1996.915087	0.382659107446671	1.2095565	62.8
4	1992	366.4606923	0.523576617240906	1.52816275	39.2
4	1993	377.3898395	0.53514689207077	1.60355701	41.9
4	1994	473.4922787	0.603904664516449	1.64661207	42.5
4	1995	609.6566792	0.56363308429718	1.761649	44.1
4	1996	709.4137551	0.592753708362579	1.78564314	44.8
4	1997	781.7441643	0.732091903686523	1.78136176	46.4
4	1998	828.5804793	0.668179094791412	1.800741	48.5
4	1999	873.2870617	0.665245056152344	1.78018325	50.2
4	2000	959.3724836	0.691904604434967	1.81153116	51.8
4	2001	1053.108243	0.710181415081024	1.86088391	53.4
4	2002	1148.50829	0.6901935338974	1.94213135	54.5
4	2003	1288.643252	0.715708255767822	2.08789419	55.7
4	2004	1508.668098	0.740056872367859	2.30606916	58.0
4	2005	1753.417829	0.739389359951019	2.46056203	59.5
4	2006	2099.229435	0.745194435119629	2.59559347	60.6
4	2007	2693.970063	0.755781590938568	2.71630483	63.0
4	2008	3468.304602	0.783823728561401	2.80830171	61.9
4	2009	3832.236432	0.742329597473145	3.05270844	61.6
4	2010	4550.453108	0.755199670791626	3.2194959	62.2
4	2011	5614.352135	0.773039281368256	3.39310346	62.3
4	2012	6300.615118	0.730245351791382	3.4511394	62.4
4	2013	7020.338485	0.740024149417877	3.5558489	63.2
4	2014	7636.116601	0.740066587924957	3.52530722	63.8
4	2015	8016.431435	0.777842402458191	3.51004008	63.2
4	2016	8094.363367	0.737117469310761	3.44864777	63.6
4	2017	8816.986905	0.747994959354401	3.6222955	64.3
4	2018	9905.342004	0.779246151447296	3.79673335	64.3
5	1992	3479.083205	0.318696677684784	3.07146453	34.8
5	1993	3713.921206	0.321190595626831	3.09589768	36.9
5	1994	3784.449144	0.330707460641861	2.99044893	40.4
5	1995	4144.613723	0.341130614280701	3.03491731	45.3
5	1996	3864.415112	0.371325045824051	3.15226124	46.4
5	1997	3930.836564	0.410810619592667	3.22309833	49.3
5	1998	3502.166447	0.461449027061462	3.11976099	51.5
5	1999	3417.264589	0.476422280073166	2.89684976	56.6
5	2000	3374.718423	0.485522449016571	2.9815357	60.0
5	2001	2971.819769	0.468176335096359	3.06716427	62.0
5	2002	2797.087291	0.500459969043732	3.12755397	62.8
5	2003	4217.11478	0.447684824466705	3.21363017	63.7
5	2004	5409.133489	0.477066546678543	3.47761997	63.9
5	2005	6033.101491	0.502410769462585	3.25571351	64.5
5	2006	6266.533987	0.529914975166321	3.43705264	65.6
5	2007	6780.884555	0.554166376590729	3.53256948	67.7

(Devami)

Ek Tablo 1.
Veri Seti (Devami)

c_id	Year	GDP	FDIndex	efp	KOFGI
5	2008	6350.65271	0.567872166633606	3.68298603	68.2
5	2009	6532.736968	0.593316316604614	3.47820154	67.0
5	2010	8148.961202	0.598798036575317	3.48828398	68.2
5	2011	8810.930651	0.56160032749176	3.24051839	69.2
5	2012	8222.197279	0.568387091159821	3.34316623	69.9
5	2013	7467.079185	0.575825154781342	3.18492302	70.2
5	2014	6988.808739	0.589878380298615	3.9080894	70.5
5	2015	6259.839681	0.610069215297699	4.32085798	70.3
5	2016	5756.965741	0.629814624786377	4.00259157	70.3
5	2017	6690.939847	0.637990951538086	3.91668677	70.3
5	2018	7005.095413	0.645767033100128	3.65033363	70.1
6	1992	2842.369978	0.255341738462448	2.38867787	54.7
6	1993	3180.187577	0.28078705072403	2.72723344	56.4
6	1994	2270.337325	0.356760233640671	2.32710057	59.6
6	1995	2897.86664	0.362826079130173	2.62475741	60.3
6	1996	3053.947231	0.381012201309204	2.74779893	58.5
6	1997	3144.385703	0.353111892938614	2.73341815	60.7
6	1998	4499.737508	0.329811006784439	2.81697036	60.1
6	1999	4116.17056	0.31965109705925	2.58865912	61.1
6	2000	4337.478003	0.41906613111496	2.86721596	63.1
6	2001	3142.920998	0.37388551235199	2.29299787	64.4
6	2002	3687.956093	0.404098004102707	2.6919755	61.6
6	2003	4760.104019	0.415771275758743	2.75448812	61.7
6	2004	6101.632117	0.408560484647751	2.74343246	62.3
6	2005	7456.296101	0.432911515235901	2.92392057	64.5
6	2006	8101.856924	0.438352018594742	3.07257582	65.3
6	2007	9791.88245	0.467522859573364	3.2231358	66.7
6	2008	10941.17215	0.445799142122269	3.06735466	69.2
6	2009	9103.474051	0.477462649345398	2.97418764	69.7
6	2010	10742.77498	0.488877534866333	3.18193042	69.5
6	2011	11420.55546	0.478939205408096	3.34672253	70.1
6	2012	11795.63346	0.492249667644501	3.30228509	70.7
6	2013	12614.78161	0.508881986141205	3.19037912	70.4
6	2014	12157.99043	0.520508885383606	3.19522371	71.9
6	2015	11006.27952	0.512262165546417	3.26475596	71.2
6	2016	10894.60338	0.505301237106323	3.25179985	70.7
6	2017	10589.66772	0.527728497982025	3.52829638	71.1
6	2018	9454.348443	0.522336006164551	3.34522351	70.4

Ek Tablo 2.
Birim Kök ve Yatay Kesit Sonuçları

```

. xtunitroot ips lGDPP , lags(Aic 4) trend

Im-Pesaran-Shin unit-root test for lGDPP
-----
Ho: All panels contain unit roots      Number of panels =      6
Ha: Some panels are stationary          Number of periods =     27

AR parameter: Panel-specific           Asymptotics: T,N -> Infinity
Panel means: Included                  sequentially
Time trend: Included

ADF regressions: 2.33 lags average (chosen by AIC)
-----
                Statistic      p-value
-----
W-t-bar        -2.4675         0.0068
-----

. pescadf lGDPP , lags(2) trend

Pesaran's CADF test for lGDPP
Cross-sectional average in first period extracted and extreme t-values truncated
Deterministics chosen: constant & trend

t-bar test, N,T = (6,27)              Obs = 144
Augmented by 2 lags (average)

      t-bar   cv10    cv5     cv1   Z[t-bar]   P-value
      -3.106 -2.730   -2.860 -3.100 -2.097     0.018

. xtunitroot ips lxFDIIndex , lags(Aic 4) trend

Im-Pesaran-Shin unit-root test for lxFDIIndex
-----
Ho: All panels contain unit roots      Number of panels =      6
Ha: Some panels are stationary          Number of periods =     27

AR parameter: Panel-specific           Asymptotics: T,N -> Infinity
Panel means: Included                  sequentially
Time trend: Included

ADF regressions: 1.00 lags average (chosen by AIC)
-----
                Statistic      p-value
-----
W-t-bar        -0.5238         0.3002
-----

. pescadf lxFDIIndex , lags(1) trend

Pesaran's CADF test for lxFDIIndex
Cross-sectional average in first period extracted and extreme t-values truncated
Deterministics chosen: constant & trend

t-bar test, N,T = (6,27)              Obs = 150
Augmented by 1 lags (average)

      t-bar   cv10    cv5     cv1   Z[t-bar]   P-value
      -3.530 -2.730   -2.860 -3.100 -3.214     0.001

```

Ek Tablo 2.
Birim Kök ve Yatay Kesit Sonuçları (Devamı)

```

. xtunitroot ips lkofgi , lags(aic 4) trend

Im-Pesaran-Shin unit-root test for lkofgi
-----
Ho: All panels contain unit roots      Number of panels =      6
Ha: Some panels are stationary         Number of periods =    27

AR parameter: Panel-specific          Asymptotics: T,N -> Infinity
Panel means: Included                 sequentially
Time trend: Included

ADF regressions: 0.83 lags average (chosen by AIC)
-----
                Statistic      p-value
-----
W-t-bar         0.6395         0.7388
-----

. pescadf lkofgi , lags(1) trend

Pesaran's CADF test for lkofgi
Cross-sectional average in first period extracted and extreme t-values truncated
Deterministics chosen: constant & trend

t-bar test, N,T = (6,27)      Obs = 150
Augmented by 1 lags (average)

      t-bar   cv10   cv5   cv1  Z[t-bar]  P-value
      -1.972 -2.730 -2.860 -3.100  0.890    0.813

. pescadf d.lkofgi , lags(1) trend

Pesaran's CADF test for D.lkofgi
Cross-sectional average in first period extracted and extreme t-values truncated
Deterministics chosen: constant & trend

t-bar test, N,T = (6,26)      Obs = 144
Augmented by 1 lags (average)

      t-bar   cv10   cv5   cv1  Z[t-bar]  P-value
      -3.633 -2.730 -2.860 -3.100 -3.485    0.000

. xtunitroot ips lefp, lags(aic 4) trend

Im-Pesaran-Shin unit-root test for lefp
-----
Ho: All panels contain unit roots      Number of panels =      6
Ha: Some panels are stationary         Number of periods =    27

AR parameter: Panel-specific          Asymptotics: T,N -> Infinity
Panel means: Included                 sequentially
Time trend: Included

ADF regressions: 1.33 lags average (chosen by AIC)
-----
                Statistic      p-value
-----
W-t-bar         -3.9870         0.0000
-----

```

Ek Tablo 2.
Birim Kök ve Yatay Kesit Sonuçları (Devamı)

```
. pescadf lefp, lags(1) trend
```

Pesaran's CADF test for lefp
Cross-sectional average in first period extracted and extreme t-values truncated
Deterministics chosen: constant & trend

t-bar test, N,T = (6,27) Obs = 150
Augmented by 1 lags (average)

t-bar	cv10	cv5	cv1	Z[t-bar]	P-value
-2.585	-2.730	-2.860	-3.100	-0.725	0.234

```
. xtcd f lefp
```

xtcd test on variables lefp
Panelvar: c_id
Timevar: Year

Variable	CD-test	p-value	average joint T	mean I	mean abs(I)
lefp	6.438	0.000	27.00	0.32	0.47

Notes: Under the null hypothesis of cross-section independence, $CD \sim N(0,1)$
P-values close to zero indicate data are correlated across panel groups.

```
. xtcd f lGDPP
```

xtcd test on variables lGDPP
Panelvar: c_id
Timevar: Year

Variable	CD-test	p-value	average joint T	mean I	mean abs(I)
lGDPP	18.209	0.000	27.00	0.90	0.90

Notes: Under the null hypothesis of cross-section independence, $CD \sim N(0,1)$
P-values close to zero indicate data are correlated across panel groups.

```
. xtcd f lKOFGI
```

xtcd test on variables lKOFGI
Panelvar: c_id
Timevar: Year

Variable	CD-test	p-value	average joint T	mean I	mean abs(I)
lKOFGI	19.411	0.000	27.00	0.96	0.96

Notes: Under the null hypothesis of cross-section independence, $CD \sim N(0,1)$
P-values close to zero indicate data are correlated across panel groups.

```
. xtcd f lxFDIndex
```

xtcd test on variables lxFDIndex
Panelvar: c_id
Timevar: Year

Variable	CD-test	p-value	average joint T	mean I	mean abs(I)
lxFDIndex	16.884	0.000	27.00	0.84	0.84

Notes: Under the null hypothesis of cross-section independence, $CD \sim N(0,1)$
P-values close to zero indicate data are correlated across panel groups.

Ek Tablo 3.
Homojenlik Testi Sonucu

```
. xthst lefp lGDP lxFDIindex lKOFGI
Testing for slope heterogeneity
(Pesaran, Yamagata. 2008. Journal of Econometrics)
H0: slope coefficients are homogenous
```

	Delta	p-value
	14.076	0.000
adj.	15.593	0.000

Variables partialled out: constant

Ek Tablo 4.
Durbin-H Panel Eşbütünleşme Testi Sonucu

```
load y[t,n]=4lü.txt; /* t x n matrix */
load x1[t,n]=KOFGI.txt; /* t x n matrix */
load x2[t,n]=GDPp.txt
load x3[t,n]=fdi.txt
```

x=x1; //x=x1~x2~x3;

SONUÇ

dh_g=38.031 p-value= 0.000
dh_p=102.823 p-value= 0.000

Ek Tablo 5.
Uzun Dönem Katsayısı Tahmincisi Sonuçları

```
. xtmg lefp lGDP lKOFGI lxFDIindex, cce

Pesaran (2006) Common Correlated Effects Mean Group estimator

All coefficients present represent averages across groups (c_id)
Coefficient averages computed as unweighted means

Mean Group type estimation
Group variable: c_id

Number of obs = 162
Number of groups = 6

Obs per group: min = 27
                avg = 27.0
                max = 27

Wald chi2(3) = 56.34
Prob > chi2 = 0.0000
```

	lefp	Coef.	Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]
	lGDP	.1901979	.0381408	4.99	0.000	.1154432 .2649526
	lKOFGI	-.490725	.5050294	-0.97	0.331	-1.480564 .4991144
	lxFDIindex	.1359074	.0946901	1.44	0.151	-.0496819 .3214966
	__00000M_lefp	.8587409	.442115	1.94	0.052	-.0077886 1.72527
	__00000L_lGDP	-.1817703	.1287865	-1.41	0.158	-.4341872 .0706465
	__00000L_lKOFGI	.8839051	.775336	1.14	0.254	-.6357256 2.403536
	__00000L_lxFDIindex	-.3729603	.1483664	-2.51	0.012	-.6637531 -.0821675
	__cons	-1.620958	1.659566	-0.98	0.329	-4.873648 1.631732

Root Mean Squared Error (sigma): 0.0294
Cross-section averaged regressors are marked by the suffix:
_lefp, _lGDP, _lKOFGI, _lxFDIindex respectively.

==more==

21'inci Yüzyılda Savaş: Savaşın Dönüşümü ve Yeni Aktörlerin Tipolojisi

War in the 21st Century: The Transformation of Warfare and Typology of the New Actors

Ufuk Necat TAŞÇI

TRT World, İstanbul, Türkiye

¹Bu makale Dr. Ufuk Necat Taşçı'nın "Libya'da 2011 Sonrası Ortaya Çıkan Vekâlet Savaşlarının Niyabet Savaşları Sürecine Dönüşümünün Analizi: Halife Hafter Vakası" isimli, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Lisansüstü Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde yazılan doktora tezinden üretilmiştir.

Geliş Tarihi/Received: 09.09.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 15.11.2023

Yayın Tarihi/Publication Date: 01.12.2023

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:

Ufuk Necat TAŞÇI

E-mail: nutasci@gmail.com

Cite this article as: Taşçı, U. N. (2023). 21'inci yüzyılda savaş: Savaşın dönüşümü ve yeni aktörlerin tipolojisi. *Current Perspectives in Social Sciences*, 27(4), 296-303.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Öz

Bu çalışmada insanlık tarihine eşdeğer ömrü ile dönüşen modern savaşlar ve aktörleri incelenmeye çalışılmıştır. Tarihsel süreç içerisinde öne çıkan ana görüşler, stratejiler ve bilhassa Vestfalya Barışı sonrası savaş ve savaş düşüncesinde yaşanan temel dönüşüm ele alınarak, günümüz savaşlarının güncel nihai formu ve aktörlerine ışık tutulmaya çalışılmıştır. Bunlara ek olarak literatürde tarihsel olarak ön plana çıkan görüşler incelenmiş, devlet dışı aktörlerin sahneye belirgin bir şekilde çıktığı çağımızda aktör sınıflandırması yapılarak karmaşık kavramlar teknik özellikleri ve devlet ile olan bağları etrafında ele alınmaya çalışılmıştır. Şiddetin devlet tekelinden çıktığı modern çatışmalarda kullanılan aktörler, temel özellikleri ve günümüz aktörlerinin sebep olabileceği muhtemel durumlar ele alınmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda 2016'da Andreas Krieg tarafından çağımızın savaşları olarak nitelendirilen "Niyabet Savaşları" ve sebep olabilecekleri olası sonuçlar, bu savaşın aktörlerinin muhtemel sınıflandırılması ele alınmıştır. Güncel çatışma sahalarından bazı örnekler ile bu husus izah edilmeye çalışılmış, niyabet savaşlarının ana aktörü olan naiflerin özellikleri ve onların bir aşama sonrası olarak addedilen "Açgözlü Naifler" ele alınmıştır. Bir ABD vekili olarak ortaya çıkan Halife Hafter'in Libya iç savaşı esnasında naipleşmesi ve sonrasında ABD'nin rakibi Rusya gibi ülkelerle iş birliği yapması, niyabet savaşlarının kontrolü oldukça zor bir savaş formu olarak belirlediğini göstermektedir.

Anahtar Kavramlar: Yeni savaşlar, vekâlet savaşları, niyabet savaşları, hibrit savaşlar, savaş çatışmaları

ABSTRACT

This study has tried to examine modern wars and their actors that have been transformed with a lifetime equivalent to the history of humanity. It has been tested to shed light on the current final form and actors of today's wars by considering the main views, strategies, and especially the basic transformation in the thought of war and the war after the Peace of Westphalia. In addition to these, historically prominent theories in the literature have been examined, and in our age, when non-state actors appear on the scene, actor classification has been made, and complex concepts have been tried to be discussed around their technical characteristics and ties with the state. An attempt has been made to analyse the actors employed in contemporary conflicts where violence is not monopolised by the state, their fundamental characteristics, and the potential situations they can instigate using Andreas Krieg's concept of "Surrogate Warfare." Besides that, the concept of "Rapacious Surrogates" is conceptualized and explained. Khalifa Haftar, a Libyan warlord, initially emerged as a proxy for the United States but later assumed the role of a surrogate during the Libyan civil war. The collaboration between Haftar and adversaries of the United States, such as Russia, highlights the complexities associated with managing these actors and engaging in surrogate warfare.

Keywords: Hybrid warfare, new wars, proxy wars, surrogate warfare, war studies

Giriş

Savaş, her ne kadar insanlık açısından en arzu edilmeyen olgulardan biri kabul edilmişse de bilinen insanlık tarihinin yadsınması en güç gerçeklerinden birisi olmuştur. Nitekim bazı çalışmalara göre (Yılmaz, 2010) 7000 yıllık bilinen insanlık tarihinde her yüzyılın neredeyse 87 yılı savaşlarla geçmiş-tir. Genel kabule uygun olarak, uluslararası ilişkiler disiplinde 1648'de imzalanan Vestfalya Barışı ile

modern anlamda uluslararası ilişkilerde güç dengesi ilişkilerinin de başladığını düşünülmektedir. Sonrasında gerçekleşen İkinci Dünya Savaşı, Soğuk Savaş dönemi ve sonraki süreçlerin de disiplin adına kırılma noktaları olarak kabul edildiği göz önüne alınırsa, neredeyse son 400 yıldır savaş çeşitli formlarda devam etmiştir.

Her ne kadar savaş düşüncesine dair çalışmalar son 400 yıla yakındır gittikçe artmış olsa da savaş; insanlık tarihine eşdeğer ömrüyle üzerine pek çok çalışma yapılan, düşünceler üretilen ve felsefi olarak geniş çaplı şekilde pek çok fikrin öne çıkarak başka tartışmaları tetiklediği bir mefhum olmuştur. Dolayısıyla Sun Tzu'dan Tukidides'e, Thomas Aquinas'tan Niccolò Machiavelli ve Clausewitz'e, tarihin neredeyse her döneminde savaşa ve savaşın felsefesine, stratejilerine, yöntemlerine ve aktörlerine dair pek çok farklı görüş ileri sürülmüş, çeşitli tartışmalar günümüzde de devam etmektedir.

Vestfalya Barışının 1648'de imzalanması uluslararası ilişkilerde modern anlamda güç dengesinin gözlemlenmeye başladığı tarihi ifade etmektedir, bu antlaşma ve sonrasında yaşanan Birinci Dünya Savaşı, İkinci Dünya Savaşı, Soğuk Savaş dönemi ve 1990'lı yıllardan beri devam eden süreç, pek çok savaşın, çeşitli formlardaki çatışmaların ve savaşın aktörlerinin gittikçe değiştiği/dönüştüğü/çeşitlendiği bir dönemi işaret etmektedir. Fakat bilhassa Soğuk Savaş ve sonrasında gelişen süreç, savaşın artık bilinen unsurları da aşarak çok farklı unsurları, aktörleri ve stratejileri beraberinde getirdiği bir dönüşüm geçirmiştir.

Bu doğrultuda, bu çalışma özellikle Soğuk Savaş dönemi ile beraber devlet dışı aktörlerin ve unsurların dâhil olduğu süreci inceleme amacındadır. Ayrıca bu çalışma güncel literatürdeki kavram karmaşıklığı ve devlet dışı aktörlerin sınıflandırılması hususunda yaşanan çelişkilere bir son verme gayesi gütmektedir. Literatürde bu hususa odaklanan çalışmaların az olması ve niyabet savaşlarına yönelik sadece birkaç çalışma yapılmış olması, bu çalışmanın en özgün yanısıdır. 2016'da Andreas Krieg tarafından konseptleştirilen "niyabet savaşları"na yönelik bilinen ilk doktora tezinden üretilen bu makale, Türkçe literatürdeki tartışmalara yönelik bir güncelleme amacı ihtiva etmektedir. Bu hususlara ek olarak makalenin ele almaya çalışacağı ve detaylarını sunmaya çalışacağı ana sorular ise şu şekildedir:

- Soğuk Savaş dönemi sonrasında savaş ne gibi bir dönüşüm geçirmiş, uluslararası aktörler klasik savaş unsurlarındansa hangi unsurları kullanmaya başlamıştır?
- 2000'li yıllar itibarıyla tekrar aktif gündeme giren vekâlet savaşları (proxy wars), sonrasında ortaya çıkan hibrit savaş (hybrid warfare) kavramı ve niyabet savaşları (surrogate warfare) gibi çeşitli kavramların çokluğu dolayısıyla yaşanan kafa karışıklığına nasıl son verilebilir? Bir akademik tasnif mümkün müdür?
- Yeni savaşların beraberinde getireceği muhtemel zorluklar nelerdir, aktifsahalarda yaşanan tecrübeler bu anlamda ne anlatmaktadır?
- Libya'daki Halife Hafter örneğinde görüleceği üzere, naiplerin alt/üst kategorizasyonu neden önemlidir ve naiplerin onları kullanan ülkeler adına sebep olabileceği riskler nelerdir?

Savaşın ve Aktörlerin Tarihsel Dönüşümü: Kavramsal Çerçeve

Günümüzde yaşanan savaşların ve bu yeni savaşların aktörlerinin dönüşümünü anlamak adına, savaşa dair literatürdeki tarihsel dönüşümü, gelişimi anlamak da büyük öneme sahiptir. Bu bağlamda tarihsel olarak savaşa, stratejilerine, felsefesine ve aktörlerine yönelik öne sürülen ana akım görüşleri ele almak, bugünün savaşlarında neyin değiştiğini ve nelerin aynı kaldığını analiz edebilmek adına önem teşkil etmektedir.

Savaş denince akla gelen temel yapıtlardan birisi şüphesiz Sun Tzu'nun Çincesi "Big Fa" olarak bilinen "Savaş Sanatı" adlı eseridir. Konfüçyüs etkisinde şekillenen görüşlerini bir ileri aşamaya taşıyarak savaşa dair görüşlerini paylaşan ve milattan önce 544–496 tarihleri arasında yaşadığı düşünülen Sun Tzu, yüzyıllar boyu bu alanda çalışmalar yürüten akademisyenleri ve savaşın kinetik (askeri) unsurlarını temsil eden saha boyutunu yoğun şekilde etkileyen görüşlere imza atmıştır (Hua, 2021). Avrupa'da 18. yüzyılda halen temel kaynak olarak kullanılmakta olan bu eser, Eski Çin'de de savaşa dair en kadim ve önde gelen çalışmalardan kabul edilmiştir (Tzu & Minford, 2002).

Askeri anlamdaki öğretilerine ek olarak özellikle güç mücadelelerine yönelik getirdiği farklı yorumlar yeni ittifak düzenlerine ve çatışma geleneğinin oluşmasına yardımcı olmuş, Sun Tzu bütün bu hususları kapsamlı olarak ele almıştır. Özetle Sun Tzu, Savaş Sanatı'nda savaştan önceki dönemde yapılması gereken hazırlıkların önemini, büyük zaferlerin savaşa girişmeden elde edilebilen zaferler olduğunu, fakat savaşın kaçınılmaz olduğu durumlarda ise uzun süreli savaşlardan kaçınıp, kaybı minimize ederek savaşın yürütülmesi gerektiğini iddia etmektedir. Rakibin güçsüz ve zayıf yanlarını keşfederek diplomatik olarak elini kuvvetlendirmenin ordulara avantaj sağlayacağını da bu stratejinin bir çıktısı addeder. İstihbaratın önemini özellikle vurgulandığı eserde Sun Tzu, istihbaratın diplomatik anlamda bu kozları elde etmedeki rolüne değinir (Ferris, 2010).

Savaş çalışmalarına yönelik literatürün şekillenmesinde önemli rol oynayan kişilerden bir diğeri ise yine milattan önce 460–395 yılları arasında yaşamış olan Tukidides olarak bilinmektedir. Özellikle gerilla savaşları konusundaki görüşleri modern askeri tarihte pek çok önemli aktöre ilham kaynağı olan Tukidides'in görüşlerinin Mao'yu, Che Guevara'yı, hatta ve hatta Fransa Başbakanı Georges Clemenceau'yu dahi etkilediği bilinmektedir (Griffith, 2015). Uluslararası ilişkiler disiplininde savaş çalışmalarının öncü düşünürlerinden birisi olarak kabul edilen Tukidides'i farklı ve orijinal kılan husus, Antik Yunan öğretilerinin aksine deneysel metotlar kullanması, kronoloji ve neden-sonuç ilişkisini çalışmalarında ön planda tutması olmuştur. Özellikle *Peloponez Savaşları Tarihi* isimli eserinde emperyalist düzen içerisinde güç mücadelesini ve izlenmesi muhtemel stratejileri ele alan Tukidides, dönemin önde gelen güçleri olan Atina ve Sparta şehir devletleri arasındaki bu savaşlarda hegemonik gerekçelerin devletler arasında savaşları nasıl tetikleyeceğini yansıtmıştır. Kendisine göre savaşın tanımı güç ilişkilerinin nihai formudur ve Atina ile Sparta arasındaki savaş bunun bir tezahürüdür (Luginbill, 2020).

Yükselen güçler ve mevcuttaki hegemon güç adına ortaya çıkan tehlikeye bu vesileyle ışık tutan Tukidides, günümüzde dahi uluslararası ilişkiler disiplininde etkisini muhafaza etmekte, hatta güncel olarak ABD ve Çin arasında yaşanan mücadeleyi pek çok araştırmacı bu bağlamda almaya devam etmektedir (Allison, 2016). Bu düşünürler ve temel fikirlerinden de anlaşılacağı üzere, savaşın nedenleri, ortaya çıkış sebepleri ve devletler nezdinde ne ifade ettiğine yönelik bu tarihsel süreç bir yandan aktif literatüre katkı sunmaya devam ederken,

diğer taraftan tarihsel süreç içerisinde pek çok farklı boyuttaki tartışmaların da üzerine inşa edildiği bir temel teşkil etmiştir. Orta Çağ itibarıyla Thomas Aquinas gibi düşünürler, teolojik ve felsefi boyutlarıyla savaşı ele almaya başlamış ve Aquinas'ın başını çektiği "haklı savaş" ve "haksız savaş" tartışmaları literatürde savaşın çok daha farklı düşünsel boyutlarla ele alınmasına sebep vermiştir. Barışı sağlayan "savaş" düşüncesi üzerinden haklı savaşları açıklayan Aquinas, günümüzde devam edegelen savaşta hakkaniyet ilkesine yönelik tartışmaların merkezinde yer almaktadır. Ona göre, *Tanrı Devleti* isimli eserinde belirttiği üzere, iyiliğe hizmet ettiğine inanılan savaşlar "haklı" iken, kişisel çıkarların ön plana çıktığı durumlar ise "haksız" savaşlardır. Savaşın haklılığına karar vermek adına üç ana kriter belirleyen Aquinas, bunları şöyle sıralar; Savaşın tarafının meşru ve yetkili bir hükümdar (devlet) olması ve ilan edilmesi, savaş ilanında bu meşru otoriterin haklı bir gerekçesinin olması ve son olarak bu gerekçenin hakkaniyet merkezli bir gerekçe olmasıdır (Cox, 2015).

Aquinas ve bıraktığı etki sonrasında pek çok önemli görüş ortaya çıkmış, halihazırdaki iddialar üzerinden kapsamlı değerlendirmeler ve eleştiriler literatürde yerini almaya başlamıştır. Bu bağlamda Aquinas'ın görüşlerini merkeze alarak yeni düşünceler öne süren bir diğer önemli kişi Hugo Grotius olmuş, Aquinas'tan 400 yıl sonrasında insanların şahsi ajandaları ve rekabetleri dolayısıyla dahi silahlanabileceğini gözlemlemiştir. Bu doğrultuda "haklı savaş" konseptinin artık revize edilerek "nefsi müdafaa" veya "zararlı devlete karşı yapılan" olduğunu iddia etmiştir. (Bull, 1990). Müteakip süreçte Francis Bacon yine hegemonik çerçevede bu unsurları ele alarak literatüre katkıda bulunmuştur. Kontrolsüz şekilde yükselen güce, hükümdara karşı yürütülen ve bu tarz aktörleri güçsüzleştirmenin de "haklı savaş" olarak değerlendirilmesi gerektiğini savunmuştur (Zeitlin, 2021). 17. yüzyılda Samuel von Pufendorf "haklı savaş" konseptini genişleterek tahsil edilemeyen borçlar adına girilen savaşı da "haklı savaş" olarak nitelendirmiştir (Uzun, 2010).

Orta Çağ'da başlayıp halen günümüzde tartışmaya devam edilen bu hususlara ek olarak, Aquinas, Grotius ve Pufendorf'un aksine, ünlü Floransalı düşünür Niccolò Machiavelli, savaşı farklı boyutlarda değerlendirdiği görüşleriyle öne çıkmıştır. Bilhassa günümüz realist paradigmasının inşa edilmesinde önemli rol oynayan Machiavelli, hem Grotius ve Pufendorf gibi düşünürlerin fikirlerine ilham kaynağı olmuş, hem de kendisi uyguladığı metodoloji ile çok farklı hususları ele almıştır. Siyaset ve ahlakı birbirinden ayırmış, olması gerekenleri tartışmak yerine gerçekte olana odaklanılması gerektiğini savunmuştur. Dolayısıyla Hristiyan teolojisi kaynaklı "haklı savaş" tartışmaları boyutundan ziyade, tarihsellik ön planda olacak şekilde olaylar özelinde analizler yapmış, hayatın gerçekliğinde var olan ve olması gereken arasındaki tartışmaları iktidarın bekası nezdinde ele almıştır. Kendisi de bir "*Savaş Sanatı*" yazarı olan Machiavelli, literatürde yer eden görüşlerini aynı zamanda bir bürokrat olarak ifade etmiş, kullandığı kuramları saha gerçekliklerinden mülhem inşa etmiştir (Gilbert, 2010, ss. 11–31).

Machiavelli'nin feodal düzene karşı cumhuriyeti savunması, kendi tezine uygun savaş görüşleri üretmesini de beraberinde getirmiştir. Ordunun resmi unsurunun askerler ve vatandaşların da yer aldığı milli bir yapılanma olması gerektiğini savunmuş, savaşın tanrısal atıflarla anlaşılması ya da meşrulaştırılmasının mümkün olmadığını belirtmiştir. Realist paradigmanın temellerini atan kişi olarak, öncelikle "modern" devlet ve "savaş" arasındaki ilişki açısından çalışmalarını ortaya koymuştur (Forde, 1992). Dolayısıyla Machiavelli öncülüğünde temelleri atılan realist paradigma, savaşın tarafları, unsurları ve aktörleri konusundaki tartışmalarda yeni bir dönemi beraberinde getirmiştir.

Devleti temel aktör olarak merkeze alan bu sistemsel düşüncede dolayısıyla savaşın devletleşmedeki rolü daha ön plana çıkmış, savaşın zorunluluk haline geldiğinde devletler adına "haklı" savaşa dönüştüğü tezi savunulmaya başlanmıştır. Machiavelli bu bağlamda savaşı politik bir fenomen olarak değerlendirmiş ve savaşı askeri güçleri olan politik oluşumların arasındaki karşılaşma olarak nitelmiştir (Hörnqvist, 2004). Makyavelyen yaklaşım olarak tabir edilen bu görüşe göre savaş adil veya haklılık denkleminde ele alınamaz ve genel olarak herkesin üzerinde mutabık kalacağı bir ahlaki bakış açısı bulmak mümkün değildir. Savaş ve politika, bir bütünün temel parçalarını teşkil eder ve adaleti tesis etmede rol oynar (Elshtain, 1985).

Bu düşüncelerin etkisinde şekillenen karşılıklı tartışmalara, 1648 yılında imzalanan Vestfalya Anlaşması eşlik etmiş, bu anlaşma ile beraber katı siyasi dönüşümlere şahitlik edilmiştir. Sonraki yüzyıl itibarıyla savaş hususundaki görüşleri en çok kullanılan ve tartışılan kişilerden birisi Prusyalı bir subay olan ve kendisini bu siyasi atmosferin ortasında bulan Carl von Clausewitz olagelmıştır. Vestfalya Anlaşması sonrası oluşan düşünce ve birikim, Clausewitz'in Fransız Devrimi ile aynı döneme tanıklık etmesi ve Batı'da yaşanan siyasi dönüşüm sürecini bizzat müşahede etmesiyle farklı bir noktaya varmıştır. Nitekim Fransız Devrimi ile beraber ortaya belirgin şekilde çıkan bireyselcilik, zorunlu hale getirilen askerlik uygulaması ve Napolyon'un da fikri etkisiyle Clausewitz'in günümüzde halen gündemde olan görüşleri ortaya çıkmıştır (Gardner, 2009). Yine realist paradigmanın uluslararası ilişkilerdeki akademik tartışma kabiliyetini artıran Clausewitz'e göre savaş, düşmanı kendi arzu ve isteklerimize tabi kılmaya ve kabullendirmeye yönelik şiddet içerikli bir eylemdir. Barışı korumanın yolunun savaşa tam anlamıyla hazırlıklı olmak olduğunu söyleyen Clausewitz, savaşı realizmin temel savlarını desteklercesine insan doğasının göz ardı edilemez bir gerçeği olarak tanımlar (Clausewitz, 2003).

Özellikle güçleri denk olan iki tarafın birbirine paralel arzu ve hedefleri olan durumlarda aşırılığın ortaya çıkacağını ileri süren Clausewitz, iki tarafın karşılıklı hamleleri ve ortaya çıkacak olan çatışmanın "sınırsız şiddet" olarak tanımlandığı bir ortamda kendisi bu durumu "mutlak savaş" olarak ifade eder. Bu doğrultuda bu iki kavramı birbirinden ayıran Clausewitz, "mutlak savaş" ve tarihsel süreçte kendisine yer edinen "gerçek savaş" arasında belirgin olmasa da bir tasnif çabasına girişir. Ona göre, gerçek savaşlar rasyonellikten kopuk bir şekilde ilerler ve bütün ihtimalleri de içerisine alarak siyasi-toplumsal bir yelpazede genişler (Lindell, 2009). Bu düşünceleri müteakip geliştirdiği bir konsept ile, Clausewitz "trinity" yani üçleme anlamına gelen bir savaş tanımlaması yapar. Savaşı ortaya çıkaran nedenleri düşmanlık, olasılık ve siyasi etkenler olarak sıralamaktadır. Ona göre savaşın ilk tarafı halk, ikinci tarafı askeri güç ve üçüncü tarafı ise siyasi iradedir, dolayısıyla savaşlar hükümeti ilgilendirmektedir (Beyerchen, 1992).

Tarihsel, teorik ve felsefi anlamda pek çok açıdan dönüşüm geçiren savaş literatürü gittikçe zenginleşmeye, yaşanan çağın olguları doğrultusunda önceki görüşleri sınamaya başlamıştır. Antoine Henri de Jomini'nin zafer ve yenilgide temel etkenin taktik ve stratejiden mütevellit olduğunu iddia eden görüşleri, savaş ve stratejinin bir bütünün parçası olarak ele alınmasına sebep olmuştur (Caniglia, 2017).

Jomini'nin yaptığı çalışmalar savaş çalışmaları literatüründe iki ana akım oluşmasına neden olmuştur. Jomini ekolü askeri teoriler ve savaşta kazanılacak zafer arasındaki bağı vurgularken, Clausewitz öncülüğündeki okul ise stratejiyi faydalı bulsa da nihai sonuç konusunda tek başına stratejinin yeterli olmadığını savunur (Shy, 2010). Bu karşıt görüşlü iki ekolün merkezde olduğu tartışmalar günümüzde halen devam etmektedir. Clausewitz'i eleştirenlerin temel argümanı, onun kendisinden sonraki dönemlerin siyasi düzenini ön görememiş ve halkın ordu, siyaset üzerindeki denetleyici rolünü hesap edememiş olmasıdır (Handel, 1986). Clausewitz'in görüşlerinin Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasında Clausewitz'in etkisi olduğunu savunanlar kadar, teori ve pratik arasındaki kopuklukları işaret eden ve onu eleştiren görüşler de mevcuttur (Van Creveld, 1986).

Soğuk Savaş ve Sonrası

Bu çalışmada ele alınan tarihsel sürecin günümüzde de yansımaları devam etmektedir. Clausewitz'e yönelik yakın tarihli görüşlerde gözlemlenen birincil eleştiri, kendisinin modern siyasi tarih içerisinde ortaya çıkan devlet-dışı aktörleri ve şiddetin devlet aktörü sınırları dışına çıkmasını ön görememesidir. Martin Van Creveld gibi araştırmacılar ana aktörün devlet olduğu savaşların nükleer silahların sahneye çıkmasıyla tarihe karıştığını, modern çatışmaların düşük yoğunluklu bir formda tevarüs edeceğini iddia eder. Dolayısıyla Van Creveld'e göre yeni savaşlar devletlerin düzenli ordularıyla gerçekleşmeyecektir. Van Creveld'in bu bağlamda ortaya koyduğu en önemli savı ise artık savaşlarda sivil ve asker ayrımının ortadan kalkacağı, nükleer tehditler dolayısıyla direkt olarak savaşa girmek istemeyen devletlerin var olduğu bir çağda daha küçük toplumsal tabakalarda dahi şiddetin yayılacağı ve daimi hale geleceğidir (Herberg-Rothe & Honig, 2007).

Soğuk Savaş döneminin ortaya çıkardığı olgular ve yeni gerçekler ışığında Van Creveld'in argümanlarına ek olarak devletin merkez aktör rolünü yitireceğini iddia eden Mary Kaldor'un 1990'lı yıllarda yaptığı teşhisler ise, sonraki süreçte yaşanan gelişmelerle bir anlamda doğrulanmıştır (Kaldor, 1999). Yeni savaşlara yönelik "küreselleşme çağının savaşları" ifadesini kullanan Kaldor'a göre otoriter devletler zayıflamaktadır ve potansiyel çatışma sahaları olarak belirlemektedirler. Soğuk Savaş ve sonrasındaki yeni dinamiklerin çok katmanlı savaşları da beraberinde getireceğini iddia eden Kaldor, bu katmanları ise devlet dışı aktörler, ekonomik ve siyasi unsurlar olarak detaylıca açıklar. Bu açıklamaları yaparak 19 ve 20. yüzyılın savaşları ile yeni savaşlar arasındaki farklılıkları izah eden Kaldor, düzenli orduların ve aktörlerin ana aktör olmaktan çıkması sonrası oluşan sistemin yerini devlet-dışı aktörleri de içeren birçok yeni aktörün aldığını iddia eder. Ona göre bu aktörler paralı askerler, vekiller ve modern paramiliter yapılanmalardır (Kaldor, 2013).

Bu hususun sebebinin sadece Soğuk Savaş dönemi ve nükleer savaş çağının getirdiği yıkım korkusu olmadığını izah eden Kaldor, yeni savaşlar ve eski savaşlar arasındaki amaç farklılığının da bir diğer temel unsur olduğunu iddia etmektedir. Kendisine göre eski savaşlarda merkezde yer alan jeopolitik hedefler ve ideoloji temelli çatışmalar artık tarihe karışmış, artık kimlik temelli, bazen dini argümanlarla ortaya çıkan veya herhangi bir görüşü savunarak spesifik gruplar oluşturan aktörlerce devletler üzerinde nüfuz artırma mücadelesine evrilmiştir. Küreselleşme ile beraber etkileşimi ve görünürlüğü artan kimlik politikalarının köylerden şehirlere, dolayısıyla dünyaya hızlıca yayılabildiğine işaret eden Kaldor, kimlik ve ideoloji merkezli oluşumların artık savaşların esas unsuru olduğunu iddia eder. Ona göre artık savaşlarda öncelik askeri kazanımı değil, ideolojik motivasyonlar üzerinden bir toplum üzerinde etkiyi artırmaktır. Bu süreç ise kendisine göre şiddetin sivil-asker ayrımı gözetmeden yaygınlaşacaktır (Kaldor, 2013).

21. Yüzyılda Savaş ve Yeni Aktörlerin Doğuşu

Tarihsel süreçteki kırılma noktalarına paralel şekilde, bu çalışmada ele alınan görüşlerle de sabit olduğu üzere, 20. yüzyıl sonları ve Soğuk Savaş stratejilerinin birçoğunun sonunun gelmesi, beraberinde pek çok yeniliği ve tartışmayı getirdi. Soğuk Savaş ve sonrası dönemde ise bu periyodun ana bakiyesi ortaya çıkan yeni çatışmalar, devlet dışı aktörlerin ortaya çıkışı ve savaşın sonucunun askeri zaferle belirlenmemesiydi (Brooks & Wohlforth, 2007). Özellikle Soğuk Savaş döneminin temel aktörü olan ABD'de öne çıkan çeşitli görüşler, yeni savaşlarda stratejik planlamaların çok daha fevriyatlıca yapılması gerektiğini, zira olası büyük kayıpların iç siyasette bir baskı unsuruna dönüşeceğini iddia etmiştir (Schneider & Grinter, 1995).

Nitekim yeni dönemde ortaya çıkan "Revolution in Military Affairs (RMA)," yani "Askeri İlişkilerde Devrim" düşüncesi yeni tartışmaların merkezine yerleşmeye başlamıştır. Küreselleşme ve iletişim çağında, teknolojinin etkisiyle ortaya çıkan bu devrim düşüncesine göre yeni savaşlarda bilgi ve teknoloji temel unsurlardır. Bu tanımlama ise tam olarak yeni savaşlara tekabül etmekte ve yirmi birinci yüzyılın çatışma dinamiklerini gözler önüne sermektedir. Konvansiyonel savaşın artık tarihe karıştığı bu kavramda ise en temel unsurlar; veri işleme, anlık istihbarat, yüksek teknoloji ile donatılmış ölümcül, hedefe kilitlenebilen mühimmatlar ve aralıksız operasyon kabiliyetidir (Krepinevich, 1994). Bu tartışmaları müteakip süreçte ortaya çıkan Yugoslavya savaşı, Afganistan'da yaşananlar ve 11 Eylül terör saldırıları savaşa dair dillendirilen tüm bu düşüncelerin geçerliliğini ve önemini gözler önüne sermiştir. Bu akademik birikim yaşanan olgularla birleşerek savaşa dair klasik ezberlerin, savaşın unsurlarının ve aktörlerinin ne denli değiştiğinin ispatı niteliğindedir (Lind ve ark., 2001).

Yeni dönem ise Clausewitz'in ulus devletler, resmi ordular ve siyaset eksenli üçlemesinin geçersizliğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda gelişmelere yönelik fikir yürüten bir grup ise Lind öncülüğünde eleştirel bir konsept üretmiş, daha önceki çağlardaki savaşlar ve post modern savaşlar arasında mantıksal olarak bir farkın kalmadığını iddia etmişlerdir. Nitekim Clausewitz'in bu yanılığına ışık tutmak adına onun klasik üçlemesini içerisinde barındıran İsrail ordusunun Gazze'deki düzensiz gruplara karşı aldığı yenilgiyi örnek göstermişlerdir (Van Creveld, 1991). Müteakip süreçte ortaya çıkan ABD'nin Irak işgali, Suriye İç Savaşı, Arap Baharı sonrası yaşanan gelişmelerin de gösterdiği üzere devlet dışı aktörler şiddetli devletin tekelinden çıkarmış, çeşitli ideoloji ve motivasyonlara sahip grupların başka devletler veya oluşumlarca desteklediği bir çatışma tarzı ön plana çıkmıştır (Oktav ve ark., 2018).

Bu tarz grupların ön plana çıktığı savaşlar ise doğal olarak beraberinde asimetrik savaşları ve sivil-asker ayrımının arasındaki sınırların kalktığı çatışma ortamını beraberinde getirmiştir. Bu kaotik çatışma ortamının yine doğal olarak beraberinde getirdiği kaotik atmosfer, devletlerin de direkt çatışmalara müdahil olmak yerine bu tarz aktörler üzerinden amaçlarını gerçekleştirmeye çalıştığı bir

erozyona sebep olmuştur. Klasik savaş öğretilerindeki karakteristik özelliklere ve modern anlamda dahi geleneklere sahip olmayan bu grupların temel aktörler olarak ön plana çıktığı savaşlar, Hoffman gibi kişiler tarafından “hibrit savaşlar” olarak adlandırılmıştır (Hoffman, 2007).

Hoffman’a göre bu savaşlar konvansiyonel veya düzensiz olarak da sınıflandırılmaz. Ona göre hibrit savaşlar; konvansiyonel kapasite, düzensiz taktik ve formasyonlar, ayrımsız şiddet, baskı ve kriminal düzensizlik gibi, savaşın farklı formlarını nezdinde barındıran savaşlardır. Müteakip süreçte Hizbullah ile İsrail resmi ordusu arasındaki çatışmalarda Hizbullah militanlarının uyguladığı taktikler, sahip olduğu silahlarla yok ettiği İsrail ordusuna ait tanklar ve merkeziyetsiz bir yapı olarak yürüttüğü başarılı süreç, Hoffman’ı bu bağlamda doğrulamaktadır (Ahluwalia, 2019).

Rusya’nın 2014 yılında Kırım’ı gayrimeşru bir şekilde ilhak etmesi NATO (2014) tarafından “hibrit savaş” olarak tanımlanmış, bu kavram akademik literatürde ve sahada kendisine karşılık bulmaya başlamıştır. Yine Rusya’nın Ukrayna’ya karşı yürüttüğü Kırım merkezli operasyonlarda hem kinetik (askeri) hem de kinetik olmayan (siber savaş, ekonomik ve diplomatik baskı, vekil savaşçılar ve dezenformasyon) unsurlar kullanması, hibrit savaşların konseptinin de ötesine geçmiş, yeni bir tanımlama ihtiyacı hasıl olmuştur. Rusya’nın bütün aktiviteleri ve Kırım’ı ilhakına rağmen düzenli olarak inkâr stratejisini uygulaması, asker/sivil ayrımının yeni savaşlarda ortadan kalkmasına yönelik devam edegelen iddiaları güçlendirmiş, aynı zamanda literatürde bazı karışıklıkları da beraberinde getirmiştir. Hibrit savaşın, daha da doğrusu yeni savaşların aktörlerinin kategorizasyonu konusunda bir karışıklık ortaya çıkmış ve hibrit savaşların geniş yelpazeli unsurlarının sınıflandırılması elzem hale gelmiştir (Schroefl & Kaufman, 2014). Zira bu aktörlerin gizli/aleni şekilde yeri geldiğinde devletler ve pek çok farklı aktör tarafından desteklenebilmesi, ilişki ağındaki bulanıklık ve karmaşa bunu zorunlu hale getirmiştir. Yeni savaşların aktörlerini tanımak, bu aktörlerin devletlerle giriştiği ilişki biçimlerini tasnif etmek, hem bu anlamdaki karmaşaya son verecek hem de güncel aktörleri sınıflandırmada edebi isimlerden ziyade karakteristik tanımlamalar yapılabilecektir.

Kontrolü Zor Yeni Aktörlerin Tipolojisi: Vekiller, Naipiler

Bu çalışmada ele alındığı üzere yeni savaşların aktörleri de oldukça çeşitlidir. Devlet dışı şiddet eğilimli aktörlerin, hibrit savaşların koşulları da dâhil pek çok sahada var olabildiği bir durumda, karmaşık tanımlamalardan sıyrılarak aktörleri bir sınıflandırmaya tabii tutmak mümkündür. Örneğin devlet-dışı silahlı aktörler denince akla gelen en önemli unsur vekillerdir (proxies). Karl Deutsch tarafından yapılan tanıma göre vekâlet savaşlarını; iki yabancı ülkenin uluslararası çatışmasının üçüncü bir ülke toprakları üzerinde yapılması olarak tanımlamaktadır. Ona göre bu savaşlarda, çatışma sahasına dönüştürülen üçüncü ülkenin kaynakları, toplumunun bazı kesimleri kullanılır (Eckstein, 1964).

Direkt olarak çatışmaktan kaçınan fakat çatışma bölgesinde ulusal hedefleri olan iki ülkenin direkt olarak çatışmaya girmek yerine yerel, üçüncül aktörleri kullanması olarak da tanımlanabilecek bu savaşların tanımlanmasına yönelik çeşitli eleştiriler de yapılmıştır (Mumford, 2013). Deutsch’un yaklaşımını fazlasıyla devlet merkezli bulan Andrew Mumford’un tabiriyle vekâlet savaşları; spesifik amaçların güdüldüğü alanlarda (mesela bir otoriter rejimin devrilmesi) herhangi bir risk ya da sorumluluk almadan, makul finansal harcamayla gerçeğe kleştirilmektedir. Düşük risk, düşük finansal yük, devlet dışı aktörlerin katılımı (son dönemde özel güvenlik şirketleri) sayesinde, vekillerin kullanımı halen devam etmektedir. Tanımlamanın da teferruatlarını sunduğu üzere, vekiller genel anlamda kinetik (askeri) unsurlardan müteşekkil aktörlerdir (Mumford, 2013).

Carey ve Mitchell, artık devletler ve siyasal otoritenin şiddeti tekelleştirme konusunda eskisi gibi hareket etmediğini iddia eder. Vekiller; bu tarz durumlarda, süreci yönetme konusundaki unsurlardan sadece birisidir. Dolayısıyla, bu husus yeni aktörlerin kullanımı konusunda bariz ayrımlar yapmayı ve onların ihtiva ettiği özellikleri anlamayı gerektirmektedir. Bu amaçla son dönemde yapılan başat çalışmalar, vekiller (proxies), yardımcı kuvvetler (auxiliaries), ilintili/bağlı askeri güçler ve son olarak surrogates (naipiler) arasında birtakım ayrımlar yapmaktadır (Rauta, 2020). Güncel olarak literatürde savaşın aktörlerinden ilki kabul edilen yardımcı kuvvetler, silahlı gruplardan müteşekkildir ve devletle bir şekilde ilişki halindedir. Spesifik vazifeleri yerine getiren ama aynı zamanda düzenli orduların emir-komuta zincirinde yer almayan bu gruplar düzenli ordulara nispetle kendilerine daha geniş hareket alanı bulabilmektedir. Çok hızlı bir şekilde mobilize olabilmeleri ve spesifik bir rejime sadık olmaları temel özelliklerindedir (Pilster ve ark., 2016).

Karakteristik anlamda yardımcı kuvvetlere oldukça benzeyen bağlı/ilintili askeri güçlerin ise temel farkı direkt destek unsuru olmaları ve düzenli ordularla direkt olarak ilintili olmalarıdır. Sahadaki aktivitelerini, taktiklerini tabiri caizse “görünmez olarak” yürütmek isteyen devletlerin kullandığı ana aktörlerden birisidir. Bağlı/ilintili askeri güçlerin onları kullanan devletlere sağladığı temel avantaj olası sorumlulukları inkâr konusunda devletlere tanıdığı imkandır. Zira bağlı/ilintili güçler ve düzenli ordu arasındaki hiyerarşik ilişki esasen gayri-resmi bir formda ilerler. Özetle bağlı/ilintili askeri güçler ile devletler arasında resmi fakat yasal olarak şaibeli bir ilişki bulunmaktadır (Pilster ve ark., 2016).

Bu resmi ama gayri-meşru ilişkinin bir sonucu olarak bağlı/ilintili askeri güçler çatışma sahasında denetimsiz ve finansal fayda sağlayan unsurlar olarak ön plana çıkmıştır. Devlet dışı silahlı aktörlerin arasındaki karakteristik sınıflandırma tam olarak bu noktada elzem hale gelmiştir. Son yıllarda yapılan çalışmalar bağlı askeri güçler arasında iki temel sınıflandırma yapar. Bunlardan ilki kinetik (askeri) unsurlar olan, genel kabule uygun anlamdaki paralı askerlerken diğer sınıf ise askeri girişimciler olarak bilinir. Askeri girişimciler sadece kinetik unsurları içerisinde barındırmaz, bunlar aynı zamanda “müşterilerine” geniş yelpazeli güvenlik hizmeti, danışmanlık sağlar (Singer, 2017). Bu husus yeni savaş olarak telakki edilen hibrit/yeni savaşların aynı zamanda ticari bir metaya dönüştüğünü göstermektedir.

Literatürde en çok ele alınan ve bu çalışmada üçüncü aktör tiplmesi olarak tanımlanan savaş aktörü ise vekillerdir (proxies). Zamanın ABD Başkanı Eisenhower’ın “dünyadaki en ucuz sigorta” olarak izah ettiği, bölgesel ve küresel aktörlerin ülke dışındaki çıkarlarını muhafaza etmek adına kullanmakta olduğu bu aktörler, iki yabancı ülkenin uluslararası çatışmasının bir diğer ülke üzerinde yapıldığı esnada kullanılan aktörler olarak tanımlanır (Deep & Biberman, 2021). Bu tanımlama ilk kez kullanan Deutsch olsa da sonrasında kendisine yönelik

çeşitli eleştiriler ortaya çıkmış, kendisinin devlet merkezli vekâlet savaşları ve vekillik tanımlamalarının modern çağda ortaya çıkan diğer aktörleri göz ardı ettiğini iddia eden çalışmalar yapılmıştır (Deep & Biberman, 2021). Modern anlamda en çok kabul gören açıklamalardan birisi ise Chris Loveman tarafından yapılandır. Ona göre vekâlet savaşları; vekilleri finanse eden ve çatışmalara dışarıdan dâhil olan devlet ya da devlet dışı aktörler ve vekiller arasındaki ilişkiyi ifade eder. Uluslararası stratejik ve askeri hedeflerini gerçekleştirmek isteyen ama bu esnada siyasi sorumluluk ve düzenli ordu kullanımının getireceği mali yükten kaçınmak isteyen devletlerin, vekilleri kullanmasıyla ortaya çıkar (Loveman, 2002). Sean McFate (2019) ise edebi anlamda karmaşık tanımlamalar üretmek ve konuyu karıştırmamak adına çok basit bir tanıma gider. Ona göre vekiller haricî çatışma sahaslarında askeri operasyonlar yürütmek için belirli bir ücretle çalışan silahlı sivillerdir.

Bu çalışmada görülebileceği üzere güncel savaş literatüründe, savaşın aktörlerine yönelik tasnifler dahi birbirinden karışık tanımlamalar arasında kaybolmaktadır. Bu anlamda ortaya çıkan son savaş ve onun aktörleri, literatürde son zamanlarda bu karışıklığa ve yeni savaşların tam olarak ne anlam ihtiva ettiğine ışık tutmaktadır. Dr. Andreas Krieg tarafından Surrogate Warfare (Niyabet Savaşları) olarak tanımlanan bu savaşlar ve bu savaşların aktörü olan surrogatelere (naip) yönelik tanımlamalar genel anlamda kabul görmüştür. Clausewitzyen üçlemeden farklı bir sosyo-politik fenomen olan ve içerisinde hibrit savaş, vekâlet savaşları, bağlı güçler gibi tüm unsurları, hatta daha fazlasını barındıran bu savaşlar, yeni savaşları anlatan bir şemsiye konsept olarak sunulmaktadır (Krieg, 2016). Krieg, daha sonradan Rickli ile beraber yaptığı çalışmalarında, niyabet savaşlarını, savaşın yükünün devletler adına dışsallaştırılmasında kullanılan her türlü güç ve platformu içeren geniş yelpazeli bir konsepttir. Bu bağlamda vekillerin, bağlı/ilintili güçlerin, yardımcı kuvvetlerin ve hibrit savaşların karakteristik unsurlarının hepsi niyabet savaşlarında gözlemlenebilir.

Kelime anlamı itibarıyla, "naip;" birini diğeriyle ikame edilebilen, bir yandan başkasının çıkarları adına hareket ederken, diğer yandan kendi çıkarlarını da göz önünde bulunduran anlamı taşır (Smith, 2006). Bir diğer tanımlama ise, naipleri "yerli ama ulusal olmayan" unsurlar olarak ele almaktadır (Day, 2002). Bu açıklamalar ışığında niyabet savaşlarına dair yorum yapan diğer çalışmalar ise, bu savaşları; sadece askeri değil, makul inkâr konusunda yardımcı olması açısından istihbari unsurlar da içeren geniş yelpazeli bir savaş formu olarak tanımlamaktadır (Sarı Ertem, 2018). Krieg'in en çok kabul gören tanımına uygun olarak naip, savaş yükünü her anlamda ülke sınırları dışına taşımada işlevsel, insan gücü ve teknolojik unsurları da barındıran aktörlere verilen isimdir (Sarı Ertem, 2018).

Bazı araştırmacılara göre naip, vekillerin geleneksel ihtiyaçlarından bağımsız olarak herhangi bir dini veya kültürel "kimlik" taşımadan çatışma sahasında savaşı yürütebilmektedir. Bu husus onları kullanan uluslar/aktörler için olası bir başarısızlık durumunda sorumluluk reddini de kolaylaştırıcı bir unsurdur (Maddocks, 2019). Daha önce vekillere, bağlı kuvvetlere, genel anlamda devlet dışı şiddet eğilimli aktörlere yönelik somut adımlar atamayan uluslararası sistem, Maddocks'a göre naip konusunda daha da çaresizdir. Fakat devletlere naip tarafından sağlandığı inanılan bu "avantajlar" uzun vadede onları kullanan aktörler adına çok daha büyük sorunlara yol açabilir (Maddocks, 2019). Naiplerin kullanımının getirdiği bu durum bazılarına göre sahada prensipsiz, rekabetsiz bir savaşın, sınırsız şiddetin kapılarını aralar. Naiplerin bu bağlamda kendilerine buldukları alan, onları kullanan irili ufaklı bütün devletler adına sonu kestirilemez bir senaryoya dönüşebilir (Aliyev, 2020).

Sonuç: Haris/Açgözlü Naipler Çağı

İnsanlık tarihine eş değer olgulardan birisi olan savaş, geçmiş olduğu tarihsel dönüşümü yine insanlığın keşifleri, düşünceleri ve onun üzerine yaptığı akademik tartışmalara borçludur. Özellikle modern anlamda uluslararası denge politikalarının öne çıkmaya başladığı Vestfalya sürecinden sonra tarihsel anlamda yaşanan çeşitli gelişmeler, savaş ve siyasetin iç içe geçtiği, savaşın sadece askeri değil siyasi sonuçlarının da olduğu bir düzeni beraberinde getirmiştir. Devletler bir yandan stratejik hedeflerini gerçekleştirme motivasyonundan uzaklaşmak istemezken, diğer taraftan gelişen teknolojiye paralel şekilde artan yıkıcı savaşlar, bu ülkeleri de farklı enstrümanlar kullanarak savaşmaya itmiştir.

Güncel olarak gelinen noktada, bu çalışmada ele alındığı üzere, genel olarak vekillik ve naiplik özelinde tartışmalar devam etmekte, savaş ve aktörlerine yönelik tasnif ihtiyacı çoğu zaman edebi kavram üretiminin gölgesinde kalmaktadır. Bu kısır döngünün önüne geçerek güncel çatışmaları ve yeni savaşları izah etmeye çalışan bu çalışmanın varmaya çalıştığı birincil sonuç artık çağımızın niyabet savaşları çağı olduğudur. Üzerinde en çok araştırma yapılan vekillerin savaşı metalaştırışı ve finansal kaygılarının siyasi hedeflerine göre daha ağır basması, onları yeni çatışmaların merkez aktörü olmaktan çıkarmış ve niyabet savaşlarının bir alt başlığı konumuna getirmiştir.

Naiplerin kullanımının beraberinde getirdiği riskler ise sınırsız, prensipsiz, sivil-asker ayrımının gittikçe ortadan kalktığı savaşları ortaya çıkarmıştır. Naiplerin kendi siyasi ajandası da olması ve yeri geldiğinde onları kullanan aktörlerin karşı cephesinde savaşmaya başlayabilmesi, naiplere yönelik spesifik ve ayrı bir kategorizasyonun ihtiyacını gözler önüne sermiştir. Örneğin; Libya'da 1969 darbesinde Muammer Kaddafi ile beraber eden fakat sonrasında Çad'da esir düşmesiyle Kaddafi'ye düşman olan Halife Hafter, ABD tarafından yıllarca önce vekil, sonra naip olarak kullanılmış bir savaş aktörüdür. Fakat kendisinin şu an hâlen devam eden süreçte ABD'nin kontrolünden çıkarak Rusya ve Ortadoğu'nun otoriter liderleriyle kendi siyasi ajandası doğrultusunda iş birliği yapıyor olması, niyabet savaşlarının getirmesi muhtemel istikrarsızlığa verilebilecek örnekler içerisinde sadece birisidir.

Hafter gibi kendisini ortaya çıkaran ve kullanan aktörleri kendi siyasi, ekonomik ve askeri çıkarları doğrultusunda ortada bırakan aktörler, akademik çalışmalarda artık niyabet savaşlarının üzerinde daha çok çalışılması gereken bir mefhum olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla bu çalışmanın yazarının, aynı konuda daha kapsamlı şekilde bu hususu ele aldığı doktora tezinde olduğu gibi, Halife Hafter gibi naipler daha ileri bir sınıflandırılmaya tabii tutulmalı ve Haris/Açgözlü Naipler olarak ele alınmalıdır (Taşçı, 2023).

Haris/açgözlü naip, onları destekleyen ve kullanan aktörlere (genelde devletler) katî bir aidiyet duymazlar. Naip, kendi çıkarları doğrultusunda en zıt kutuplarda yer alan farklı aktörler arasında saf değiştirebilir, çatışma sahasında izledikleri asimetrik taktikler, prensipsiz uygulamalar ve insan haklarına aykırı tutumları sebebiyle önce bölgesel, sonrasında ise daha geniş çaplı insani, askeri ve siyasi krizlere

sebepler olabilirler. Bu aktörlerin en başta onları kullanan devletlere makul inkâr konusunda sağladığı “avantajlar,” uzun vadede sadece bu devletler için değil, bölge ülkeleri ve uluslararası aktörler adına etik değerlerden uzak, istikrarsız, sonu kestirilemeyen savaşları berabere getirir.

Etik Komite Onayı: Araştırmada herhangi bir canlıya ait veri kullanılmadığı için etik raporu alınmamıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Ethics Committee Approval: Ethics committee approval was not obtained since no data from any living creature was used in the research.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Declaration of Interests: The author has no conflicts of interest to declare.

Funding: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça

- Ahluwalia, V. K. (2019). Hybrid warfare: Battlegrounds of the future. *CLAWS Journal*, 12(2), 15–34. [CrossRef]
- Aliyev, H. (2020). Why are some civil wars more lethal than others? The effect of pro-regime proxies on conflict lethality. *Political Studies*, 68(3), 749–767. [CrossRef]
- Allison, G. (2016). The Thucydides trap. In R. Rosecrance & S. Miller (Eds.), *The next great war? The roots of World War I and the risk of U.S.-China conflict* (p. 2014). MIT Press. [CrossRef]
- Beyerchen, A. (1992). Clausewitz, nonlinearity, and the unpredictability of war. *International Security*, 17(3), 59–90. [CrossRef]
- Brooks, S. G., & Wohlforth, W. C. (2007). Clarifying the end of cold war debate. *Cold War History*, 7(3), 447–454. [CrossRef]
- Bull, H., Kingsbury, B., & Roberts, A. (Eds.). (1990). *Hugo Grotius and international relations*. Clarendon Press.
- Caniglia, J. A. (2017). Stonewall (Thomas J.) Jackson and the strategies of Baron de Antoine Henry Jomini.
- Clausewitz, C. (2007). *On war*. Oxford University Press.
- Cox, R. (2015). The ethics of war up to Thomas Aquinas. In S. Lazar & H. Frowe (Eds.), *Oxford handbook of ethics of War*. Oxford University Press.
- Day, A. E. (2002). *Implications of surrogate warfare*. Naval War College.
- Deep, A., & Biberman, Y. (2021). *The proxy gambit*. Modern War Institute.
- Eckstein, H., & Eckstein, H. (1964). *Internal war: Problems and approaches*. Free Press of Glencoe.
- Elshtain, J. B. (1985). II. Reflections on war and political discourse. *Political Theory*, 13(1), 39–57. [CrossRef]
- Ferris, J. (2010). Signals intelligence in war and power politics, 1914–2010. In Loch K. Johnson (ed.), *The Oxford handbook of national security intelligence*. Oxford University Press.
- Forde, S. (1992). Varieties of realism: Thucydides and Machiavelli. *Journal of Politics*, 54(2), 372–393. [CrossRef]
- Gardner, N. (2009). Resurrecting the “icon” the enduring relevance of Clausewitz’s on war. *Strategic Studies Quarterly*, 3(1), 119–133.
- Gilbert, F. (2010). Machiavelli: The renaissance of the art of war. In P. Paret, G. A. Craig & F. Gilbert (Eds.), *Makers of modern strategy from Machiavelli to the nuclear age* (pp. 11–31). Princeton University Press. [CrossRef]
- Griffith, G. S. B. (2015). *Mao Tse-Tung on guerrilla warfare*. Hauraki Publishing.
- Handel, M. I. (1986). Clausewitz in the age of technology. *Journal of Strategic Studies*, 9(2–3), 51–92. [CrossRef]
- Herberg-Rothe, A., & Honig, J. W. (2007). War without end(s): The end of Clausewitz? *Distinktion*, 8(2), 133–150. [CrossRef]
- Hoffman, F. G. (2007). *Conflict in the 21st century: The rise of hybrid wars* (p. 51). Potomac Book Company Institute for Policy Studies.
- Hörnqvist, M. (2004). *Machiavelli and empire*, vol. 71. Cambridge University Press.
- Hua, S. (2021). *Sun Tzu’s art of War*. LID Publishing.
- Kaldor, M. (1999). *Old and new wars: Organized violence in a global era*. Polity Press.
- Kaldor, M. (2013). In defence of new wars. *Stability: International Journal of Security and Development*, 2(1). [CrossRef]
- Krepinevich, A. F. (1994). Cavalry to computers: The pattern of military revolutions. *The National Interest*. Retrieved from <https://nationalinterest.org/article/cavalry-to-computer-the-pattern-of-military-revolutions-848>
- Krieg, A. (2016). Externalizing the burden of war: The Obama doctrine and US foreign policy in the Middle East. *International Affairs*, 92(1), 97–113. [CrossRef]
- Lind, W. S., Nightengale, K., Schmitt, J. F., Sutton, J. W., & Wilson, G. I. (2001). The changing face of war: Into the fourth generation. *Marine Corps Gazette*, 85(11), 65–68.
- Lindell, J. (2009). Clausewitz: War, peace and politics. *E-International Relations*, 26 Nov. 2009. Web. Retrieved from <http://www.e-ir.info/2009/11/26/clausewitzwar-peace-and-politics/>
- Loveman, C. (2002). Assessing the phenomenon of proxy intervention. *Conflict, Security and Development*, 2(3), 29–48. [CrossRef]
- Luginbill, R. D. (2020). *Thucydides on war and national character*. Routledge.
- Maddocks, J. (2019). Outsourcing of governmental functions in contemporary conflict: Rethinking the issue of attribution. *Virginia Journal of International Law*, 59, 47.
- McFate, S. (2019). *Mercenaries and war: Understanding private armies today*. National Defense University Press.
- Mumford, A. (2013). Proxy warfare and the future of conflict. *RUSI Journal*, 158(2), 40–46. [CrossRef]
- North Atlantic Treaty Organization. (2014). *NATO: A unique alliance with a clear course - Speech by NATO Secretary General Jens Stoltenberg at the German Marshall Fund, Brussels*. NATO.

- Oktav, Ö. Z., Dal, E. P., & Kurşun, A. M. (2018). *Violent non-state actors and the Syrian Civil War*. Springer.
- Paret, P., Craig, G. A., & Gilbert, F. (Eds.). (1986). *Makers of modern strategy from Machiavelli to the nuclear age*. Princeton University Press.
- Pilster, U., Böhmelt, T., & Tago, A. (2016). The differentiation of security forces and the onset of genocidal violence. *Armed Forces and Society*, 42(1), 26–50. [CrossRef]
- Rauta, V. (2020). Towards a typology of non-state actors in 'hybrid warfare': Proxy, auxiliary, surrogate and affiliated forces. *Cambridge Review of International Affairs*, 33(6), 868–887. [CrossRef]
- Sarı Ertem, H. (2018). Surrogate Warfare in Syria and the Pitfalls of Diverging US Attitudes Toward ISIS and PYD/YPG. In: Oktav, Ö., Parlar Dal, E., Kurşun, A. (eds) *Violent Non-state Actors and the Syrian Civil War* Springer, Cham. [CrossRef]
- Schneider, B. R., & Grinter, L. E. (Eds.). (1995). *Battlefield of the future: 21st century warfare issues (No. 3)*. Air University Press.
- Schroefl, J., & Kaufman, S. J. (2014). Hybrid actors, tactical variety: Rethinking asymmetric and hybrid war. *Studies in Conflict and Terrorism*, 37(10), 862–880. [CrossRef]
- Singer, P. W. (2017). *Corporate warriors: The rise of the privatized military industry*. Cornell University Press.
- Smith, K. H. (2006). *Surrogate warfare for the 21st century. Monography prepared for the school of advanced military studies*. United States Army Command and General Staff College. Retrived from: <https://apps.dtic.mil/sti/citations/ADA451060>. Accessed on: 10.02.2017.
- Taşçı, U. N. (2023). *Libya'da 2011 sonrası ortaya çıkan vekalet savaşlarının niyabet savaşları sürecine dönüşümünün analizi: Halife Hafter vakası* (Doktora Tezi). İstanbul Medeniyet Üniversitesi.
- Tzu, S., & Minford, J. (2002). The art of war. *New England Review*, 23(3), 5–28.
- Uzun, E. (2010). Western origins of the idea of just war: The concept of jus ad bellum from early ages to twentieth century. *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 6(21), 19–33.
- Van Creveld, M. (1986). The eternal Clausewitz. *Journal of Strategic Studies*, 9(2–3), 35–50. [CrossRef]
- Van Creveld, M. (1991). *On future war*. Brassey's Book Company.
- Yılmaz, M. E. (2010). *Savaş ve uluslararası sistem*. Nobel Yayın Dağıtım.
- Zeitlin, S. G. (2011). Francis Bacon on religious warfare. *Global Intellectual History*, 6(2), 158–189. [CrossRef]

Assessing the Impacts of Opportunity Cost-Related Regret on Experiential Value and Revisit Intention in a Restaurant Setting

Fırsat Maliyeti Kaynaklı Pişmanlığın, Deneyimsel Değer ve Tekrar Ziyaret Niyeti Üzerindeki Etkilerinin Restoran Ortamında Değerlendirilmesi

İnci DURSUN¹
Ebru TÜMER KABADAYI¹
Elif ARALIK²

¹Department of Management,
Gebze Technical University, Faculty
of Business Administration, Kocaeli,
Turkey

²Department of Management,
Gebze Technical University,
Institute of Social Sciences, Kocaeli,
Turkey

ABSTRACT

The critical role of experiential value in long-term relationships with consumers in the service industry is well accepted. However, individual evaluations of experiential value are likely impacted by psychological factors unrelated to the service providers. This study investigates the hindering impact of opportunity cost-related regret on consumers' value assessment and revisit intention in a restaurant setting. The paper also examines the impact of financial constraints in developing regret of expenditures for experiences. A mixed-mode survey was conducted in Turkey, 323 valid responses were obtained, and a path analysis was conducted. The results provided additional empirical evidence regarding the strong relationship between experiential value and restaurant revisit intention. More importantly, opportunity cost-related regret was found to impair experiential value significantly, although its direct negative impact on revisit intentions was not confirmed. Furthermore, findings revealed that consumers who feel more financially constrained feel more regret after their expenditure on a meal experience, regardless of their monthly income and meal price. Findings provide insights for service providers to understand consumers' reactions, especially in financially constrained situations.

Keywords: Experiential value, financial constraints, opportunity cost-related regret, restaurant, revisit intention

Öz

Hizmet sektöründe tüketicilerle uzun süreli ilişkilerin inşası için deneyimsel değer kritik bir role sahip olduğu iyi bilinen bir gerçektir. Ancak, bireylerin deneyimsel değer algılarının hizmet aldıkları işletme ile ilişkisi olmayan bazı psikolojik faktörlerden etkilenmesi olasıdır. Bu çalışmada restoran bağlamında, tüketicilerin fırsat maliyetine bağlı yaşadığı pişmanlığın deneyimsel değer algıları ve tekrar ziyaret etme niyeti üzerindeki zayıflatıcı etkileri araştırılmıştır. Çalışmada aynı zamanda tüketicilerin hissettikleri finansal kısıtların deneyim harcamalarından duydukları pişmanlığı nasıl etkilediği incelenmiştir. Türkiye'de karma yöntemle hazırlanan anketler yardımıyla veri toplanmış, 323 geçerli yanıt alınmış ve hipotez testi için yol analizi uygulanmıştır. Sonuçlar, deneyimsel değer ile restoranı tekrar ziyaret etme niyeti arasında güçlü bir ilişkinin bulunduğu ek ampirik deliller sunmuştur. Daha da önemlisi, fırsat maliyetine bağlı pişmanlığın, tekrar ziyaret niyetleri üzerindeki doğrudan olumsuz etkisi doğrulanmasa da deneyimsel değeri önemli ölçüde zayıflattığı bulunmuştur. Ayrıca bulgular, finansal açıdan daha kısıtlı hisseden tüketicilerin, aylık gelirleri ve yemek fiyatlarından bağımsız olarak, yemek deneyimi için yaptıkları harcamalardan dolayı daha fazla pişmanlık duyduklarını ortaya çıkarmıştır. Bulgular, hizmet işletmelerine, özellikle finansal kısıtların daha yoğun hissedildiği dönemlerdeki tüketici tepkilerini anlama noktasında katkı sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Deneyimsel değer, fırsat maliyetine bağlı pişmanlık, tekrar ziyaret etme niyeti, finansal kısıtlar, restoran

Received/Geliş Tarihi: 16.07.2023

Accepted/Kabul Tarihi: 08.10.2023

Publication Date/Yayın Tarihi: 01.12.2023

Corresponding Author/Sorumlu Yazar:
İnci DURSUN
E-mail: incidursun@gtu.edu.tr

Cite this article as: Dursun, İ.,
Tümer Kabadayı, E., & Aralık, E. (2023).
Assessing the impacts of opportunity
cost-related regret on experiential
value and revisit intention in a
restaurant setting. *Current
Perspectives in Social Sciences*,
27(4), 304-311.

Content of this journal is licensed
under a Creative Commons
Attribution-NonCommercial 4.0
International License.

Introduction

Having a meal in a restaurant not only satisfies physiological needs by relieving hunger but also satisfies consumers' hedonic, social, and intellectual needs (Andersson & Mossberg, 2004). For this reason, restaurants focus on satisfying consumers in multiple aspects to create a positive consumer experience for ensuring long-term consumer relations, which is challenging in highly competitive markets. Research proves that efforts to develop consumer experience pay off since experiential value reinforces restaurant–consumer relations (Jin et al. 2012; Jin et al., 2013; Jin et al., 2019; Kim & Stepchenkova, 2018; Taylor et al., 2018; Yoo et al., 2022). However, consumers may fail to evaluate their experiences of restaurants objectively. Some psychological factors are challenging to control by service providers and may yield an underevaluation of a restaurant experience. One of these factors is regret, which may occur independently of the experience itself due to opportunity cost consideration in the post-purchase evaluation stage of consumption (Haghpour et al., 2022). Opportunity cost-related regret is a “more or less painful cognitive/affective state of feeling sorry for losses, transgressions, shortcoming, or mistakes” (Landman, 1987, p. 153), which likely appears when consumers feel that a forgone alternative would have led to a better outcome than chosen experience (Tsiros & Mittal, 2000). In the restaurant context, consumers who enjoyed a meal may cross-compare their spending on eating at the restaurant to use the money for another purchase a while after their visit. Consumers, especially those with high financial constraints, are more likely to regret spending on a restaurant experience since they did not spend on pure material assets but on experience (Tully et al., 2015).

To the best of our knowledge, the impact of opportunity cost-related regret on consumers' evaluation of restaurant experiences has yet to be investigated comprehensively. To some extent, this study aims to fill this gap by discovering the impairing effect of regret, which is expected to be fueled by perceived financial constraints, on experiential value and restaurant revisit intention. More particularly, the study examines whether the regret of spending money on a meal experience rather than a material asset hinders consumers' evaluation of the restaurant experience and revisit intention. In this way, the paper extends the theoretical and empirical evidence regarding antecedents and consequences of regret and experiential value in consumer behavior research.

Conceptual Framework and Hypothesis

In 1982, Holbrook and Hirschman highlighted the experiential aspects of consumption involving fantasies (e.g., unconscious desires); feelings (e.g., love, fear); and fun (e.g., hedonic pleasure, aesthetic enjoyment), which were neglected by the information processing approach. In the following years, customer experience as well as its management becomes a popular subject for academics and marketing professionals. In 1998, Pine and Gilmore (p. 97) stated in their seminal work that “consumers unquestionably desire experiences, and more and more businesses are responding by explicitly designing and promoting them.” Then, Mathwick et al. (2001), inspired by Holbrook's (1994, 1999) studies on consumer value, developed a multiasset experiential value concept and a measurement tool to help retailers create and manage the experiences for long-term consumer relationships. Experiential value, generally defined as a value that arises with the use of products or services, is a reflection of consumer decisions (Holbrook, 1994; Wu & Liang, 2009) and comprises four assets: consumer return on investment (CROI), service excellence, playfulness, and aesthetic appeal (Mathwick et al., 2001). Here, CROI and playfulness constitute active values, while aesthetics and service excellence dimensions constitute passive values. Active values consist of the relationship between the consumer and the business, while passive values consist of consumers' understanding of their consumption experiences (Han et al., 2022). This approach was used to assess experiential value for different kinds of retailers and service providers, such as online retailers (Mathwick et al., 2001; Won Jeong et al., 2009), hotels (Wu & Liang, 2009; Yrjölä et al., 2019), and museum (He et al., 2018).

The experiential value approach of Mathwick et al. (2001) was also used for assessing and managing restaurant experiences (Chen et al., 2014; Jin et al., 2013; Kim & Stepchenkova, 2018; Taylor et al., 2018). In some studies, food and beverage excellence (F&B) was added to the experiential value concept in addition to the four essential assets of Mathwick et al. (2001) to completely reflect the restaurant experience (Taylor et al., 2018). Following Taylor et al. (2018) and Han et al. (2022) we conceptualize the experiential value of a restaurant visit as a five-dimensional concept. Accordingly, CROI is an active value, referring to an assessment of the benefit that the consumer receives with the costs (money, time, transportation) incurred as a result of spending in a restaurant, while the playfulness dimension refers to the pleasure obtained from the restaurant experience (Han et al., 2022). The aesthetic dimension, one of the passive values, includes environmental elements such as the restaurant's physical environment, the music playing inside, and the atmosphere (Han et al., 2022; Wu & Liang, 2009). The service excellence dimension represents the feeling of satisfaction with the service in the restaurant (Han et al., 2022; Mathwick et al., 2001), while the F&B asset explains the evaluations that consumers have developed against the foods and beverages they prefer in the restaurant (Taylor et al., 2018).

The literature defines the positive consequences of experiential value in the restaurant industry. Jin and his colleagues conducted a series of studies on restaurant experiences (2012, 2013, 2019). In 2012, they found that experiential value assets, including restaurant environment and food quality, enhance the brand image and satisfaction of the consumers. In another study, Jin et al. (2013) reported that customers' perceptions of experiential value, particularly the dimension of CROI, is an important predictor of relationship quality. In their most recent study, Jin et al. (2019) uncovered promoting the impact of experiential value on consumer satisfaction and word-of-mouth (WOM) behavior. Other researchers reported similar results. Taylor et al. (2018) reported a positive impact of experiential value on positive WOM as well as revisit intention. In their study, Kim and Stepchenkova (2018) found that experiential value dimensions indirectly support brand loyalty to family restaurants by encouraging positive emotions and self-connective attachment or alleviating negative emotions. More recently, Yoo et al. (2022) revealed that atmosphere and CROI aspects of the experiential value positively relate to consumers' behavioral intentions in robot barista coffee shops. Han et al. (2022) showed the promoting impact of F&B, aesthetics, and

service excellence aspects of the experiential value on consumers' revisit intention and WOM intention. Following all theoretical and empirical evidence, we propose the following hypothesis:

H1: Experiential value is positively related to customer revisit intention.

Opportunity Cost-Related Regret

Consumers are often forced to make a choice between various alternatives because they have countless desires but limited resources (Haghpour, 2021). For example, in daily life, consumers are likely to make a choice between brand A and brand B or between enjoying a meal in a restaurant and saving money for another need. When consumers make a choice, they encounter an opportunity cost referring to the "benefits foregone as a result of rejecting the next best alternative action" (Becker et al. 1974, p. 317). Although psychology literature shows that consumers often do not consider the opportunity cost before purchases, if they do, opportunity cost consideration is likely to reduce consumption and spending because of the motivation of catching a better opportunity (Spiller, 2011).

What happens when consumers consider opportunity cost after purchase, during the postpurchase evaluation stage of the consumption? Haghpour et al. (2022) systematically reviewed opportunity cost in consumer behavior. They stated that opportunity cost consideration after a decision may result in regret because consumers are prone to think they lost the better alternative. It appears that regret, referring to "a painful sensation of recognizing that 'what is' compares unfavorably with 'what might have been'" (Sugden, 1985, p. 77), occurs in the post-consumption context when consumers cognitively process their choices, cross-compare one option (chosen) to another option (foregone) (Lee & Cotte, 2009), and conclude that they could make a better choice with a better consequence.

Regret, as a painful emotion, is expected to influence the evaluation of the selected option since the emotional states of individuals influence their perception (Schwarz & Clore, 1983). Kim & Mattila (2010) indicate that the positive moods of consumers are likely to yield more positive judgments of satisfaction, while negative moods are likely to show opposite judgments. Similarly, Liljander and Strandvik (1997) reported that the hindering impact of negative emotions (e.g., regret) on post-purchase satisfaction is much stronger than enhancing effect of positive emotions. Thus, consumers who experience a higher level of regret related to opportunity cost are more likely to underevaluate their experience in the restaurant.

H2: Opportunity cost-related regret is negatively related to experiential value.

Opportunity cost-related regret impacts experiential value adversely and is likely to impair revisiting intention directly. Tsiros and Mittal (2000) found that when consumers believe they could make a better choice with a better consequence and feel regret, they will likely switch to the forgone alternative on the next purchase occasion. Biu et al. (2011) also reported that regret increases the brand switching likelihood. Considering mentioned and other substantial empirical evidence that regrets reduce purchases (Chang et al., 2015; Liao et al., 2017), we propose that

H3: Opportunity cost-related regret is negatively related to revisiting intention.

The Role of Financial Constraints

Financial constraints, defined as material deprivation or inadequacy, are one of the factors that affect purchasing behavior (Paley et al., 2019). It is important to note that the perception of financial constraints is not always induced by material deprivation or inadequacy but is also caused by the perception that the individual may not be able to meet his/her consumption desires rather than material/monetary inadequacy (Paley et al., 2019; Tully et al., 2015).

Tully et al. (2015) indicated that financial constraints lead consumers to buy material assets (material goods) rather than experiential expenses due to increased concern about the longevity of purchasing significantly. Researchers address that consumers who feel financially constrained consider the long-term consumption benefit, so they prefer to buy long-lasting material goods rather than experiential spending.

Spiller (2011) proposed and proved that especially consumers with financial constraints are more considerate of the opportunity cost because they are more likely to ask themselves, "What else should I consider." Similarly, in their systematic literature review, Haghpour et al. (2022, p. 1948) concluded that "financial constraints increase the consideration of trade-offs because having fewer resources requires making more frequent trade-offs, and these trade-offs highlight the importance of evaluating alternatives." Therefore, it can be expected that financially constrained consumers (or consumers who feel themselves financially constrained) are more likely to feel regrets after a restaurant experience.

H4: Financial constraint is positively related to opportunity cost-related regret.

As displayed in Figure 1, the meal price and monthly income variables are included in the research model as control variables for a more reliable test of the proposed relations.

Material and Methods

In this study, we used a mixed-mode of survey comprising online and offline questionnaires for data collection. The first part of the questionnaire covers the questions about details of participants' latest restaurant experience. The second part included the scale items of experiential value, opportunity cost-related regret, revisit intention, and perceived financial constraint. Experiential value was assessed by 17 items based on studies by Han et al. (2022). Three items were adopted from Spiller (2011) to measure opportunity cost-related regret. Revisit intention was measured with three questions adopted by Han et al. (2022), which were based on studies by Wu et al. (2014). Four items were adopted from Paley et al. (2019) to measure financial constraints. All items were measured on a 5-point Likert scale (1: strongly disagree and 5: strongly agree). The last part of the questionnaire included questions about the demographics.

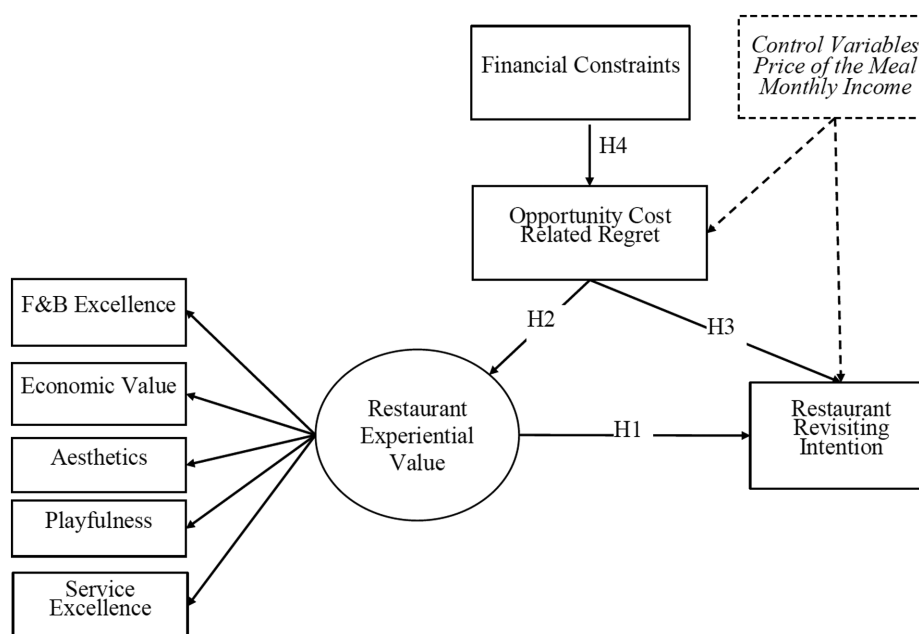

Figure 1.
Research model

Three hundred twenty-three valid responses were obtained from the sample, which was drawn by the convenience sampling method. It was observed that the age of the participants ranged from 18 to 60 (mean = 31.2 standard deviation = 8.8), and 62% were female. It was observed that the participants, 41% of whom were married, mostly had undergraduate and graduate degrees (55% and 25%, respectively). Participants' monthly income levels were concentrated between 5500 and 18000 Turkish liras.

Results

Scale Validation

The validity of the scales was evaluated through a series of exploratory factor analyses (EFA) using principal component analysis with varimax rotation by the Statistical Package for the Social Sciences Statistics 21.0 software (IBM Corp.; Armonk, NY, USA). The first EFA on 27 items produced an eight-factor solution. After eliminating four items (with a step-by-step procedure) due to low-factor loadings or cross-loading problems, the analysis produced an eight-factor solution that explained 85% of the total variance. The factor loadings of the scale items to their respective factors were all greater than 0.604, providing evidence for the scales' construct validity (see Table 1).

Besides, the reliability of the scales was evident since all alpha coefficients ranged from 0.86 to 0.93, which are all beyond threshold levels (Nunnally, 1978). For further analyses, composite scores for each variable were calculated by averaging the respective items, and descriptive statistics for all these variables are presented in Table 2. According to skewness statistics that ranged from -1.097 to 0.715 and kurtosis statistics ranged from -0.922 to 0.729, all variables were nearly normally distributed. Table 2 also displays the intercorrelations among the constructs.

Hypothesis Testing

Since the model has complex relationships, structural equation modeling (by AMOS 21.0) was used to test the hypotheses. A path model was specified including experiential value as a latent variable reflecting the construct's five subdimensions, revisit intention, opportunity cost-related regret, financial constraints, and finally, control variables. The path model was tested using the maximum likelihood estimation technique. Although chi-square statistics were significant, probably due to the sample size ($\chi^2_{(29)} = 77.376$; $p < .01$), satisfactory fit statistics ($\chi^2/df = 2.668$; root mean square error of approximation = 0.07; comparative fit index = 0.97; goodness of fit index = 0.95; normed fit index = 0.95) revealed that the model including hypothesized relationships fits the observed data well. Figure 2 presents the research model with estimated standard path coefficients for the relationships.

It appears from Figure 2 and Table 3 that, supporting H1, there is a significant and very strong relationship between experiential value and intention to revisit the restaurant. However, contrary to H3, opportunity cost-related regret was not significantly related to revisit intention. Although correlation analysis revealed an interrelation between regret and revisit intention, the strong impact of experiential value appears to dominate the relation. Thanks to this strong impact of experiential value on revisit intention, the model accounted for 67% of the variance in the restaurant revisit intention. It should be noted that neither the price of the meal nor the monthly income did not have an impact on revisit intention.

Although the direct impact of regret on revisit intention was not confirmed, analysis results confirmed its indirect role since regret was found to have a negative impact on experiential value. Accordingly, post-purchase regret, which is induced by opportunity cost evaluation, significantly impairs consumers' valuation of their experience in the restaurant. Thus, H2 was supported. Opportunity cost-related regret solitary explained 22% of the variance in experiential value, which is considered a good proportion for behavioral science research.

Table 1.
Factor Loadings and Cronbach's Alpha Coefficients

	Factor Loadings	Cronbach's Alpha
F&B		
F&B 1	.755	.93
F&B 3	.831	
F&B 4	.842	
F&B 5	.819	
Economic value		
Economic value 1	.707	.91
Economic value 2	.706	
Economic value 3	.873	
Aesthetics		
Aesthetics 1	.861	.89
Aesthetics 2	.811	
Playfulness		
Playfulness 1	.646	.92
Playfulness 2	.663	
Service excellence		
Service excellence 1	.750	.86
Service excellence 3	.604	
Opportunity cost-related regret		
Opportunity cost-related regret 1	.873	.91
Opportunity cost-related regret 2	.860	
Opportunity cost-related regret 3	.811	
Financial constraints		
Financial constraint 1	.838	.89
Financial constraint 2	.847	
Financial constraint 3	.863	
Financial constraint 4	.846	
Revisit intention		
Revisit intention 1	.626	.88
Revisit intention 2	.840	
Revisit intention 3	.825	

Note: F& B= Food and beverage excellence.

Although regret was a product of functional evaluation, it was found to relate to both functional and hedonic/emotional dimensions of the restaurant experience (see correlation coefficients in Table 2). Finally, results confirmed H4, since regret is found to be significantly higher when consumers feel financially constrained, regardless of their monthly income or meal price.

Discussion

Increasing the experiential value of having a meal in a restaurant is a critical aim for managers since it promotes consumer loyalty (Kim & Stepchenkova, 2018; Taylor et al., 2018; Yoo et al., 2022). For this reason, in addition to enhancing F&B, restaurant managers also focus on enhancing consumers' satisfaction with the service in the restaurant, the pleasure obtained from the meal, the restaurant's physical environment, and the economic value consumers obtain. However, we claimed that some psychological factors may dilute the

Table 2.
Descriptive Statistics and Intercorrelations Among the Constructs

	1	2	3	4	5	6	7	8
1. F&B	1							
2. Economic value	.637**	1						
3. Aesthetics	.588**	.521**	1					
4. Playfulness	.745**	.639**	.589**	1				
5. Service excellence	.642**	.619**	.601**	.720**	1			
6. Opportunity cost-related regret	-.473**	-.415**	-.328**	-.386**	-.295**	1		
7. Financial constraints	-.187**	-.250**	-.116*	-.152**	-.097	.425**	1	
8. Revisiting intention	.608**	.658**	.530**	.713**	.715**	-.320**	-.161**	1
Mean	3.882	3.450	3.534	3.593	3.403	2.262	2.959	3.385
Standard deviation	1.043	1.120	1.080	1.142	1.094	1.230	1.176	1.139
Skewness statistic	-1.097	-0.365	-0.457	-0.682	-0.369	0.715	0.108	-0.307
Skewness standard error	0.136	0.136	0.136	0.136	0.136	0.136	0.136	0.136
Kurtosis statistic	0.729	-0.654	-0.564	-0.271	-0.592	-0.535	-0.922	-0.772
Kurtosis standard error	0.271	0.271	0.271	0.271	0.271	0.271	0.271	0.271

Note: F&B= Food and beverage excellence.

*Correlation is significant at the .05 level (two-tailed).**Correlation is significant at the .01 level (two-tailed).

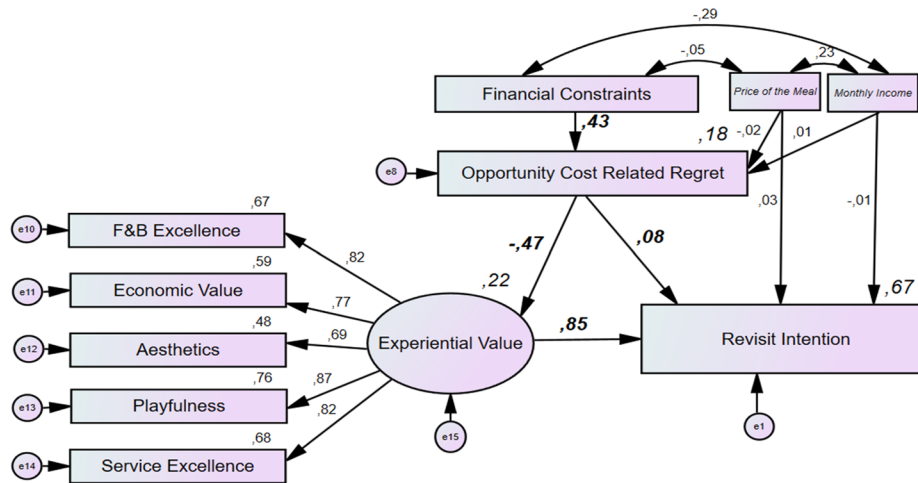

Figure 2.
The structural model with estimated standard coefficients.

experiential value of a meal by influencing the consumers' assessment of the value during the postpurchase evaluation stage of consumption. Through survey data collected from Turkish consumers, we particularly examine the impacts of opportunity cost regret on consumers' experiential value assessment and revisit intention.

The most important finding was that opportunity cost-related regret impairs experiential value, as we claimed. The result revealed that regret solitary explained 22% of the variance in experiential value, which is considered a good proportion for behavioral science research. Accordingly, a while after their experience in restaurants, consumers who conclude that they lost a better alternative by choosing to have a meal in the restaurant and feel regret are prone to underrate the value they obtained. In other words, consumers' regret of spending on an experience dilutes the experiential value. Previous research on regret has identified its negative outcomes in the consumption domain, such as reduced satisfaction level, repurchase intention, and extended brand switching likelihood (Bui et al., 2011; Tsiros & Mittal, 2000). By introducing underevaluated experiential value as a new outcome of regret, this paper extends the current state of research on the consequences of regret in consumer decision-making processes.

Results also extend the theoretical and empirical evidence on the antecedents of consumer regret. Accordingly, the intensity of the regret consumers feel is neither related to the price of the meal nor the low level of consumers' income but related to perceived financial constraints. These findings suggest that some macro and micro conditions that occur independently of the service provider (such as macro-level or personal economic problems) may raise consumers' perception of financial constraint, and financial constraints, in turn, are likely to fuel the regret of spending on a meal experience instead of another, for example, a long-lasting material good.

However, according to the findings, the impact of regret on behavior was indirect since its relation to revisit intention was found to be insignificant. Considering the significantly negative correlation between regret and revisit intention, the experiential value appears to mediate the relation between these two concepts. Further research is needed to establish the mediating role of experiential value in regret's potential to hinder restaurant revisit intention.

Finally, the results of the current study confirmed the strong and critical role of experiential value in creating long-term relationships with consumers. More particularly, results revealed that when the quality of the food in the restaurant environment is high, consumers are satisfied with the service provided and find the environment comfortable and aesthetic, and when they feel the joy of having a meal in the restaurant at a reasonable cost, they are more likely to revisit the restaurant. This finding is consistent with the findings of Jin et al. (2013), Taylor et al. (2018), Kim et al. (2021), Han et al. (2022), and Yoo et al. (2022). The potential mediation role of experiential value in the regret and revisit relationship indicates that it is much more important to focus on experiential value, especially at financially constrained times.

Table 3.
Path Analysis Results

Hypothesized Relationships		Standard Estimate	Standard Error	Critical Ratio	<i>p</i>
Price of the meal	→ Opportunity cost-related regret	-0.023	0.000	-0.439	.66
Monthly income	→ Opportunity cost-related regret	0.014	0.041	0.268	.79
Financial constraints	→ Opportunity cost-related regret	0.428	0.055	8.129	0.00
Opportunity cost-related regret	→ Experiential value	-0.471	0.038	-8.546	0.00
Monthly income	→ Revisit intention	-0.008	0.025	-0.207	0.84
Price of the meal	→ Revisit intention	0.035	0.000	0.961	0.34
Opportunity cost-related regret	→ Revisit intention	0.082	0.038	1.994	0.05
Experiential value	→ Revisit intention	0.852	0.072	15.881	0.00

The current study's findings provide meaningful insights for restaurant managers, since they shed light on the hard-to-manage psychological factors that may dilute the experiential value provided. Although the managers may not completely control macro- or micro-level conditions that promote regret, the path to consumer loyalty is clear: restaurants should focus on increasing the experiential value provided, especially when consumers feel financially constrained.

In this study, we proposed and tested the negative impact of opportunity cost-related regret on experiential value and revisiting intention in a restaurant setting. The main finding was that underestimating experiential value is one of the critical negative consequences of regret. However, regret does not directly hinder behavioral intentions. The study also provided additional evidence regarding the antecedent of regret since it was found to be promoted by the financial constraints consumers perceive. The findings of the study also highlight the importance of experiential value for long-term relations with consumers by confirming its huge potential for creating consumer loyalty.

However, we must note that the generalizability of the results is subject to certain limitations. Methodologically, the data used to test the hypotheses were obtained from a relatively small sample drawn by a nonrandom sampling method. Theoretically, the experiential value was examined as a latent variable, and therefore, the individual effect of regret on each value variable could not be examined.

Ethics Committee Approval: Ethics committee approval was received for this study from Gebze Technical University Human Research Ethics Committee (Date: 18.03.2023, Number: E-43633178-199-105253).

Informed Consent: Informed consent was obtained from the study group who participated the research.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Concept – İ.D., E.T.K., E.A.; Design – İ.D., E.T.K., E.A.; Supervision – İ.D., E.T.K.; Resources – İ.D., E.T.K., E.A.; Materials – İ.D., E.T.K., E.A.; Data Collection and/or Processing – İ.D., E.A.; Analysis and/or Interpretation – İ.D., E.T.K.; Literature Search – İ.D., E.T.K., E.A.; Writing Manuscript – İ.D., E.T.K., E.A.; Critical Review – İ.D., E.T.K.

Declaration of Interests: The authors declare that they have no competing interest.

Funding: The authors declared that this study has received no financial support.

Etik Komite Onayı: Bu çalışma için etik komite onayı Gebze Teknik Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulu'ndan (Tarih: 18.03.2023, Sayı: E-43633178-199-105253) alınmıştır.

Katılım Onamı: Araştırmaya katılan çalışma grubundan bilgilendirilmiş onam alınmıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları: Fikir – İ.D., E.T.K., E.A.; Tasarım- İ.D., E.T.K., E.A.; Denetleme – İ.D., E.T.K.; Kaynaklar – İ.D., E.T.K., E.A.; Malzemeler – İ.D., E.T.K., E.A.; Veri Toplanması ve/veya İşlemesi – İ.D., E.A.; Analiz ve/veya Yorum – İ.D., E.T.K.; Literatür Taraması – İ.D., E.T.K., E.A.; Yazıyı Yazan – İ.D., E.T.K., E.A.; Eleştirel İnceleme – İ.D., E.T.K.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemişlerdir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmişlerdir.

References

- Andersson, T. D., & Mossberg, L. (2004). The dining experience: Do restaurants satisfy customer needs? *Food Service Technology*, 4(4), 171–177. [\[CrossRef\]](#)
- Becker, S. W., Ronen, J., & Sorter, G. H. (1974). Opportunity costs-an experimental approach. *Journal of Accounting Research*, 12(2), 317–329. [\[CrossRef\]](#)
- Bui, M., Krishen, A. S., & Bates, K. (2011). Modeling regret effects on consumer post-purchase decisions. *European Journal of Marketing*, 45(7/8), 1068–1090. [\[CrossRef\]](#)
- Chang, Y. P., Gao, Y., & Zhu, D. H. (2015). The impact of product regret on repurchase intention. *Social Behavior and Personality: An International Journal*, 43(8), 1347–1360. [\[CrossRef\]](#)
- Chen, H. B., Yeh, S. S., & Huan, T. C. (2014). Nostalgic emotion, experiential value, brand image, and consumption intentions of customers of nostalgic-themed restaurants. *Journal of Business Research*, 67(3), 354–360. [\[CrossRef\]](#)
- Haghpour, B., Sahabeh, E., & Halvari, H. (2022). Opportunity cost in consumer behavior: Definitions, operationalizations, and ambiguities. *International Journal of Consumer Studies*, 46(5), 1942–1959. [\[CrossRef\]](#)
- Han, W., Jiang, W., Tang, J., Raab, C., & Krishen, A. (2022). Indirect customer-to-customer interactions and experiential value: Examining solo and social diners. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 34(5), 1668–1691. [\[CrossRef\]](#)
- He, Z., Wu, L., & Li, X. R. (2018). When art meets tech: The role of augmented reality in enhancing museum experiences and purchase intentions. *Tourism Management*, 68, 127–139. [\[CrossRef\]](#)
- Holbrook, M. B. (1994). The nature of customer value: An axiology of services in the consumption experience. *Service Quality*, 21(1), 21–71.
- Holbrook, M. B. (1999). Introduction to consumer value. *Consumer Value: A Framework for Analysis and Research*, 1–28.
- Holbrook, M. B., & Hirschman, E. C. (1982). The experiential aspects of consumption: Consumer fantasies, feelings, and fun. *Journal of Consumer Research*, 9(2), 132–140. [\[CrossRef\]](#)
- Jin, N., Lee, S., & Huffman, L. (2012). Impact of restaurant experience on brand image and customer loyalty: Moderating role of dining motivation. *Journal of Travel and Tourism Marketing*, 29(6), 532–551. [\[CrossRef\]](#)

- Jin, N., Line, N. D., & Goh, B. (2013). Experiential value, relationship quality, and customer loyalty in full-service restaurants: The moderating role of gender. *Journal of Hospitality Marketing and Management*, 22(7), 679–700. [CrossRef]
- Jin, N., Merkebu, J., & Line, N. D. (2019). The examination of the relationship between experiential value and price fairness in consumers' dining experience. *Journal of Foodservice Business Research*, 22(2), 150–166. [CrossRef]
- Kim, M. G., & Mattila, A. S. (2010). The impact of mood states and surprise cues on satisfaction. *International Journal of Hospitality Management*, 29(3), 432–436. [CrossRef]
- Kim, M. S., & Stepchenkova, S. (2018). Examining the impact of experiential value on emotions, self-connective attachment, and brand loyalty in Korean family restaurants. *Journal of Quality Assurance in Hospitality and Tourism*, 19(3), 298–321. [CrossRef]
- Kim, S. H., Jeon, D. H., & Jeon, H. M. (2021). Well-being perception and lovemarks formation through experiential value in the context of the eco-friendly restaurant. *British Food Journal*, 123(12), 4264–4283. [CrossRef]
- Landman, J. (1987). Regret: A theoretical and conceptual analysis. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 17(2), 135–160. [CrossRef]
- Lee, S. H., & Cotte, J. (2009). Post-purchase consumer regret: Conceptualization and development of the Ppcr scale. In A. L. McGill & S. Shavitt (Eds.), *NA - Advances in consumer research* (Vol. 36, pp. 456–462). Association for Consumer Research.
- Liao, C., Lin, H. N., Luo, M. M., & Chea, S. (2017). Factors influencing online shoppers' repurchase intentions: The roles of satisfaction and regret. *Information and Management*, 54(5), 651–668. [CrossRef]
- Liljander, V., & Strandvik, T. (1997). Emotions in service satisfaction. *International Journal of Service Industry Management*, 8(2), 148–169. [CrossRef]
- Mathwick, C., Malhotra, N., & Rigdon, E. (2001). Experiential value: Conceptualization, measurement and application in the catalog and Internet shopping environment. *Journal of Retailing*, 77(1), 39–56. [CrossRef]
- Nunnally, J.C., 1978. *Psychometric Theory*, 2nd ed. McGraw-Hill.
- Paley, A., Tully, S. M., & Sharma, E. (2019). Too constrained to converse: The effect of financial constraints on word of mouth. *Journal of Consumer Research*, 45(5), 889–905. [CrossRef]
- Pan, H., & Ha, H. Y. (2021). An empirical test of brand love and brand loyalty for restaurants during the COVID-19 era: A moderated moderation approach. *Sustainability*, 13(17), 9968. [CrossRef]
- Pine, B. J., & Gilmore, J. H. (1998). *Welcome to the experience economy* (Vol. 76, No. 4, pp. 97–105). Harvard Business Review Press.
- Schwarz, N., & Clore, G. L. (1983). Mood, misattribution, and judgments of well-being: Informative and directive functions of affective states. *Journal of personality and social psychology*, 45(3), 513.
- Spiller, S. A. (2011). Opportunity cost consideration. *Journal of Consumer Research*, 38(4), 595–610. [CrossRef]
- Sugden, R. (1985). Regret, recrimination and rationality. *Theory and Decision*, 19(1), 77–99. [CrossRef]
- Taylor Jr., S., DiPietro, R. B., & So, K. K. F. (2018). Increasing experiential value and relationship quality: An investigation of pop-up dining experiences. *International Journal of Hospitality Management*, 74, 45–56. [CrossRef]
- Tsiros, M., & Mittal, V. (2000). Regret: A model of its antecedents and consequences in consumer decision making. *Journal of Consumer Research*, 26(4), 401–417. [CrossRef]
- Tully, S. M., Hershfield, H. E., & Meyvis, T. (2015). Seeking lasting enjoyment with limited money: Financial constraints increase preference for material goods over experiences. *Journal of Consumer Research*, 42(1), 59–75. [CrossRef]
- Won Jeong, S. W., Fiore, A. M., Niehm, L. S., & Lorenz, F. O. (2009). The role of experiential value in online shopping: The impacts of product presentation on consumer responses towards an apparel web site. *Internet Research*, 19(1), 105–124. [CrossRef]
- Wu, C. H. J., & Liang, R. D. (2009). Effect of experiential value on customer satisfaction with service encounters in luxury-hotel restaurants. *International Journal of Hospitality Management*, 28(4), 586–593. [CrossRef]
- Wu, L. Y., Chen, K. Y., Chen, P. Y., & Cheng, S. L. (2014). Perceived value, transaction cost, and repurchase-intention in online shopping: A relational exchange perspective. *Journal of Business Research*, 67(1), 2768–2776. [CrossRef]
- Xie, A., Liu, L., Lyu, S., Wu, L., & Pan, W. T. (2021). Who can get more happiness? Effects of different self-construction and experiential purchase tendency on happiness. *Frontiers in Psychology*, 12, 799164. [CrossRef]
- Yoo, S. R., Kim, S. H., & Jeon, H. M. (2022). How does experiential value toward robot barista service affect emotions, storytelling, and behavioral intention in the context of Covid-19? *Sustainability*, 14(1), 450. [CrossRef]
- Yrjölä, M., Rintamäki, T., Saarijärvi, H., Joensuu, J., & Kulkarni, G. (2019). A customer value perspective to service experiences in restaurants. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 51, 91–101. [CrossRef]

Fârâbî'de Felsefe ve Geometri İlgisi

Philosophy and Geometry Interest in Fârâbî

Erdoğan Serdar ÇALIK

Atatürk Üniversitesi, İlahiyat
Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri
Bölümü, Erzurum, Türkiye

Öz

Düşünce tarihi her zaman eklektik bir yapı içerisinde gelişmiştir. Bilim dallarının tek başlarına insanlığa sağladıkları katkılar sınırlı iken diğer bilim dallarıyla birlikte çok daha önemli gelişmeler sağlanmıştır. Fârâbî'nin düşünce sistemi açısından ise bu bütünsel düşünce yapısı çok daha önem kazanmaktadır. Düşünce alanında hemen hemen her konuda ortaya koyduğu müstakil eserlerle bütüncül sistemini oluşturan Fârâbî için matematik alanı da çok önemlidir. Sosyal bilimler alanı ile teknik bilimler arasında bir köprü görevi gören sistemi toplumsal ilerleme açısından çok önemlidir. Geometri ve felsefe arasında kurduğu ilişkiyi müstakil olarak ele aldığı *Teknik Geometri* kitabında ortaya koyan Fârâbî'nin görüşleri, *İhsâu'l-Ulûm (Bilimlerin Sayımı)* adlı eseriyle de desteklenerek geometri ve felsefe arasındaki ilişki ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Fârâbî, felsefe tarihi, geometri, bilim

ABSTRACT

The history of thought has always developed in an eclectic structure. While the contributions of the branches of science alone to humanity are limited, much more significant developments have been achieved with other branches of science. In terms of Fârâbî's thought system, this holistic thought structure gains much more importance. The field of mathematics is also very significant for Fârâbî, who created his holistic system with his detached works on almost every subject in the field of thought. This system, which acts as a bridge between the field of social sciences and technical sciences, is very important in terms of social progress. Fârâbî's views, which revealed the relationship he established between geometry and philosophy in his book on technical geometry, which he dealt with independently, were supported by his work called *İhsâu'l-Ulûm (The Count of Sciences)*, and the relationship between geometry and philosophy was tried to be revealed.

Keywords: Al-Fârâbî, history of philosophy, geometry, science

Giriş

Tam adı Ebu Nasr Mehmed b. Mehmed b. Tarhan İbn Uzluğ olan Fârâbî (872–950), Türkistan'ın Farab vilayetinin Vesic kasabasının ileri gelenlerinden olan bir Türk ailesinin ferdi olarak dünyaya gelmiştir (Hallikân, 1949, ss. 239–243; Safedî, 1962, ss. 106–108; Fârâbî, 1989, s. 1). Onun doğduğu topraklar, eski zamanlardan itibaren Türk yerleşim yerleridir ve Horasan'a bağlıdır; bu bakımdan Fârâbî de bir Türk filozofudur. Doğduğu yer olan Fârâb'a nispetle bu adı almıştır (Hallikân, 1949, ss. 239–243); (Safedî, 1962, ss. 106–108). Ayrıca İslam dünyasında bir kişi birkaç ismin yan yana gelmesinden meydana gelmiş bir isim topluluğu içinde isimlendirilmiştir. Görüldüğü üzere düşünürümüzün asıl adı Mehmed'dir (Olguner, 1987, s. 4). Düşünce anlamında çok geniş bir yelpazeye sahip olan Fârâbî, hemen hemen bütün konularda müstakil eserler kaleme almıştır. Etkilendiği isimlerin başında özellikle Aristoteles gelmektedir. Aristoteles'in *Organon* adıyla her planan tüm mantık kitaplarını ilk defa bir araya getirdiği ve kendi bireysel katkılarıyla genişlettiği için Muallim-i Sâni olarak anılmıştır (Fârâbî, 1989, s. 5).

Fârâbî, felsefeyle Bağdat'taki tahsili sırasında tanışmış ve bu alana âdeta gönlünü kaptırmıştır. Yapıtığı incelemeler sonucunda felsefenin Yunanlılardan önce Doğu memleketlerinde başladığı sonucuna ulaşmıştır. O, bu konuda bu ilimin eskiden Irak halkı olan Kildanilerde meydana geldiğini, sonradan Mısır halkına ulaştığını, oradan Yunanlılara, onlardan da Süryanilere geçerek ve sonra Araplara geldiğini belirtmiştir. Bu ilmin içerdiği her nesne Yunan dilinde, sonra Süryancada ve sonunda da Arapçada anlatılmıştır (Fârâbî, 1974, s. 51). Onun bu tespitinden yola çıkan Fransız felsefe tarihçisi Henri Corbyn'e göre, hikmet Mezopotamya'da Kaldeliler çevresinde ortaya çıktıktan sonra Mısır'a ulaşmış oradan da Yunanistan'a geçerek burada yazılı ve sistemli bir hâl almıştır. Burada Fârâbî'ye düşen görev, bu hikmeti, ocağına, öz yurduna geri getirmektir (Corbin, 1986, s. 160).

Geliş Tarihi/Received: 13.03.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 24.09.2023

Yayın Tarihi/Publication Date: 01.12.2023

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:

Erdoğan Serdar ÇALIK

E-mail: ersrdclik@gmail.com

Cite this article as: Çalık, E. S. (2023).

Fârâbî'de felsefe ve geometri ilgisi.

Current Perspectives in Social Sciences,

27(4), 312-315.

Content of this journal is licensed
under a Creative Commons
Attribution-NonCommercial 4.0
International License.

Bu düşünceden hareketle Fârâbî, felsefede ayırıcı olmaktan ziyade kapsayıcı bir tutum sergilemiştir. Bilindiği gibi yakın zamanlara kadar felsefe, tüm bilimleri kapsayan bir yapıya sahip idi. Bu bütünlük düşüncesi örgüsünde önce gramer ve mantık, akabinde ise matematikle devam ederek sonrasında astronomi, biyoloji, toplum bilimi ve diğer alanlarda sahip olduğu düşüncelerini ortaya koymuştur (Ulutan, 1999, s. 36). Yaşadığı dönemin hâkim olunan tüm bilimleri, tasniflemek için bir ilimler sınıflaması yapan Fârâbî ilimleri; fıkıh ve kelam, doğa metafizik ve sosyal, dil, talim ve mantık olmak üzere beş kısma ayırarak değerlendirmiştir. Talim yani matematik ilimleri alanında ise sayı, geometri, optik bilimi gibi sınıflandırmalar yapmıştır (Fârâbî, 2011, s. 78) Fârâbî'nin bilimler sınıflamasında felsefenin bu kuşatıcılığının ve bütünlük tavrının izlerini görmek mümkündür. Hatta Fârâbî, bu bütünlükçülük kapsamında bilimler arasında bir dayanışmanın olması gerektiğini, bunun için de disiplinler arası çalışmaların yapılması gerektiğini savunmuştur (Özden, 2021, ss. 25–43). Ancak bizim buradaki maksadımız bu sınıflandırmada Hendese olarak tabir edilen geometri kısmını inceleyerek Fârâbî'nin geometri felsefesini ortaya koymak olduğu için bu sınıflamanın ve disiplinler arası çalışmanın neligini ve niçinliğini tartışmayarak doğrudan doğruya geometri ile felsefe arasındaki ilgiyi ortaya koymaya çalışacağız.

Fârâbî'ye Göre Geometri ile Felsefe Arasındaki İlgî

Fârâbî'nin ilgi alanına giren bilimlerin en başında, bütün alanların belki de temeli olan cebir gelmektedir. Bunda antik Yunan filozoflarının ve özellikle Platon ve Aristoteles'in etkisi çok büyüktür. Platon'un yaşadığı dönemdeki matematiksel gelişmelerle yakın ilişkisi iyi bilinir. *Devlet*, *Menon*, *Theaitetos*, *Timaios* gibi diyaloglarında gözlemlenebilir olan bu matematik yakınlığına işaret edilmek istenildiğinde Akademia'nın girişinde olduğu söylenen "Geometri bilmeyen giremez." sözü hatırlatılır (Karaman, 2021, s. 75). Benzer şekilde matematiğin önemli bir dalı olan geometri hakkında da Fârâbî, *Geometrik Şekillerin İnceliklerindeki Tabii Sırlar ve Gizli Teknikler* (Kitabu'l-Hiyali'r-Ruhaniyye ve'l-Esrari't-Tabiiyye fi Dakaisi'l-Eşkali'l-Hendesiyye) başlığıyla özgün bir eser kaleme almıştır. İslam Felsefesi alanında yer alan klasik literatürde bahsedilmeyen bu eserin Fârâbî'ye ait olup olmadığı noktasında bazı soru işaretleri bulursa da bu eser Prof. Dr. Mehmet Bayraktar tarafından *Teknik Geometri* adıyla çevrilmiş olup yazarın önemli tespitleri sayesinde bu eserler alakalı kuşkuları ortadan kaldırmıştır. Bayraktar'a göre hem giriş hem de sonuç kısmında Fârâbî'nin isminin bulunması, geometrik düzlem bilgilerinin geçmesi delil olarak görülebilir. Bunun yanısıra Fârâbî'nin eserlerini sıralayan İbnü'l-Kiftî'nin *Kitabu'l-Hiyal* olarak bahsettiği eserin de *Teknik Geometri* adlı eser olma ihtimali yüksektir (Fârâbî, 1989, ss. 12-17).

Ana konusunu şekillerin düzlemi ve geometrik çizim esaslarının belirlediği kitap on bölümden oluşmaktadır. Çember ve yarıçap merkezleri, üç kenarlı geometrik şekillere eşkenar geometrik şekillerin eklenmesi, dörtgen, beşgen ve çokgenlerin bölünmesi ve oluşan yeni şekilleri kenar ve açı gibi kavramlardan detaylıca açıklamıştır. Bu açıklamaları yaparken de kendisinden önceki çağlarda yaşamış ya da çağdaşı olan bilim adamlarının ve düşünürlerin yaptığı gibi sayısal terim ve formüller yerine sözel bir anlatım kullanmayı tercih etmiştir. Yine kendisinden önceki çağlarda yaşamış olan düşünürlerin çizim alanındaki tekniklerini beğenmeyerek bunlara bir eleştiri getirip yeni ve daha tutarlı çizim yöntemleri geliştirmiştir. Hatta İbnü'l-Heysem'den çok daha önce konkav tekniğiyle ayna yapımını tarif etmiştir. Bu aynanın yapımında bakır, tunç, demir ve çinko gibi birçok elementten yararlanabileceğinden bahsederek konkav aynanın güneş ışığını belli bir noktada toplayarak yakıcılık özelliği sayesinde bilimin pek çok alanında kullanılabileceğinden bahsetmektedir (Fârâbî, 1989, s. 155).

Fârâbî, bu eserinde sadece geometrinin kurallarıyla ilgili bilgiler vermekle kalmamış, aynı zamanda geometrinin felsefesiyle de ilgilenmiştir. Orta Çağ İslam dünyasında elliden fazla şerhi yapılan Euclides'in "*Stoikeia*" (Türkçe'mize "Elemanlar" diye çevrilmiş) adlı geometri kitabının birinci ve beşinci kitaplarını Fârâbî de Arapçaya tercüme ve şerh ederek bu şerhte bir matematik ve geometri felsefesi yapmıştır. Bu şerh, Freudenthal tarafından İbranice'ye tercüme edilmiştir. Mübahat Türker-Küyel de bu tercüme üzerine bir bilimsel makale hazırlayarak, Fârâbî'nin geometrideki yerini Türk bilim dünyasına tanıtmıştır. Bu şerhin baş kısmında yer alan felsefeyle matematik arasında nasıl bir ilgi kurulabileceğine ilişkin ifadeleri ise felsefe açısından cebir kısmının önemini açıklamaktadır. Çünkü felsefenin varlıklar hakkında sistemli bir görüş ortaya koyabilmesinin yolu matematik biliminden geçmektedir. Matematiğin temsil etmekte olduğu bilgi kısmını hem varlık hem de bilgi teorisi açısından dikkate almak zorundadır. Bilgi teorisi açısından her türlü deneyden bağımsız apriori bilgiler sahip olduğumuz bilgilerimiz açısından en kesin ve açık bilgilerdir. Cebir alanında bazı örnekler ise ampirizme dayalı olarak denemeler sonucu oluşmuş bir görüntüye sahiptirler; ancak ampirizme dayalı bilgiler bir kesinlik içermemektedir. Burada cebir, felsefe açısından varlık bakımından da değerlendirilmelidir. Çünkü ortaya konulan cebir teorilerinde bazı 'entiti'ler yani matematik varlıklar vardır ki bunlar cebirin sistematigi içerisinde tasdik edilmektedir. Yani bunlar amprizim dayalı dünyada yoktur. Duyuların karşılayamadığı bu 'entiti'leri felsefe aracılığıyla varlık alanına yedirmek gerekmektedir. Felsefe bu teorileri hem varlık teorisiyle bütünlükçülemeli hem de bu bilgiye erişimin yolunu göstermelidir (Türker-Küyel, 1990, s. 572).

Bu noktadan hareketle Fârâbî'nin şerhi iki kısımdan meydana gelmiş olup birinci kısmında temel geometrik kavramlar olan cismin statüsü, yüzey alanı, nokta ve çizgi terimleri anlatılmıştır. İkinci bölümde ise Fârâbî, 'oran' (nisbe) kavramını incelemiştir. Fârâbî'nin burada yapmak istediği, mantık ile matematik/geometri arasındaki ilgiyi ortaya çıkarmaktır. Çünkü Fârâbî'nin de yaşadığı 10. yüzyıl, İslam dünyasında, tercümelemler bitip, Bağdat'ta, başında Fârâbî'nin bulunduğu mantık okulunun kurulduğu yüzyıldır ve bu asırdan itibaren Müslümanlar, bilim ve felsefede çok önemli çalışmalar ortaya koymuşlardır. Bu Şerh'te Fârâbî'nin asıl amacı, geometrinin temelini teşkil eden 'tanım'larla, Aristoteles'in *Organon*'unun kanunlarına uygun olduğunu göstermektir.

Fârâbî'ye göre, biri çözümlenme (analiz), ötekisi de birleşim (sentez) olan iki unsurla geometri kurulabilir. Analiz yolunda bilgi edinmeye cisimden başlanır. Cismi analiz ederek önce yüzey, sonra çizgi, en sonra da nokta hakkında bilgiye ulaşılır. Bu, Aristoteles'in takip ettiği yöntemdir. Sonra senteze geçilir; sentez ise, Euclides'in izlediği yoldur. Sentezde analizin tam tersi bir yol izlenerek noktanın tarifinden kalkılır, sonra çizgiye, sonra yüzeye, en sonda da cisme varılır. Analizde duyu verilerinden sentezde ise akıldan hareket edildiği için bu ikisi bilgi teorisi bakımından birbirlerinden farklıdır. Fârâbî bu hususta Aristoteles'i takip ederek analiz yöntemini uygular.

Çünkü Aristoteles'e göre, bilginin temeli deneydir. Fârâbî, İhsâu'l-Ulûm'da ele almadığı bir noktayı, Şerh'inin birinci bölümünde mesele yapmaktadır. Geometride bilgi edinmenin birinci adımın analiz olduğunu söyleyen düşünür, yapılan analizin senteze giden yolun önünü açtığını savunmaktadır. Bu yöntemle cisimden başlayarak analiz aracılığıyla yüzeye, sonra çizgiye ve nihayetinde noktaya ulaşılabileceğini savunur. Bu yolu takip eden bir talebe ise alıştıktan sonra sentez noktasına vararak artık sentez kısmını gerçekleştirebilir. Fârâbî, kendi görüşüyle hem analiz ile sentezi uzlaştırmakta hem de Euclides'in ilgilenmediği analizi geometriye geri döndürmektedir. Çünkü Aristoteles'in bilgi teorisine göre objeler ilk olarak duyularla bilinirler. Geometride de durum aynıdır, bu bilime konu olan şekiller öncelikle duyularla algılanırlar.

Bu noktada Fârâbî, Aristoteles'e de itiraz etmektedir. Çünkü Aristoteles'e göre matematik felsefesinde kavramlar, bir tür soyutlama ile elde edilirler. Fârâbî buna itiraz ederek matematik kavramların elde edilmesi için başka bazı düşünceler ileri sürmektedir. Fârâbî'ye göre bir fizik objeye aynı zamanda ideal bir kavram olarak da yaklaşmak gerekmektedir. Fizik obje olarak duyular ve ideal kavram olarak da akıl kavrar. Aslında geometrik objeler fizik objelerden farklı değildir. Örneğin yüzey alanı bir cismin her zaman son kısmıdır ancak geometrik objeyi tam anlamıyla kavrayıp anlamak için bağlı bulunduğu cisimden ayırmak gerekmektedir. Ancak bunu yapabilmek için Aristoteles'in soyutlama işlemiyle bunun yapılması mümkün değildir. Fârâbî'de bunun sağlanmasının yolu birbirinin tamamlayan analiz ve sentez sayesinde mümkün olabilmektedir. Fârâbî açısından bir cismin analiz edilmesi Euclides'in sentezinin anlaşılabilirliği içindir. Bu durumda analize başlamanın temel adımı cisim olmaktır. Burada temel soru cismin ne olduğu ile alakalıdır. Aristoteles açısından arızı olarak yayılımı olan bir madde gibi düşünülen cisim Demokritos tarafından ise maddesi hariç sadece yayılımdan ibarettir. Fârâbî'ye göre analiz kısmında cismin iki görüştürten biri olmasının bir önemi bulunmamaktadır. Biri yeterli olabileceği gibi her ikisinin de bulunmasında herhangi bir mahsur bulunmamaktadır. Çünkü geometri açısından sadece bir tarafa doğru olan yayılım yeterlidir. Aristoteles ve Demokritos'un cisim anlayışları geometrinin ihtiyacını karşılamaktadır. Uzunluk ise bir tarafa doğru yayılmanın diğer ismidir. Bir konuma sahip olan her tür miktar uzunluk ile gösterildiğinden burada uzunluk cins olarak değerlendirilir. Bu noktadan hareketle nokta, yüzey ve çizgi uzunluğun çeşitleri olarak ele alınır. Boy, derinlik ve genişlik ise bu çeşitlerin altında meydana gelen ayrımlardır. Geline bu kısımda Euclides'in tarifi ile Aristoteles'in yakın cins ve ayırım yasası birbirine entegre olmuştur. Duyusal kavramlar olarak tarif edilen bu kavramlardan sonra geriye sadece nokta kalmaktadır. Bölünemeyen, son olan, çizginin sonu olarak adlandırılan şey noktadır. Fârâbî bu noktaya kadar doğru çizgiyi ele almış fakat bununla fazla ilgilenmeyerek sadece şerhinin birinci kısmına bu tespitlerini yerleştirmiştir (Türker-Küyel, 1990, ss. 573-575).

Görülüyor ki Fârâbî, geometride analizin de sentezin de bulunduğunu kabul etmektedir. Aristoteles, analizi kullanmakla birlikte onun bir soyutlama olduğunu zannetmekle yanılmıştır; analiz, bir soyutlama değil, aksine cins-nevi ve ayırımı bulmaktır. Euclides'in de sentezi kabul edip analizi terk etmesi hatadır. İşte Fârâbî, soyutlama olmayan analizle cins-neviayırımı ortaya koyarak onu sentez yolu ile birleştirmiş yani yakın cins ile ayırımı -dır bağlacı ile birleştirmiştir. Bu, aynı zamanda iki önemli şahsiyet arasında orta bir yol bulmaktır. Fârâbî, yayılımı veya bir yana doğru yayılmayı veya uzunluğu cins olarak almak, genişlik-en, derinlik veya yükseklik ile boyu ayırım saymak suretiyle yakın cinsle ayrımları birleştirip, çizgi, yüzey ve cismin mantık yasalarına uygun olan tariflerine ulaşmıştır. Fârâbî'nin nokta, çizgi ve yüzey gibi kavramları nasıl bildiğimize yönelik verdiği cevap Aristoteles'in bilgi teorisi ve akıl öğretisi çerçevesinde oluşmaktadır. Nokta, yüzey ve çizgi gibi kavramların cisimlerde bulunduğunu vurgulayan düşünür bunların duyusal olarak duyularla algılandığını belirtir. Bunlar kavramlar duyular aracılığıyla duyulmuş ise kendilerinden başka kavramlarla da bağlantılı olmalarından ileri gelmektedir. Bunlar bağlı oldukları yerden sıyrılmak ve soyutlanmak şartıyla geometri açısından ancak akıl ile kavranabilir. Bu noktada geometrinin epistemolojisidir. Soyutlama, ontolojinin değil, epistemolojinin yani bilgi teorisinin konusu olup cisimdeki cins, çeşit ve ayırım sadece akıl yoluyla yani bilgi teorisiyle bulunabilir (Türker-Küyel, 1990, ss. 575-576).

Fârâbî'nin duyusal olandan akılla olana dair yaptığı geçiş burada önem kazanmaktadır. Kendisi bunu akıllar teorisi ile izah etmektedir. Bu geçiş bilkuvve aklın duyusal olan objeleri devre dışı bırakmasıyla mümkündür. Cebir suretlerin bu akılda bilkuvve olarak bulunduğunu söyleyen düşünür akıl ile kavrama yani taakkul fiiliyle bu suretlerin duyusal olmaktan çıkıp akılsal surete dönüştüğünü iddia etmektedir. Bunun sonucunda bilkuvve olan aklın bilfiil akıl haline dönüştüğünü söyleyerek kendiliğinden akılla kavramanın oluştuğunu ve kendisinden başka bir yere, dışarıya başvurmadığını anlatır. Kendi deyimiyle az kişiye nasip olan bu halde, akıl hem alan hem veren olarak sıyrık yani soyut suretleri alacak bir hale dönüşür. Bu sıyrık suretlerin kaynağı da sıyrık akıllardır. Bu bir insanın ulaşabileceği en son seviye olup müstefad akıl olma aşamasıdır. Bu insanın hem ethosu hem de ahlaki amacıdır. Bilkuvve akıldan bilfiil akla geçişin sağlanması hep etkin aklın sayesinde. Bu akl-ı faal, göze nispetle güneş gibi olup, ay feleğinin de aklıdır (Türker-Küyel, 1990, s. 577).

Bir anlamda bu, Fârâbî'nin akıllar teorisini hem metafizik hem epistemolojik hem de fizik-geometri gibi alanlarda ustalıklı kullandığını da göstermektedir. Fârâbî'ye göre geometrideki cisim, yüzey, çizgi ve nokta, ferdî varlıkları itibarıyla birbirlerine bağlıdır, ama akli cevherleri itibarıyla, birbirlerinden ayrırırlar. Bu dördünün arasında duyusal olana en yakın olan cisim, sonra sırasıyla yüzey, çizgi ve nokta gelir. Duyusal alandan akıl alanına geçiş çizgi ve noktayla olmaktadır. Çünkü nokta, çizginin son sınırınıdır. Cismin en küçük parçası olan nokta çizginin hem en başında hem de en sonunda yer alır. Çünkü nokta bölünemeyendir (Türker-Küyel, 1990, ss. 576-578).

Diğer yandan geometride bir de uzunluk vardır ki bu, çizgide ve yüzeyde ortak olan bir başka yöndür. Bilindiği üzere bir obje hakkında bilimsel bilgi edinilecekse, şu dört sorunun cevabı verilmelidir: a. O şey var mıdır? b. Varsa nedir? c. O şey nasıldır? d. O şey niçin? e. O şey için uzunluk cinstir. Genişliksiz, yüksekliksiz ise ayırımdır. Çizgi, yüzey ve cisim ise nevidir. O halde, çizgi, yüzey, cisim nedir? Uzunluktur. Özetleyecek olursak Fârâbî, Euclidesçi tanımların, tanımlanmamış terimlerini açıklayarak, amacına ulaşmıştır. Fârâbî'nin uygulamış olduğu bu yöntem, constructif (inşai, kurgucu, yapıcı, kuran) denilmektedir. Bu constructif metotla Fârâbî, birbirinden bağımsız olan geometrik kavramlara ulaşır. Bu da Fârâbî'nin geometri felsefesinde, nasıl bir yetkinliğe sahip olduğunu göstermesi bakımından önemlidir (Türker-Küyel, 1990, ss. 579-581).

Fârâbî'nin geometri üzerine yaptığı felsefede mantığa geniş yer vermesi, mantık ve felsefe düşmanlarına bir cevap olarak da değerlendirilmelidir. O mantığa çok ciddi bir önem yüklemiş, böylece kesin bilgiye nasıl ulaşılabileceğinin ve doğru ile yanlışın birbirinden nasıl ayırt edilebileceğinin de ipuçlarını bulmuştur. Mantık hem kesin bilginin bilgisidir hem de ahlaki bir değer taşımaktadır. Çünkü insan, sadece doğruyu yanlıştan ayırma yöntemini bilirse erdemlere ulaşabilir ve ahlaki eylemler yapabilir. Mantığı yöntem olarak kullanan filozoflar, aynı zamanda, toplumun seçkinleridir de. Fakat unutmamak gerekir ki; mantık sonucu değil, doğruluk anlamında delil getirmenin gerçekliğini garanti edebilir. Öncüller ne kadar güçlü ve doğru olursa sonuç da o kadar doğru olur. Bunu sağlamak için de her milletin kendi felsefi ve mantık dilini oluşturması gerekmektedir. Fârâbî bu düşüncesini geometriye de aktarmıştır. Geometride analizler yapmak, ma'kûlâtın akıl ile kavranabileceğini göstermektedir. Felsefe ve mantık gibi geometri de Yunanlılara özgü bir disiplin değildir. Bu itibarla geometride de her millet kendi teknik terimlerini oluşturmalıdır (Türker-Küyel, 1990, ss. 583-585).

Sonuç

Fârâbî'nin bu gayesi kendi çağında gerçekleşmiş ve o, Arap dilini bir felsefe, mantık ve bilim dili haline getirmiştir. Ancak sonraki çağlarda Arapça terimler, Türkçemizde baskın hale geldiği için kendi bilim ve felsefe terimlerimizi geliştirememişiz. Belli bir zamandan sonra ise Batı dillerinin egemen olduğu dönemler halen daha günümüzde de etkisini sürdürmektedir. Bütün bilimlerin üstünde âdeta çatı görevi gören felsefe günümüzde soyut, bilimlerden uzak ve gerçek hayatın dışında bir olgu olarak değerlendirilmektedir. Hâlbuki Fârâbî'de de gördüğümüz gibi düşünce alanı günümüz anlayışına uygun olarak hem sosyal bilimler hem de fen bilimleri alanında bir köprü vazifesi görmeli mantık ve dil alanında beraber harmanlanarak her alanda bizi güçlü kılmalıdır.

Bundan sonra yapılması gereken, Türkçemizin her alanda teknik terimlerini geliştirmek olmalıdır. Ayrıca 17. yüzyıl felsefesinin ve akıl çağının kurucusu olarak kabul edilen Descartes'in ortaya koymuş olduğu analiz ve sentez yöntemini çok daha önceleri Aristoteles, Euclides gibi Yunan filozofları da açıklamış ve sonraki dönem düşünürleri bu yöntemden yararlanmışlardır. İslam dünyasında Meşşai felsefenin önemli temsilcilerinden olan Fârâbî de bu sistemi geliştirmiş ve düşünce alanında İslam dünyasının zirvelere çıkmasında önemli bir katkı sağlamıştır. Yaşadığımız dönemde de Rönesans sonrası yükselişe geçen Avrupa karşısında gün geçtikçe gerileyen ve âdeta durma noktasına İslam toplumlarının tek kurtuluşunu Fârâbî felsefesinde olduğu gibi insan, düşünce, metot, teknik bilgi, teknoloji sarmalında ilerleyen düşünceye ve bilime dayalı bir çalışma ortamında olduğunu düşünmekteyiz.

Etik Kurul Onayı: Araştırmada herhangi bir canlıya ait veri kullanılmadığı için etik raporu alınmamıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Ethics Committee Approval: Ethics committee approval was not obtained since no data from any living creature was used in the research.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Declaration of Interests: The author has no conflicts of interest to declare.

Funding: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça

- Corbin, H. (1986). *İslâm felsefesi tarihi*. (H. Hatemi, Çev.). İletişim Yayınları.
- Fârâbî. (1974). *Tahsilü's-Saâde*. (H. Atay, Çev.). Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Fârâbî. (1989). *Teknik geometri*. (M. Bayrakdar, Çev.). Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Fârâbî. (2011). *İhsau'l-Ulum*. (A. Arslan, Çev.). Divan Yayınları.
- Hallikân, İ. (1949). *Vefeyâtü'l-A'yan (Cilt IV)*. Kahire.
- Karaman, Y. (2021). Platon'un geometri bilmeyen girmesin sözü ve Popper'in bununla ilgili kestirimi. *Dört Öge (19)*, 75–94.
- Olguner, F. (1987). *Fârâbî*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Özden, H. (2021). Fârâbî'nin düşünce sisteminde bilimler arası işbirliği ve günümüzdeki durum. *Felsefe Dünyası (73)*, 25–43.
- Safedî. (1962). *el-Vâfî bi'l-Vefeyât (Cilt I)*. Wiesbaden.
- Türker-Küyel, M. (1990). Fârâbî'nin geometri felsefesi (Fârâbî'nin Euclides'in Stoikeyi'sinin I. ve V. kitaplarının başlangıçlarının üzerine yapmış olduğu şerh). *Erdem-Atatürk Kültür Merkezi Dergisi, 6(17)*, 569-586.
- Ulutan, B. (1999). *Fârâbî felsefesi*. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

McCarthy's Roots in Tradition and Perception of Nature in *The Road*

McCarthy'nin Geleneğe Uzanan Kökleri ve *Yol* Romanındaki Doğa Algısı

İbrahim KOÇ

Department of Foreign Languages,
Ordu University, Faculty of Arts and
Science, Ordu, Turkey

This paper is partly taken from İbrahim Koç's PhD thesis "Representations of nature and environment in post-apocalyptic dystopias: an ecocritical reading of Maggie Gee's *The Flood*, Cormac McCarthy's *The Road* and Margaret Atwood's *The Year of the Flood*" submitted in 2021 at İstanbul Aydın University under the guidance of Asst. Prof. Öz ÖKTEM.

Received/Geliş Tarihi: 24.04.2022

Accepted/Kabul Tarihi: 22.09.2023

Publication Date/Yayın Tarihi: 01.12.2023

Corresponding Author/Sorumlu Yazar:
İbrahim KOÇ
E-mail: kocram76@hotmail.com

Cite this article as: Koç, İ. (2023). McCarthy's roots in tradition and perception of nature in *The Road*. *Current Perspectives in Social Sciences*, 27(4), 316-322.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

ABSTRACT

This paper locates Cormac McCarthy as a modern representative of a particular wing of American literary tradition and discusses the parallels between *The Road* and some important works of this tradition. Long before the transcendentalist views of nature as a sacred place, the first European immigrants to America described wild nature as an unfriendly domain where human beings are both punished for their sins and tested by the Supreme Being. Their perspective fits the descriptions of unfriendly nature in *The Road*. Besides, while the perception of nature in American culture is influenced by this wilderness concept that needs to be tamed and that needs to be civilized with human intervention, it has also been influenced by the romantic definition of nature seen after the onset of industrialism in Europe and America. *The Road* contains traces of both perspectives and moves them one step forward with its response to the modern environmental crisis. In this context, depending on the representations of nature and environment in the entirely devastated setting of the novel, McCarthy appears as the representative of a world where self-sustaining green nature no longer exists, and the environment covered with concrete forests.

Keywords: The Road, Cormac McCarthy, ecocriticism, tradition, apocalypse

ÖZ

Bu makale, Cormac McCarthy'yi Amerikan edebiyat geleneğinin belirli bir kanadının modern bir temsilcisi olarak konumlandırmakta ve *Yol* romanı ile bu geleneğin bazı önemli eserleri arasındaki paralellikleri tartışmaktadır. Doğayı kutsal bir yer olarak gören aşkinci görüşlerden çok önce, Amerika'ya gelen ilk Avrupalı göçmenler vahşi doğayı, insanların hem günahlarından dolayı cezalandırıldıkları hem de Yüce Varlık tarafından sınanıldıkları dostça olmayan bir alan olarak tanımladılar. Bu göçmenlerin bakış açıları, *Yol*'daki düşmanca doğa tanımları ile uyum içindedir. Ayrıca Amerikan kültüründe doğa algısı, evcilleştirilmesi ve insan müdahalesi ile medenileştirilmesi gereken bu vahşi doğa kavramından etkilenirken, Avrupa ve Amerika'da sanayileşmenin başlamasından sonra görülen romantik doğa tanımından da etkilenmiştir. *Yol* romanı her iki bakış açısının da izlerini içerir ve modern çevre krizine verdiği yanıtla bu gelenekleri bir adım ileriye taşır. Bu bağlamda, romanın tamamen harap olmuş ortamındaki doğa ve çevre temsilleri göz önüne alındığında McCarthy, kendi kendini idame ettirebilen yeşil doğanın artık var olmadığı, çevrenin beton ormanlarla kaplı olduğu bir dünyanın temsilcisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yol, Cormac McCarthy, ekoeleştirme, gelenek, kıyamet

Introduction

The story of *The Road* is that of an emotional relationship between a father and his son, which many readers and critics regard as one of the most pessimistic and gloomy stories written to date. It tells the journey of two unnamed survivors of an unspecified catastrophe that destroyed the world and killed almost all living nature. In this post-apocalyptic world, everything is covered with ashes, and everywhere littered with burned corpses and rusty motor vehicles. Some time earlier, when the mother committed suicide, like many of the survivors, the man decided to take his son, born after the event, and move to the South, to the seaside, in the hope of finding a friendlier climate and some food. This is how the events begin to unfold in the storyline. Throughout the novel, the author details the touching relationship between the man and the boy and their struggle for survival in the setting created by the remnants of the apocalypse, most likely caused by a natural disaster. Considering the extremely dark

nature of the novel, this paper argues that experiences of the unfortunate heroes of the novel could provide substantial references to the nature perception that was generated by the first European settlers in America who described wilderness as an unfriendly domain where human beings are both punished for their sins and tested by the Supreme Being, and aims to locate McCarthy as a modern representative of the literary tradition modeled with the perspective of this point of view. The main difference of this study from the general ecocritical readings of *The Road* is that the ecological references in the novel are handled in the context of their relationship within this particular literary tradition. This paper establishes the aforementioned relationship by emphasizing the parallels between *The Road* and other literary texts belong to different periods.

Representations of Nature in *The Road* and American Nature Writing

A critical analysis of *The Road* would suggest that by showing the interconnectedness of life on Earth, it can be seen as a suitable text for an ecocritical reading. *The Road* has been described as “the first great masterpiece of the globally warmed generation”¹ (O’Hagan, 2010) and as “the most important environmental book ever written” (Monbiot, 2007). *The Road* on the one hand offers an uncomplicated sequence of events narrated with plain, almost naked language; on the other hand, it provides an opportunity for multiple interpretations by presenting both a realistic and an allegorical narrative. Despite its pessimistic atmosphere, *The Road* is a text that has the potential to create environmental awareness in its readers. In this context, for example, De Bruyn (2010) discusses the ecological content of *The Road* and by dealing with certain representations of nature, he argues that the devastation of nature is a representation of the loss of “cultural memory” (p. 777). The parallel between disappearing natural life and cultural memory is established especially in the last paragraph of the novel, which is about “brook trout in the streams” (McCarthy, 2006, p. 287). McCarthy wrote about these fish, which were once a living part of nature, “On their backs were vermiculate patterns that were maps of the world in its becoming. Maps and mazes. Of a thing which could not be put back. Not be made right again” (p. 287). McCarthy apparently regards the amount of the loss at a level that exceeds the capacity of human beings to replace, which indicates that the novel bears traces of pessimism and most likely some determinism; however, thanks to the indisputable link it has established between cultural values and vanishing nature, according to De Bruyn (2010), it also shows the importance of “sustainable ecology” (p. 777).

The Road is an American novel, in its fullest sense, with its stylistic and thematic features. It is a kind of novel that vaguely fits the standards of T. S. Eliot for good poetry: It is a continuation of the literary tradition that proceeds itself, as well as it is a novel that has caught up well with the soul of time. Eliot (1982) defines this feature as “historical sense” and for him this sense, “compels a man to write not merely with his own generation in his bones, but with a feeling that the whole of the literature of Europe from Homer and within it the whole of the literature of his own country has a simultaneous existence and composes a simultaneous order” (p. 37). *The Road* carries the traces of a past that goes back to colonial period Puritan settlers. Humankind in *The Road* gets in trouble as the people in *The Day of Doom: or, A Poetical Description of the Great and Last Judgment* (1662) who do not live in accordance with the Calvinistic Puritan teachings:

Ye sinful wights, and cursed sprights, that work Iniquity,
Depart together from me for ever to endless Misery; (Wigglesworth, 1867)

As one of the leading novelists who have marked the last quarter century of American literature, Cormac McCarthy is usually characterized as a representative of the conservative pessimistic views about the course of world affairs in today’s world. Novelist Alan Warner (2006) makes a classification as follows:

We can divide the contemporary American novel into two traditions, or two social classes. The Tough Guy tradition comes up from Fenimore Cooper, with a touch of Poe, through Melville, Faulkner and Hemingway. The Savant tradition comes from Hawthorne, especially through Henry James, Edith Wharton and Scott Fitzgerald. You could argue that the latter is liberal, east coast/New York, while the Tough Guys are gothic, reactionary, nihilistic, openly religious, southern or fundamentally rural.

In his review, Warner puts McCarthy in the “Tough Guy” tradition, who are as he calls “the true legislators of tortured American souls.” A holistic view of his works indicates that McCarthy uses several signs that mean the civilized world and human values are going toward corruption and destruction gradually. As Kushner (2007) pointed out that McCarthy “sees human life on the planet as temporary, and he’s sensitized to the degree at which we are accelerating this fate through violence and neglect.” His novels are full of bloody stories, sexual heresies, moral corruptions, gruesome and disturbing murders. During an interview he explained this issue by saying, “There’s no such thing as life without bloodshed. I think the notion that the species can be improved in some way, that everyone could live in harmony, is a really dangerous idea” (Woodward, 1992). The anti-enlightenment tone of this view gives clues about the author’s sources, and these will undoubtedly be coherent with the general features of his works; inevitability of death and unlimited and unaccountable violence are predominant themes in these works.

McCarthy is a successor of the dark and metaphysical heritage of Protestant America from Wigglesworth to Melville and Hawthorne and to the great 20th century novelists Faulkner, Steinbeck, and Hemingway. The great pain of the wounds that Reverend Arthur Dimmesdale of *The Scarlet Letter* (1850) made on his own body brought about his end. He was a sinful adulterer according to his own and his community’s belief system. He left his lover and daughter to the mercy of intolerant and oppressive Puritan society. He remained silent when they were having hard times because of the societal pressure, like most of the people do when all nature cries out because of societal thoughtlessness and cruelty against her. In *The Road* the burden of humanity’s sins of being disrespectful to nature is on the man’s

¹ This quotation from Andrew O’ Hagan has appeared on the back cover of the 2010 Picador edition.

shoulders. He would die in sorrows while he was trying to keep his son alive. The father's final scene clearly shows that it is impossible to accomplish his task without a living and well-functioning nature: when mother nature dies, humans do not have much time to live.

Kollin (2011) refers to *The Road*'s relationship with environmental literature and dark, pessimistic view in American literary tradition, and compares the novel to John Steinbeck's *The Grapes of Wrath* (1939) in terms of being closely related to the issues and debates of its time. She writes, "*The Road* may be considered an apocalyptic version of *The Grapes of Wrath*" that "Both texts chronicle the plight of characters facing environmental and economic disaster in an America whose dreams of possibility and progress called into question" (p. 158). Steinbeck's novel is about the economic and social problems of working-class families after The Great Depression (1929–1939). People who lost their jobs due to closure of businesses had to become agricultural workers. In addition to the social and economic difficulties they faced, the negative effects of the economic structure on the working class and the poor were compounded in an unfavorable natural environment. In this context Kollin argues, "In both novels the characters face what is clearly a natural as well as a human disaster" (pp. 158–159). *The Road* was published a short time before the 2008 financial crisis, which is generally seen as the worst since the Great Depression. Many people lost their houses and jobs which worsen their life conditions. For many U.S. citizens who were accustomed to luxury and excessive consumption, this represented something akin to a personal apocalypse. An increase in the number of people affected, as well as the frequency of extreme weather events due to global warming are among other important issues occupying the global agenda during the same period (2008–2009). In this sense, it can be said that both novels were published during times of crisis, when apocalyptic discourse was widespread due to both economic and environmental disruption.

With the disappearance of both the artificial and natural systems that surround and give specific meanings (roles) to humans, the characters of the novel are faced with the barest state of existence, bereft of any meaning. In this case, political and economic systems, as well as concepts that regulate social relations, such as religion, family, social bonds, and even the meaning of time have to be redefined: "No lists of things to be done. The day providential to itself. The hour. There is no later. This is later. All things of grace and beauty such that one holds them to one's heart have a common provenance in pain. Their birth in grief and ashes" (McCarthy, 2006, p. 54). In such an environment, the father's desperate journey to the South can be seen as an effort to preserve a part of the collapsed order that has lost its function. Yet it is a futile effort. The father does not realize the obvious truth; the main responsibility for the ruined state of the world is precisely the collapsed order he wants to go back to. Like the man and the boy's desperate situation, the prevalence of apocalyptic elements in literature has its basis in ancient religious beliefs about apocalypse or the end of the days which is foreseen as a punishment for collective sins against the commands of a god or other higher power during a lifetime. This belief is integrated into most Western and non-Western cultures. Throughout history, events such as epidemic diseases, great wars, famines, and natural disasters which caused mass fatalities were regarded as divine punishments. Such interpretations of events have also had cultural consequences since they have also become a frequently used theme in secular literature over time. In this context the relevance of *The Road* and *The Grapes of Wrath* established by Kollin (2011) can be seen as a result of a broader cultural movement effective in both periods. Heller (2015) refers to the issue observing that "Ever since the breakout success of Cormac McCarthy's 2006 novel *The Road*, America has been degraded, devastated, and decimated time and time again—at least, on the page." In fact, there has been a considerable rise in the publication of literary post-apocalyptic novels generally, especially in English speaking countries over the last two decades. Hicks (2016) regards this issue in terms of their "treatment of the episteme of modernity" (p. 2). According to Hicks,

[T]hese books reflect a set of historical and epistemological transformations—the globalized economy intensified by the end of the Cold War; the international recognition of the menace of anthropogenic global warming; the attacks of 9/11 and subsequent War on Terror; the growing disavowal within intellectual circles of postmodernity as a category of periodization; and the international resurgence of the concept of "modernity" (p. 2).

Western intellectuals who realized that humanity could not reach the promises of enlightenment and modernity during the period of conflicts, threats and tensions that characterized the 20th century or, in other words, after two world wars and several genocides, enthusiastically welcomed postmodernity which eliminates the necessity to seek any given meaning in anything. In such an atmosphere the narratives about the end of modernity and those about the end of the world inevitably bear some similarities. To explain the relationship of post-apocalyptic novels like *The Road* with the broken dreams, future anxieties and pessimistic mood of the early 21st century, Walsh (2008) relates these current themes in literature with,

the dystopian sensibility which has informed the nation's imaginative consciousness in the aftermath of September 11th, the sorry mess of a war in Iraq which constitutes a grim episode in the history of American exceptionalism, the spectre of global warming and ecological disaster, and the implications of economic globalization and trans-nationalism (p. 48). According to Heller (2015) these novels also allow us to face our fears. He explains this situation by stating, "Post-apocalyptic books are thriving for a simple reason: The world feels more precariously perched on the lip of the abyss than ever, and facing those fears through fiction helps us deal with it. These stories are cathartic as well as cautionary." Finally, Lawrence (2011) refers to the situation of ordinary people in a modern society in a manner reminiscent of the perspective of Kollin (2011) in reflecting that we read more of these stories, "as greater proportions of the global population find themselves battling socially and economically abusive hegemonic systems" (Lawrence, 2011, p. 162). By the onset of the 21st century new concerns and fears about the future of the world were activated and in such an environment the increasing number of fantasies about the end of the world could be seen as reasonable. As one of the first examples of this period, *The Road* can be said to set a precedent for later post-apocalyptic dystopias.

In *The Road*, human race walks toward the end of time, like Pequod's crew trailed behind a lunatic captain who was seeking revenge at all costs. Definition and classification difficulties for *Moby Dick* (1851), which is McCarthy's favorite book (Kushner, 2007), also manifest itself in his works. Indeed, the author might imply the unknown forces in *The Road*, by not telling what brings the end of humanity explicitly.

The influence of Melville's *Moby Dick* on McCarthy's fiction can be seen in some of his other works. For example, it is known that McCarthy wrote a screenplay called *Whales and Men* (undated)² in the 1980s. Hage wrote, "The screenplay is a deep, dialogue-driven meditation on the nature of whales, particularly how they communicate, with a locale that shifts from Florida to Ireland, to Sri Lanka" (p. 10). It is known that McCarthy's knowledge of marine life is derived from his own research and his friendships with scientists. In *Moby Dick* Melville also provided a great amount of information about the whales, besides it is a story about everlasting voyage of humanity and its weaknesses.

Since *Suttree* (1979) and *Blood Meridian* (1985) are more frequently compared to *Moby Dick*, we can follow the traces of this novel in *The Road* as well. Both works contain protagonists who show great determination to fulfill a task that they eventually failed and walk to their death: what differs them is the nature of their missions in life; one of them wants to kill; the other wants to keep alive. The only aim of Ahab, who is burning with revenge fever, is to kill the albino whale Moby Dick, who bit off his leg on a previous whaling voyage. He waged war against the unknown forces—fate, from his point of view—that controls the universe. The so-called secret powers here, from an ecological point of view, are in fact nothing more than the normal functioning of the universe that is, the laws of nature. Ahab fights against nature to reveal its secrets. He confronts us as a descendant of Faust from the New World who is ready to sell his soul to the devil for an ultimate end. Like Marlowe's Faustus, Ahab was ready to exchange his life for the secrets of the universe. The man in *The Road* has some similar characteristics: both are ready to try every way to accomplish his task. We can see this during the conversations about the concept of goodness between the man and the boy. The man hesitates to express it clearly, but he does not care much about goodness (in the general sense). For his cause he committed several murders, preferred not to help a dying old man (he did it reluctantly due to his son's complaining), followed the thief who stole their goods and left him naked to death (despite the boy's objections). Considering their situation all these evil actions seem understandable. For the man the boy is at the center of life; he is completely devoted to his son. In this context, both heroes (Captain Ahab and the man) are attached to their missions at the level of obsession. "My job is to take care of you," the man tells the boy. "I was appointed to do that by God. I will kill anyone who touches you" (McCarthy, 2006, p. 77). He seems to believe that "the very existence of his child is proof of a living God, and he will endure untold suffering and sacrifice to spare his child the horrors of the world they inhabit" (Greenwood, 2009, p. 79). Yet the angry lightnings in Ahab's eyes are absent from the man. McCarthy's pessimistic nature, at least, leaves the man in suspicion about his mission; even if there was once a living God, he now abandoned this world, along with order and justice. For normal people, Moby Dick could only be one of the whales in the seas. Killing him would not put an end to the evils on earth. In this sense, their whaling voyage had been a Sisyphean task from the very beginning; their every attempt would have been in vain. Moby Dick would not die, and evil would not disappear. Similarly in the post-apocalyptic world of *The Road*, the absurdity of the vain struggle of the survivors parallels with the inconsistency between the natural environment, in which human beings gain meaning as an integral part of it, and the system at work that underlies the social structure that defines them as individuals.

Struggles for life on earth have led to emergence of different abstract conceptualizations in different periods of history, in the context of revealing philosophical thoughts or belief systems that directly or indirectly dictate certain life practices. In the relationship between the characters and the setting of *The Road* we can clearly see the feeling of weakness and nakedness that human beings experience when they move away from their habitual environment. In the novel, there are numerous descriptions of natural environment that create these feelings on the characters, one of which is: "By day the banished sun circles the earth like a grieving mother with a lamp" (McCarthy, 2006, p. 32). "The banished sun" and "a grieving mother" imagery conjure up connotations of loneliness and desperation, which is what a person will feel when faced with environmental conditions that make it difficult to meet vital necessities, and if they are deprived of external influences to support them. A certain number of daily activities which need to be carried out for survival involve strategies to obtain the products required. In today's world meeting our basic needs requires using a shopping app in our smartphones or a short trip to the supermarket, so it is not easy for us to understand what the characters in *The Road* were going through. However, the experiences of people who migrated and settled in new and untouched regions in the past provide concrete examples of societal values that are forced to change when there is a radical conversion in material conditions. Mass migration has happened to many human societies since ancient times. For these people sustaining life and meeting basic needs could become challenging tasks; because of this, on many occasions, nature was seen as an enemy rather than the source of life. In this respect, considering the death of nature in *The Road*, difficulty the characters experience in undertaking the day to day necessities of survival and their disillusionment with their environment in a distinctly American setting can be taken as an allusion to current environmental problems; besides, it is possible to compare these hostile attitudes to the experiences of the first European settlers in North America who ruled and "civilized" the continent by means of their religious and capitalist ideology from the very beginning.

Another explanation for hostile attitudes toward nature can be understood more clearly by looking at the understanding of nature held by the first European settlers in America based on their religious beliefs that consider the earth as a temporary refuge for humans. The first immigrants in America were highly religious and they defined nature as a "howling wilderness," which was based on a statement from the Bible; "He found him in a desert land, And in the howling waste of a wilderness; He encircled him, He cared for him, He guarded

2 By using the nature of whales McCarthy discusses some philosophical questions in this work. About this screenplay Edwin T. Arnold who has many studies on Faulkner and McCarthy wrote, "Whales come to represent the unknowable in nature, perhaps even the sacred mystery that man senses but cannot comprehend" (*Whales and Men* synopsis qtd in Hage, 2010). Besides this screenplay, by attracting attention to the massacres of whales in the seas, has a strong environmentalist content. The main characters of the screenplay are a marine biologist (Guy Schuler), a wealthy explorer (John Western), his girlfriend (Kelly McAmon) and a freewheeling Irish aristocrat (Peter Gregory). Concerning the environmental issues in the *Whales and Men*, Lilley (2002) argues, "Peter and the crew of his friend's ship, the Farfetched, have their lives 'changed forever' when they watch a group of whales swim to their slaughter—an event that leads them to question their own relationship to the environment and that eventually propels Peter into environmental activism and causes John Western, a wealthy doctor, to give up his practice in the United States and volunteer his services to a war-torn 'third world country'" (p. 155). This work has not been published or produced as a film to date. It is only available in Cormac McCarthy Papers in the Southwestern Writers Collection (also known as The Wittliff Collections) at Texas State University—San Marcos Library <<http://www.thewittliffcollections.txstate.edu/research/a-z/mccarthy.html>>.

him as the pupil of His eye" (Deuteronomy 32:10). God found Jacob in a wild, deserted place occupied only by wild creatures, and by keeping him away from there he rescued him from the dangers of that place, i.e., nature itself. With this it can be understood that the sharp contrast between human and nonhuman nature (the wilderness) confers a great privilege and superiority to humanity. The wilderness became a dangerous and unpleasant entity which needed to be transformed by human hands, and nature would become an artefact that "environs" humans; it is therefore a built landscape and defined by the word "environment."

In *The Road* the man and the boy confront an unfriendly environment that is no longer suitable for sustaining life; similar to that experienced by the Jews escaping from Egypt and the first settlers in America. When the life energy of nature is exhausted, the man witnessed the extinguishing of its spirit and thought that "God had totally abandoned the world." At the beginning of the novel McCarthy establishes the general mood of the story and perhaps gives some clues about the desperate ending. The man wakes up "with the first gray light," looks through the road they will pass along in a while, and then defines the landscape as "barren silent godless" (McCarthy, 2006, p. 4). For the man, there is hardly anything left that can be attributed to sacredness or spirituality that gives meaning to his life, but a weak child around nine years old who is likely to be eaten by cannibals sooner or later. The man looks down the valley with binoculars and describes the scenery as dark and hopeless as a Christian preacher in Colonial America would define what sinners would deserve to see:

Everything paling away into the murk. The soft ash blowing in loose swirls over the blacktop. He studied what he could see. The segments of road down there among the dead trees. Looking for anything of color. Any movement. Any trace of standing smoke. He lowered the glasses and pulled down the cotton mask from his face and wiped his nose on the back of his wrist and then glassed the country again (pp. 4–5).

If being exposed to wild and untamed nature could be seen as a dangerous or inhumanly experience, all kinds of activities that attempt to tame it, such as urbanizing, civilizing, improving landscapes for economic activities, industrializing and colonizing it would emerge as a legitimate right. The first European settlers in America suffered from poor harvests and starvation before they managed to establish a self-supporting system by utilizing the experience of the natives. In this period many colonists got sick and died because of the unhealthy living conditions. One of the first colonial governors, William Bradford, asked this rhetoric question to draw attention to their situation, "What could they see but a hideous and desolate wilderness, full of wild beasts and wild men" (2002, p. 62). America was a wasteland in which death, despair and sorrow were all around. Like the initial status of America, every region in which Western civilization and its social, political and economic systems were not established has been subjected to similar treatment by the colonizers. An important part of the concept of "uncolonized" nature comprised of these elements: "wilderness symbolized the wild, untamed world that needed civilization and religion that needed saving" (Hamilton & Jones, 2013, p. 31). According to this belief any evil, including wild territory, must be conquered in order to complete God's half-finished work.

As human domination over nature increased thanks to rising populations and technological advances, roughly from the 19th century when industrialization began to take effect, wild nature has continued to be seen as a form of punishment sinners would have to face in the afterlife. Further than this, there has been a new tendency to see nature, in the Platonist sense, as symbolic of the absolute entity beyond the visible world, the world of phenomena that cannot be comprehended and measured with rational thought. When compared with seeing wild nature as an evil territory in need of being transformed, characterizing it as a representation of the Supreme Being that is beyond the capacity of reason can be seen as a positive development, and moreover, this point of view has been a temporary source of inspiration for the modern environmental movement that emerged in the 20th century. However, both views, New England Puritanism and romanticism, are problematic when viewed from the perspective of modern environmentalism.

Romantic philosophy raises nostalgic feelings for an unspoiled past that has both integrity and harmony. However, neither a metaphysical integrity that the romantics look for nor the religious viewpoint that sees wild nature as an enemy provides a correct explanation for the discussions on human–nature relationship. From modern environmental movements nature is not a sacred entity outside of human experience, or a prison where sinners pay a price. Nature is indifferent to human purposes; it exists and operates according to its own order. Hurricanes, earthquakes or other destructive natural events are not nature's punishment of humankind; they have always occurred and will continue to occur. No evil can be attributed to the usual flow of nature. However, it is a fact that the possible consequences of human-induced global warming will become a part of our lives and there is certainly little goodness to be seen in them. Evil relates to the human behaviors that are outside of nature's normal functioning.

In almost all periods of history humans have ascribe meanings to nature's operating systems. Modern ecology has proved that unrealistic views of nature appeared as a result of falling into anthropocentric ways of thinking. The alternative of this human-centered approach, ecocentrism, one of the major notions in ecological philosophy, is the belief that human and nonhuman natures have equal value and importance. Defining humanity as a separate entity, separate from all other living beings or as the masters of the world, caused the emergence of an understanding in which human nature is morally prioritized. In this case, one may begin to perceive nature as a competitor or an enemy. When humans believe that nature means them harm with its unsympathetic and overwhelming forces, as it is in the "howling wilderness" concept, that is, when they do not accept what fate—the laws of nature—determines, then they should pay a heavy price. Similarly, we have seen that regarding these unsympathetic and overwhelming forces as a representation of a Supreme Being has not been helpful in protecting nature. Although there have been many practitioners in art and literature describing the sublime beauty of wild nature, the other point of view seems more opportune for the executives of mass production, the offspring of the ideology of taming nature through colonizing it. In other words, although Western culture values romantic art, it seems that the majority of human beings in North America preferred to follow the path of their Puritan ancestors. In this way they have chosen to position themselves as the other party to a great war with nature. As Hubert Reeves once said, "We are at war with nature. If we win, we are lost." (Reeves in Lalonde, 2009) Regarding the same issue, Schumacher (1975) wrote, "Modern man does not experience himself as a part of nature but as an outside force destined to dominate and conquer it. He even talks of a battle with nature, forgetting that, if he

won the battle, he would find himself on the losing side.” (p. 14). The losing party of a war between humans and nature has always been and will always be humans. In this war, humankind is the loser even if it wins. The point here is to not get into that war in the first place.

Conclusion

An ecocritical reading of *The Road* reveals the novel’s direct and indirect association with a certain wing of American culture. However, as discussed in the last part of this article, it also moves this tradition one step further with its response to the environmental crisis, one of the most important problems of the modern age. Nature ensures the continuation of life by constantly renewing itself. The laws of nature allow for the existence of humans, but this existence is not a necessity for well-being of nature. The author of *The Road* seems quite aware of this situation, and he fictionalizes an expiration date for life on Earth. Therefore, the end of the novel is quite different from the endings of popular Hollywood movies in which a superhero suddenly appears and saves American people and the rest of the world. Despite the apparently pessimistic tone of the novel, certain reviews consider the existence of the family that takes the boy with them after the father’s death as “a light of hope” for the future. This view transforms *The Road* into an American epic in which the good always wins over the evil, but this paper defines it as a tragedy—a universal tragedy of humankind that needs to invoke catharsis in the readers and to warn them of similar situations. On one condition, a parallel can be drawn between the man and the boy’s desperate journey toward their destiny and the sinners, who have not obeyed the orders and prohibitions communicated to them: this time they pay the price for the crimes humanity has committed against nature. It is the consequence of material conditions, not a divine punishment. Additionally, a reading of evil as a natural entity involves contradictions according to the environmentalist perspective. There is no evil in mother nature; evil is not natural as some real or fictional American characters think so. It exists only because there are people who prefer doing evil; it is a conscious decision and with the same mechanism—free will, they are able to choose not to perform the same behavior; it would be a contradiction if a belief system considers evil to be a natural flow of events.

From this point of view the state of humanity in *The Road* can be perceived as the price to be paid for attributing unreal meanings to nature and burdening it with exploitation above its carrying capacity. According to the causality principle that connects natural phenomena, everything that happened in the past will cause what will happen in the future. For that reason, the devastated world in *The Road* and the miserable situation of humanity should be a result of what has been done in the past. Once the social structure has collapsed, it seems that belief systems are also abandoned. Even though the man, who still maintained the habits of the pre-apocalyptic lifestyle, speaks with God at every opportunity, after his death the boy chooses to talk to his father instead of God. This shows that the boy will not maintain the habits of the old world. With this and similar examples the novel shows the relationship between social structure and religions. When vital needs are met, it is seen that people can hold on to life for a while, but these feelings—the will to survive, faith and determination—are not enough to provide favorable conditions for life on Earth. Human life depends on a healthy and well-functioning natural environment. In this context *The Road* provides useful tools for raising environmental awareness: it proves that there will be no human life without nature.

Ethics Committee Approval: Ethics committee approval was not obtained since no data from any living creature was used in the research.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Declaration of Interests: The author has no conflicts of interest to declare.

Funding: The author declared that this study has received no financial support.

Etik Komite Onayı: Araştırmada herhangi bir canlıya ait veri kullanılmadığı için etik raporu alınmamıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

References

- Bradford, W. (2002). *Of Plymouth plantation, 1620–1647*. Alfred A. Knopf.
- Bruyn, B. D. (2010). Borrowed time, borrowed world and borrowed eyes: Care, ruin and vision in McCarthy’s. *English Studies*, 91(7), 776–789. [CrossRef]
- CormacMcCarthy.com. (2014). Compiled interviews. The official web site of the Cormac McCarthy society. Retrieved from <https://www.cormacmccarth.com/topic/compiled-interviews/>
- Deuteronomy 32:10. *Holy Bible*. New American Standard Bible.
- Eliot, T. S. (1982). Tradition and individual talent. *Perspecta*, 19, 36–42. [CrossRef]
- Greenwood, W. P. (2009). *Reading Cormac McCarthy*. Greenwood Press.
- Hamilton, G., & Jones, B. (2013). *Encyclopedia of the environment in American literature*. McFarland Company Inc.
- Heller, J. (2015). *Does post-apocalyptic literature have a (non-dystopian) future?* National Public Radio, Inc. Retrieved from https://www.npr.org/2015/05/02/402852849/does-post-apocalyptic-literature-have-a-non-dystopian-future?utm_medium=RSS&utm_campaign=books
- Hicks, H. J. (2016). *The post-apocalyptic novel in the twenty-first century: Modernity beyond salvage*. Palgrave Macmillan.
- Kollin, S. (2011). Barren, silent godless: Ecodisaster and Post-abundant Landscape in *the Road*. In S. Spurgeon (Ed.), *Cormac McCarthy all the pretty horses/ no country for old men/ the road* (pp. 157–171). Continuum International Publishing Group.

- Kushner, D. (2007). Cormac McCarthy's apocalypse [Interview]. *Rolling Stone*. Retrieved from <http://www.davidkushner.com/article/cormac-mccarthys-apocalypse/>
- Lalonde, M. (2009). Quebec's Einstein speaks of saving the planet, and a small forest near Chateauguay [Newspaper article]. *Montreal Gazette*. Retrieved from <http://montrealgazette.com/news/local-news/quebecs-einstein-speaks-of-saving-the-planet-and-a-small-forest-near-chateauguay>
- Lawrence, C. (2011). "Because we carry the fire": An eco-marxist reading of cannibalism in Cormac McCarthy's *The road*. *International Journal of Humanities and Social Science*, 1(13), 162–167.
- Lilley, J. D. (2002). Of whales and men: The dynamics of Cormac McCarthy's environmental imagination. In S. Rosendale (Ed.), *Greening of literary scholarship: Literature, theory, and the environment* (pp. 149–164). University of Iowa Press.
- McCarthy, C. (2006). *The road*. Vintage Book Company.
- Monbiot, G. (2007). Civilisation ends with a shutdown of human concern. Are we there already? Retrieved from <https://www.theguardian.com/commentisfree/2007/oct/30/comment.books>
- Schumacher, E. F. (1975). *Small is beautiful economics as if people mattered*. Perennial Library.
- Walsh, C. (2008). The post-southern sense of place in *the road*. *Cormac McCarthy Journal*, 6, 48–54.
- Warner, A. (2006). *The road to hell*. The Guardian International Edition. Retrieved from <https://www.theguardian.com/books/2006/nov/04/featuresreviews.guardianreview4>
- Wigglesworth, M. (1867). *The day of doom: Or, a poetical description of the great and last judgment*. American News Company.
- Woodward, R. (1992). Cormac McCarthy's venomous fiction. *New York Times online*. Retrieved from <http://www.nytimes.com/books/98/05/17/specials/mccarthy-venom.html>

Cinematic Narration in Altın Çocuk and James Bond Differences, Similarities and Geographies

Altın Çocuk ve James Bond'da Sinemasal Anlatım, Farklılıklar, Benzerlikler ve Coğrafyalar

Mert GÜRER¹
Harun Mustafa TÖLE²

¹Department of Radio Television and Cinema, Kocaeli University, Faculty of Communication, Kocaeli, Turkey

²Department of Atatürk's Principles and History of Turkish Revolution, Kocaeli University, Kocaeli, Turkey

ABSTRACT

Today, many recurrent narratives are presented and transmitted to our image world by cultural industries. The various adaptations of James Bond, who is an important hero of popular cinema and encountered in different geographies, can be seen as an important reflection of cultural transmission. There are examples where the interactions of James Bond films can be seen in Turkish cinema, which is called the "Yeşilçam Era." In this context, the global influence of Bond movies will be examined through Altın Çocuk movies of Göksel Arsoy, known as Turkish James Bond. The study analyzes the relationship between Altın Çocuk and Altın Çocuk Beyrut'ta, and Thunderball and You Only Live Twice.

Keywords: Cinema, discourse, similarities, popular culture, narrative

ÖZ

Günümüzde kültür endüstrileri ile imge dünyamıza yinelenen birçok anlatım sunulmakta ve aktarımlar yapılmaktadır. Popüler sinemanın önemli bir kahramanı konumunda olan James Bond'un farklı coğrafyalarda karşımıza çıkan adaptasyonları kültürel aktarımın önemli bir yansıması olarak görülebilmektedir. Türk sinemasının "Yeşilçam Dönemi" olarak adlandırılan yıllarında da James Bond filmlerinin etkilerinin görülebileceği örnekler bulunmaktadır. Bu bağlamda çalışmada Bond filmlerinin küresel ölçekteki etkileri Türk James Bond'u olarak tanınan Göksel Arsoy'un Altın Çocuk filmleri özelinde ele alınarak incelenecektir. Çalışma, Altın Çocuk ile Altın Çocuk Beyrut'ta ve Thunderball ve You Only Live Twice arasındaki ilişkiyi incelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Sinema, söylem, benzerlikler, popüler kültür, anlatı

Introduction

"Yeşilçam" is an era in the Turkish film industry starting with *Vurun Kahpeye* (Dir. Ömer Lütfi Akad) in 1949 until *Arabesk* (Dir. Ertem Eğilmez) in 1989 (Sevim, 2015, p. 213). "Yeşilçam" takes its name from a street in Beyoğlu, Istanbul, where the offices of film production companies were located. "Yeşilçam," as a system based on regional distributors, production firms, and movie stars, has a box-office-oriented approach, repeated narrations, and a popular cinematic understanding based on the cinema-audience relationship and certain formulas (Akad, 2004, pp. 21–22; Gülçur, 2016, pp. 227–236; Ulusay, 2002; Özön, 1995, p. 245).

In the study, the reasons for Göksel Arsoy to make the films discussed, together with the conditions of the "Yeşilçam Era" in which the films were shot, and Arsoy's personal reasons for making these films are discussed and examined. For this purpose, besides referring to Göksel Arsoy's own narratives about his films, the structure of Turkish cinema in the "Yeşilçam Era" and the literature review on Bond films are analyzed, and the relationship between Altın Çocuk films and Bond films is analyzed in the light of the findings of the research.

Material and Methods

The 1960s in the Yeşilçam Era, Turkish films were released one after another, and the industry developed a distinct identity (Ulusay, 2002). The period between 1960 and 1972 is known as the "golden age"

Received/Geliş Tarihi: 29.09.2022

Accepted/Kabul Tarihi: 03.09.2023

Publication Date/Yayın Tarihi: 01.12.2023

Corresponding Author/Sorumlu Yazar:
Mert GÜRER
E-mail: mertgurur@gmail.com

Cite this article as: Gürer, M., & Töle, H. M. (2023). Cinematic narration in Altın Çocuk and James Bond differences, similarities and geographies. *Current Perspectives in Social Sciences*, 27(4), 323-328.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

for the number of cinema productions, the popularity of Turkish films across the country, and the relationship between production and audience in particular. The rapid increase in cinematic works influenced the emergence of the star system and popular genres. Producers and production companies have emerged in these years as cinema became a more profitable sector. Two types of producers are seen in this period: producers with non-cinema capital and made producers already involved in the film industry, such as actors and directors (Ayhan Işık, Orhan Günşiray, Göksel Arsoy, etc.) (Gülçur, 2016, pp. 227–236; Ulusay, 2002).

In the 1960s, when capitalism and migration from the rural to the city were on the rise, and television had yet to be introduced, cinema, along with the radio, became the most popular form of entertainment, and the demand for domestic films grew. Producers were unprepared for this situation and resorted to various strategies to speed up productions to meet the demand. The number of reworks increased, speeding up the screenwriting process, camera equipment was reduced, and foreign films were “repeated” scene by scene. A shortage of original stories and scripts was experienced in this fast-paced production environment where the work had to be done in a short time, and adaptations became part of this commercially cinema (Erdoğan, 2002, p. 238; Scognamillo, 2010, pp. 351–360–364; Ulusay, 2002; Özön, 1995, p. 34).

Profit-driven producers preferred adaptations for being less risky economically (Durdu, 2018). Hutcheon states that “It is obvious that adapters must have their own personal reasons for deciding first to do an adaptation and then choosing which adapted work and what medium to do it in” (Hutcheon, 2006, p. 92).

One of the actor-producers, Göksel Arsoy, produced *Altın Çocuk* and *Altın Çocuk Beyrut'ta* based on his understanding of Yeşilçam circumstances and for personal reasons, using Bond films as his base. In the 1960s, James Bond was one of Yeşilçam's favorite movie styles. During this period, besides *Altın Çocuk*, *Dehşet Yaratan Adam* (Dir. Nejat Okçugil, 1966), *İstanbul Dehşet İçinde* (Dir. İlhan Engin, 1966), and *Yakut Gözlü Kedi* (Dir. Nejat Saydam, 1966) were produced.

Arsoy, describes his orientation towards Bond films in a book as follows: “A man came out. His films were unique. People broke theater doors around the world. The reason was James Bond, starring Sean Connery. He made films one after another. The newspapers and tabloids were after him. I read a clever article by Sean Connery's manager. He was right. The James Bond character clung to the actor, but the wind would end one day, and thus Sean Connery. Reading this article, I questioned my situation. I had to take precaution. I thought about what to do for weeks. Dramatic love movies clung to me. I decided immediately... I was going to shoot the first Turkish James Bond. As a producer and lead actor, I immediately took action. Thrill, action, and beautiful girls would bring a different mood. That's how I saved my acting career” (Arsoy, 2017, p. 81).

Hence, the study analyzes the relationship between *Altın Çocuk* (Dir. Memduh Ün, Writer. Bülent Oran, 1966) and *Altın Çocuk Beyrut'ta* (Dir. Ertem Göreç, Writer. Bülent Oran, 1967), and *Thunderball* (Dir. Terence Young, 1965) and *You Only Live Twice* (Dir. Lewis Gilbert, 1967) by quoting references from Arsoy's own narrations. This paper examines these films from a comparative perspective, reviews the literature on Bond films, and eventually focuses on the *Altın Çocuk* films in consideration of the findings of previous research. Accordingly, the similarities, differences, and characteristics of the films themselves will be deciphered by discourse analysis.

Results

The lack of a Hollywood-like economy in Turkish cinema led to the need for productions depending on individual efforts and resources (Durdu, 2018). This applies to Göksel Arsoy's career as an actor-producer. Arsoy's *Altın Çocuk* is the first example of the change he desired in his film career. He was the producer and lead role of this film (Özgüç, 2014, p. 213). Arsoy describes the production process as follows: “I signed with the director Memduh Ün. I researched the nature of this genre for a long time. I watched and analyzed dozens of action movies and identified their must-haves. Special music, beautiful and sexy girls, lovemaking scenes, different fighting styles and weapons, different places, blood, racecars, helicopters, foreign countries... I started preparations. I was also involved in scriptwriting. The romantic young man was about to disappear, and a totally new Göksel Arsoy was due to arise” (Arsoy, 2017, p. 81).

Apart from his action film research, Arsoy took notes on the scenes that he found interesting while watching *Thunderball*, recently released in London, where he also shot *Altın Çocuk* (Arsoy, 2017, p. 88). The relationship between *Altın Çocuk* and *Thunderball* reveals interesting elements. The use of music is among the most characteristic and basic elements of James Bond films (Haworth, 2015, p. 157; Piotrowska, 2015, p. 167). Arsoy, having known that dedicated songs are a must-have for the James Bond films, had the “Altın Çocuk Caz Müziği” composed for his film (Composer: Süheyl Denizci, Singer: Ayten Alpman) (Arsoy, 2017, pp. 91–92). The lyrics of the authentic jazz music (Bengi, 2018, p. 15), also referring to “Goldfinger”, heard from the opening scene onwards emphasize the characteristics of *Altın Çocuk*.

“Golden boy, altın çocuk/Hug me with your arms all the time/Fighting with iron fists, making love with lips/Trust me, I'm not afraid of your pistol/Neither bullets nor fists/You get into my dreams every night/My fear is your lips/I raised my hands, don't shoot/You'll love me first I know/Put down your gun, open your heart/I'm undressed and truly yours with everything I have.”

In addition, the song's lyrics and its use in the movie can be associated with Catherine Haworth's statement about music and representation of women in Bond movies, “These strong links between the sound of the series and its characterization, style, and story mean that music is also implicated in the Bond films' problematic identity politics” (Haworth, 2015, p. 157).

In this scene, we find traces of a “romantic young man” of Arsoy's past melodramas that he wants to leave behind. Besides, Fiona's words to Bond in *Thunderball*, “But of course, I forgot your ego, Mr. Bond, James Bond, who only has to make love to a woman and she starts to hear heavenly choirs singing. She repents and then immediately returns to the side of right and virtue. But not this one!” (Funnell, 2011,

p. 202), reveal that the appeal of Bond that makes women turn to the “side of right” is also applicable for Altın Çocuk. As Funnell points out, in *Thunderball*, Fiona rejects domestication, challenges the notion of ideological repositioning, and unrepentantly proclaims her status as a “bad girl” (Funnell, 2011, p. 202), while Helen in *Altın Çocuk* does the right thing despite not being able to follow him.

We see sexy women, love scenes, rich and different venues, racing cars, and foreign countries in London trip of Altın Çocuk, which are the must-have elements of action movies, according to Arsoy. In *Thunderball*, Bond is also on vacation at a health clinic in the southern United Kingdom. Altın Çocuk and a woman are seen kissing in a Jaguar E-Type (Arsoy, 2017, p. 87) after images from London are depicted (Bond is driving an Aston Martin DB5). Then follows a long promenade scene on the streets of London, where she gets off and another woman gets into the car. Unlike Bond’s trips to “exotic countries” (e.g., Bahamas in *Thunderball*), Altın Çocuk travels to Bond’s country. Regarding Bond’s mission outside the United Kingdom to “exotic places,” we can conclude that they were possible touristic destinations for only a tiny percentage of the film’s viewers, as today’s widespread air transportation and package holidays were uncommon in that era (Dodds, 2005, p. 268; Todd, 2013). And accordingly, Altın Çocuk also depicts London from a touristic perspective in. A similar view was used for Istanbul in the film throughout the scene where Dimitrius and Helen move towards their underwater secret center in Bosphorus. Images of the Bosphorus and İstanbul are shown throughout the journey, along with “Katibim,” a song associated with Istanbul. Helen’s sightseeing of Istanbul seems to be reminiscent of a Bosphorus tour, which is a popular touristic activity.

Arsoy uses a variety of fight styles and weapons that he has seen in other action films, in his own way. Altın Çocuk goes to Helen’s funeral disguised as a woman and uses karate techniques when fighting Dimitrius. This scene brings to mind *Thunderball* and the scene SPECTRE’s number six, Colonel Jacques Bouvar, attends his fake funeral in the guise of a woman in black. Unlike the one-on-one fight in *Thunderball*, in *Altın Çocuk*, Dimitrius’ men also participate.

Divers, underwater fights, and harpoon murders are depicted in the scene where Altın Çocuk dives into the water to blow up the underwater center with dynamites after killing Dimitrius’ men. Underwater, Altın Çocuk gets into a fight with one of Dimitrius’ men and kills him. This scene was montaged with scenes from another foreign movie because it had difficulties in production and cost due to the challenging conditions of the time (Neon, 2016). Using ready-made scenes from other films was a common method of Yeşilçam cinema due to the shortage of budget and time (Civelek, 2019, p. 168).

The Bond films emerged during a decade of great social upheaval in technology. As noted by Chapman, “It was a decade in which technology and technological progress came to the fore” (cited in Jones, 2015, p. 207). In *Thunderball*, we see advanced technologies such as a flying vehicle for Bond, bulletproof armor, a geiger counter for radioactive substances, an underwater camera, an oxygen generator that can be used underwater, and a harmless radioactive device swallowed by him that sends signals to a receiver. According to Louis Markos, “No, it is not the gadgets themselves that are fantastic, but the fact that Bond always has exactly the right gadget when he needs it” (Markos, 2006, p. 167).

“The moral qualities of Yeşilçam melodramas are also reflected in their appearance,” writes Akbulut, adding, “Clothing and gestures of the characters are conventions that symbolize hostility and these conventions bear universality inside” (Akbulut, 2008, p. 107). This definition also applies to the clothing and gestures of Dimitrius, the “villain” of Altın Çocuk.

Dimitrius plans an attack to destroy the nuclear facilities in Turkey. However, the film leaves the reason for the “villain’s” plan unanswered. This is aligned with Meral Özçınar’s observation: “In melodrama movies where the hero is established as an unreal and fairy manner, ‘the good wins, the bad loses’ approach is dominant. The characters are mostly superficial due to the focus on the good-bad distinction. The only thing that distinguishes them from each other is being good or bad. Therefore, not only Yeşilçam but the Turkish cinema in general has no three-dimensional characters.” (Özçınar, 2018, p. 161).

In *Thunderball*, however, what SPECTER’s number 1 is up to is clearly depicted, and the film’s limited/gradually decreasing time allotted for this purpose becomes one of the main thrillers. Klaud Dodds describes it as, “the James Bond story lines have used the figure of the ‘evil genius’ to complicate understandings of inter-state relations. In other words, James Bond’s missions frequently involve him confronting a dangerous figure that is, at best, only loosely connected to Cold War adversaries such as China and the Soviet Union” (Dodds, 2005, p. 271). According to Funnell and Dodds, “Bond’s imaginative geopolitics is one shaped by colonial, Cold War, and post-Cold War contexts on the one hand but also complicated by transnational and global actors, processes, and structures on the other. The Bond films in the 1960s, unlike Fleming’s novels, do not position the Soviet Union as the premier threat facing the UK and its allies” (Funnell & Dodds, 2017, p. 12).

Arsoy describes the popularity of *Altın Çocuk* and the path he took to the next film as follows: “Co-production offers came as a result of the film’s success and the fact that its revenue was heard in Arab countries. I realized once more that we are doing a good job, which makes me very happy. We made a deal with the woman owner of a wealthy Lebanese film company ... Thus, I brought the first co-production deal to Yeşilçam. Then we started filming *Altın Çocuk Beyrut’ta*.” (Arsoy, 2017, p. 92).

Because *Altın Çocuk* was in demand and its box-office return was heard in Arab countries, Arsoy received several co-production offers. In agreement with a Lebanese production company, *Altın Çocuk Beyrut’ta* was planned to be shot as a sequel in Beirut and Istanbul, featuring actors from Lebanon, Iraq, and Egypt (Arsoy, 2017, p. 92).

Altın Çocuk Beyrut’ta begins with an Istanbul tour by car, starting from the airport. After the images of Istanbul’s nightlife, we see a female character on a stage with people dancing. She takes money out of her chest, which is a local behavior pattern, to buy drugs. During the police raid, the dealers do not pour the drugs into a toilet but into a sink to prevent them from being captured by the police. This is a motion peculiar to the film, unlike the Western cinema conventions.

The half-naked woman on the stage is used in the same scene to prevent the police from finding the drugs by misusing the sense of privacy. The drugs were kept in a hidden safe behind a nude woman's picture, referring to the preventative feeling that sexuality and intimacy have on men. A policeman looking for the hidden safe sees the portrait on the wall and says, "I would take a closer look at this lady. The lady's chassis is in plain sight, but it's good to use for covering some other dirt," is the discourse that conveys the failure in the prevention of the action and the representation of women using the sense of shame.

Altın Çocuk does not appear until then. When the Turkish authorities discuss about the ideal agent, they describe him as brave, experienced, and intelligent, and these traits bring *Altın Çocuk* to mind. In *Altın Çocuk Beyrut'ta*, the characters don't race against time, which is a thriller element in *You Only Live Twice*. A more comfortable and unrestricted story timeline comes across. On the other hand, in Bond films, the dose of thrill and excitement is increased along with the race against time.

Similar to Bond films, *Altın Çocuk* starts with a power-play on stage. *Altın Çocuk* practices karate while a song about his characteristics plays in the background, which was also presented to the audience in the first film. Here, *Altın Çocuk* is provided with specially designed weapons, unlike in the first film. These weapons look like the advanced equipment in James Bond films. The equipment brought in a suitcase is mostly used as an element to ensure the integrity of the plotline of the film. As a feature that is also seen in the first *Altın Çocuk* film, the lack of technological equipment is easily compensated throughout the film by the characteristics that the Turkish agent possesses. Similarly, despite the small amount of equipment, the unlimited budget allocated to *Altın Çocuk* contains a positive reference to the economic power of the state.

Altın Çocuk uses "Tokyo Ginza" as his password in Beirut and Bond does his trip to Tokyo in *You Only Live Twice*. This helps the viewer relate to the two films. The target address and the name of the contact person are given to both Bond and *Altın Çocuk* on a piece of paper. Both of the heroes are given a contact password; Bond's is "I Love You," while *Altın Çocuk*'s is "Tokyo Ginza." The word "Tokyo" is used to remind the audience of the movie *You Only Live Twice*.

Altın Çocuk, in a later part of the film, sneaks into the house of the criminal named "Cobra Ahmed," deceives the security guards with his intelligence and skillfully opens the door. He overpowers everyone in the house, learns what he wants with sleight of mouth, using only a knife, and disguises himself with a fake identity named "Çakar Ali." He shows how he defeats the bad with his wits, without using any violence, by skillfully and effortlessly crushing down the criminal. Bond uses the "Mr. Fisher" nickname for the first time in *You Only Live Twice* and travels to Japan in the movie.

Altın Çocuk is drawn to women from the very first moment in the first film. However, in this second film, *Altın Çocuk* contacts a woman directly for the first time only when he arrives at the station to take a train to Lebanon. This behavior reflects that he is a person who does not want to dine alone and does not consume alcohol, unlike his chaser and womanizer character in the first film. Regarding the parallelism between the films *Altın Çocuk Beyrut'ta* and *You Only Live Twice*; the female character who helps Bond is an agent of the Japanese secret service, while the one in *Altın Çocuk Beyrut'ta* is a Lebanese agent.

Later in the film, the streets of Lebanon are viewed both from inside the cars and by external cameras when *Altın Çocuk* and the female character are chasing each other. Thus, a touristic view of the city is provided to the viewers. Apart from the car trip, markets and city streets are shown in the background in a long walking scene accompanied by Lebanese music. Unlike films with an orientalist perspective, *Altın Çocuk*, presents Beirut to the audience as a modern city. The cultural distinction is reinforced, especially with the accompaniment of Arabic melodies added to these scenes. "In addition to depicting the cityscape, *You Only Live Twice* presents the interior of one high-rise building. When Bond first approaches the Osato building by car, the lower levels are captured in a low-angle shot that tilts upward to emphasize both the height and importance of the building. Inside, the building features a modern design style that is characterized by an emphasis on horizontal and vertical lines, neutral colors, large and unadorned windows, natural materials and use of reflective surfaces" (Funnell & Dodds, 2017, pp. 111–112).

In the following scenes, this style is conveyed to the audience with a long shot scale without the need for such filtering. One of the important differences between *Altın Çocuk Beyrut'ta* and *You Only Live Twice*, which were shot in different countries, is the use of language. Bond has got a degree in Asian languages at Cambridge, so he easily communicates with people in Tokyo, but we don't hear any Arabic from *Altın Çocuk*. While James Bond's use of language indicates a universal identity, the lack of feedback on the use of language by *Altın Çocuk* shows that he was created as a local character rather than an international agent.

At the end of both *Altın Çocuk Beyrut'ta* and *You Only Live Twice*, the faces of the bad characters are revealed, while the image of the unknown enemy disappears. "While the film, which was both starred and produced by Göksel Arsoy, is an 'agent' film, the bad and powerful man aiming to take the control of the world and faces *Altın Çocuk* to achieve that is like from an old TV series, with his mask, cloak, gilded clothing, helper women in miniskirts, and a laboratory equipped with a lot of devices" (Scognamillo & Demirhan, 1999, p. 43). Whenever a sexual rapprochement between *Altın Çocuk* and Emel takes place, the music in the background turns to Western melodies. This is used as a label for the western-eastern divide. Bond reasserts his masculinity and sexuality in these traditional East Asian spaces that exist on the outskirts or beneath the surface of the modern city, much like in *You Only Live Twice* (Funnell & Dodds, 2017, p. 129).

Discussion, Conclusion and Recommendations

Among *Thunderball*, *You Only Live Twice*, *Altın Çocuk*, and *Altın Çocuk Beyrut'ta*, we see quaternary relationality in terms of plots, character designs, universality, locality, and narration.

The discourse change formed by the relationship between space, time, and story in the Bond films that continues to the present day and that of *Altın Çocuk Beyrut'ta*, which begins in London and ends in Lebanon, is another manifest in the perspective of women and

entertainment life. Both in the *Altın Çocuk* and in the James Bond films, emphasis is placed on the sexuality of the protagonist. The sexist discourse against women, which is seen throughout the analyzed films, has increasing or decreasing proportions in different scenes.

In terms of the characters' ability to use technology, although the relevant elements in *Altın Çocuk* seem insufficient, both he and Bond have the appropriate tools necessary for the situations they encounter.

An important point noticed in comparative studies is that although internationalism is the main axis in both stories, political discourse around national and international balances of power is more prevalent in the James Bond films than in *Altın Çocuk*.

As can be seen from the comparisons made on the films, Arsoy identified the main points that made the Bond films successful and tried to apply them in his own films. While doing this, it can be seen that he aimed to produce a series of spy films that would be successful and popular by attracting the attention of the audience by bringing together the personal characteristics that he identified with the Bond image and the film-making habits of the Yeşilçam cinema of the period. Although the relative success of the first film brought cooperation with foreign producers and artists for the production of the second film, the cinematographic structure that makes Bond films successful, the literary tradition that is the source, the themes and subjects suitable for the political conjuncture, the production opportunities, the use of technology, and the marketing strategies, such as constantly renewing itself and evolving, were successful. The inadequacy of the important points that made it possible for Arsoy's films not to capture the structure of Bond films, which still continues, is evident. In this sense, Arsoy's films present a view that is limited to his personal career and success focus.

In the 1960s, Göksel Arsoy reinforced his place in Turkish cinema history with the unfinished Bond-style action films *Altın Çocuk* and *Altın Çocuk Beyrut'ta*, which were shaped by both current trends and his personal interests. Research on adaptations that can reveal cultural differences in cinematic narrative will be useful in raising awareness.

Ethics Committee Approval: Ethics committee approval was not obtained since no data from any living creature was used in the research.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Concept – M.G., H.T.; Design – M.G., H.T.; Supervision – M.G., H.T.; Resources – M.G., H.T.; Materials – M.G., H.T.; Analysis and/or Interpretation – M.G., H.T.; Literature Search – M.G., H.T.; Writing Manuscript – M.G., H.T.; Critical Review – M.G., H.T.

Declaration of Interests: The authors declare that they have no competing interest.

Funding: The authors declared that this study has received no financial support.

Etik Komite Onayı: Araştırmada herhangi bir canlıya ait veri kullanılmadığı için etik raporu alınmamıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları: Konsept – M.G., H.T.; Tasarım – M.G., H.T.; Denetim – M.G., H.T.; Kaynaklar – M.G., H.T.; Malzemeler – M.G., H.T.; Analiz ve/veya Yorum – M.G., H.T.; Literatür Taraması – M.G., H.T.; Yazma – M.G., H.T.; Eleştirel İnceleme – M.G., H.T.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemişlerdir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmişlerdir.

References

- Akad, L. (2004). *Işıklı karanlık arasında*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Akbulut, H. (2008). *Kadına melodram yakışır Türk melodram sinemasında kadın imgeleri*. Bağlam Yayınları.
- Arsoy, G. (2017). *Altın çocuk*. Remzi Kitabevi.
- Bengi, D. (2018). *60'lı yıllarda Türkiye: Sazlı cazlı sözlük*. Yapı Kredi Yayınları.
- Civelek, O. (2019). Yeşilçam'ın buluntu evreni: Fantastik Türk sineması. In D. Bayrakdar (Ed.), *Türk film araştırmalarında yeni yönelimler 15* (ss. 163–184). Bağlam.
- Dodds, K. (2005). Screening geopolitics: James bond and the early cold war films (1962–1967). *Geopolitics*, 10(2), 266–289. [CrossRef]
- Durdu, B. (2018). *Zeynep Çetin Erus, 'Yeşilçam neredeyse bir uyarlama sinemasıdır'*. Retrieved from <https://www.tsa.org.tr/lyazi/yazidetay/414/zeynep-cetin-erus---yesilcam-neredeyse-bir-uyarlama-sinemasidir>. Accessed September 10, 2021.
- Erdoğan, N. (2002). Mute bodies, disembodied voices: Notes on sound in Turkish popular cinema. *Screen*, 43(3), 233–249. [CrossRef]
- Funnell, L. (2011). Negotiating shifts in feminism: The 'Bad' girls of James Bond. In M. Waters (Ed.), *Women on screen: Feminism and femininity in visual culture* (pp. 199–212). Palgrave Macmillan.
- Funnell, L., & Dodds, K. (2017). *Geographies, genders and geopolitics of James Bond*. Palgrave Macmillan.
- Gülçür, A. (2016). Türk sinemasında Yeşilçam dönemi. In E. Çağlak (Ed.), *Bu toprakların iletişim tarihi* (ss. 227–236). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Haworth, C. (2015). Pussy galore: Women and music in goldfinger. In L. Funnell (Ed.), *For his eyes only the women of James Bond* (pp. 157–166). Wallflower Press.
- Hutcheon, L. (2006). *A theory of adaptation*. Routledge.
- Jones, S. (2015). Women drivers the changing role of the bond girl in vehicle chases. In L. Funnell (Ed.), *For his eyes only the women of james bond* (pp. 205–213). Wallflower Press.
- Markos, L. (2006). Nobody does it better why James Bond still reigns supreme. In G. Yeffeth & L. Wilson (Eds.), *James Bond in the 21st century why we still need* (pp. 163–170). Benbella.

- Neon Harbor (2016). *Turkish James Bond [Golden Boy/Altın Çocuk] - Deja view* [Video]. https://www.youtube.com/watch?v=Ow_KpPI6yco. Accessed September 14, 2021.
- Özçınar, M. (2018). *Türk sinemasının felsefi arka planı sinemayı felsefeyle düşünmek*. Doruk Yayınları.
- Özgüç, A. (2014). *Ansiklopedik Türk filmleri sözlüğü 1914–2014*. Kültür Kenti Vakfı.
- Özön, N. (1995). *Karagözden sinemaya Türk sineması ve sorunları cilt 1: Tarih, sanat, estetik, endüstri, ekonomi*. Kitle Yayınları.
- Piotrowska, A. (2015). Female voice and the Bond films. In L. Funnell (Ed.), *For his eyes only the women of James Bond* (pp. 167–175). Wallflower Press.
- Scognamillo, G. (2010). *Türk sinema tarihi*. Kabalıcı Yayınevi.
- Scognamillo, G., & Demirhan, M. (1999). *Fantastik Türk sineması*. Kabalıcı Yayınevi.
- Sevim, S. (2015). Bedenime sahip olabilirsin ama ruhuma asla! Yeşilçam sineması'ndaki melodramatik kalıpları sorgulamak. *Doğu Batı*, 18(72), 213–253.
- Todd (2013). *Golden Boy*. Retrieved from <https://teleport-city.com/2013/05/08/altin-cocuk-golden-boy/>. Accessed September 14, 2021
- Ulusay, N. (2002). *Yeşilçam'a doğru, Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli kültürdür II*. Retrieved from <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-80304/yesilcama-dogru.html>. Accessed September 14, 2021

Hükümet Sistemleri Üzerinden Mukayeseli Bir Analiz (Parlamente- Sistem–Başkanlık Sistemi)

A Comparative Analysis of Government Systems (Parliamentary System–Presidential System)

Muhammet Yasin ELİTOK¹
Fatih DEĞİRMENCI²

¹Emniyet Genel Müdürlüğü, İçişleri
Bakanlığı, Türkiye

²Atatürk Üniversitesi, İletişim
Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım
Bölümü, Erzurum, Türkiye

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, hükümet sistemleri üzerinden hareketle parlamenter sistem ile Başkanlık sisteminin irdelenmesidir. Dünyanın pek çok yerinde sistem tartışmaları, mevcut sistemde aksamların yaşandığı dönemlere rastlamaktadır (Göç & Kayıkcı, 2021, s. 57). Anayasal hareketlerle başlayan değişim çabaları, doğru sistem bulununcaya kadar kendi doğrularını üretmek mecburiyetindedir, sonuçta toplumun gereklerine en uygun sistem ötekini dışlayarak, bir şekilde yeni sistemin uygulanacağı alanı yaratır. Yeni sistem ile eski sistem arasında sağlıklı kıyas yapabilmenin yolu her iki sisteminde uygulanmış olması gerekliliğinde yatar. Parlamenter sistem ve başkanlık sistemi genel anlamda biri diğerinin yerine ikame edilecek şekilde uygulanmıştır. İki sistemin mukayesesi açısından her iki sistem bu çalışmada teferruatlı olarak irdelenecektir. Başkanlık sistemi, temsili rejimin hükümet şekillerinden biridir ve yazılı anayasaların ilklerinden sayılan 1787 tarihli “Amerika Birleşik Devletleri Anayasası'nın” kurucu meclisinin uzun müzakereleri sonucunda üzerinde mutabık olunan bir hükümet şeklidir. Parlamenter sistem ise yine temsili demokrasinin tezahürü olarak karşımıza çıkmakta, parlamentonun güçlü bir şekilde sistemin yürütülmesinde rol aldığı, başbakanlık ve bakanlıkların sistemde önemli payının olduğu hükümet şeklidir. Bu çalışma sayesinde her iki hükümet sistemi detaylı bir şekilde irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, başkanlık, parlamenter sistem

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the parliamentary system and the presidential system based on government systems. Discussions on government systems in many parts of the world coincide with periods of disruption in the existing system (Göç & Kayıkcı, 2021, p. 57). Efforts to change, which started with constitutional movements, have to produce their own truths until the right system is found. As a result, the system most suitable for the needs of the society excludes the other and creates the area where the new system will be applied somehow. The way to make a healthy comparison between the new system and the old system lies in the necessity of applying it in both systems. The parliamentary system and the presidential system were generally implemented in a way that substitutes one for the other. In terms of the comparison of the two systems, both systems will be examined in detail in this study. The presidential system is one of the forms of government of the representative regime and is a form of government agreed upon as a result of the long deliberations of the constituent assembly of the “United States Constitution” of 1787, which is considered one of the first written constitutions. The parliamentary system, on the other hand, is the manifestation of representative democracy, a form of government in which the parliament plays a strong role in the execution of the system, and the prime minister and ministries have a significant share in the system. Thanks to this study, both government systems will be examined in detail further.

Keywords: Democracy, presidency, parliamentary system

Geliş Tarihi/Received: 30.05.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 31.08.2023

Yayın Tarihi/Publication Date: 01.12.2023

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:
Muhammet Yasin ELİTOK
E-mail: yasinelitok71@hotmail.com and
olimpik.arena@outlook.com

Cite this article as: Elitok, M. Y., &
Değirmenci, F. (2023). Hükümet
sistemleri üzerinden mukayeseli bir
analiz (parlamente sistem–başkanlık
sistemi). *Current Perspectives in
Social Sciences*, 27(4), 329-340.

Parlamenteer Sistemler

Parlamenteer sistemlerde erkler ayrılığı unsuru kanuni bir nitelik taşımasından çok bir takım siyasi imgeler ifade eder. İktidar erkleri yani ülkeye hükümet eden siyasi otoriteler milli irade gücünün ortaya konulması sonucunda kendilerine temsil anlamında yönetme yetkisi verilen birer siyasi mekanizmalardır. Erkler ayrılığı parlamenteer hükümet sistemlerinde koşulsuz bir şekilde olmazsa olmaz bir nitelik olarak ifade edilmesine karşılık bu mevcut erk ayırımının yanında görevler ayırımı şeklinde de ifade etmek çok daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

Yasama faaliyetlerinin, yürütmenin içerisinde bulunan idari yapının ve yargı organlarını ifade eden mahkemelerin tam bağımsız bir biçimde devletin idari yapısı içinde birbirlerinden tamamen ayrı bir biçimde işleyişlerinin sürdürmesi devlet mekanizmasının işlemesi noktasında farklı bir takım olumsuzluklara sebebiyet verebilmektedir (Fendoğlu, 2015, s. 61). Parlamenteer hükümet sistemleri gerçek manada kuvvetlerin ayırımı hukukuna karşılık gelmesine rağmen başkanlık sisteminden farklı bir takım yönlerde organik bir ayrışma yaşamaktadır. Parlamenteer hükümet sistemlerinin kökenleri Westminster modeli olarak da ifade edilen İngiltere'den başlayarak zaman içerisinde Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda ve Hindistan olmak üzere pek çok eski İngiliz kolonisine dayatılan kurumsal bir yapı ağından meydana gelmektedir (Alkan, 2013, s. 77).

Westminster modeli gcl fakat gücünü giderek kaybetmekte olan monarşik bir yönetim mekanizması ile gelişen ve giderek gclenen bir yönetimi ifade eden temsil manasında kendine demokratik sistemlerde yer bulan siyasi kuruluşların ortak bir paydada buluşması ile meydana gelmiştir (Teziç, 1980, s. 399). Bu noktada önem arz eden husus, yönetim yapısının içerisinde bulunan unsurlar çerçevesinde bütün siyasi ve iktidar etme gücünü elinde bulunduran siyasi gücün farklı bir takım gelişmeler neticesinde elinde bulunan siyasi gücün bir bölümünü başka siyasi veya toplumsal düzeydeki otoritelerle paylaşması sonucunda meydana gelmiş bir yönetim sistemidir.

Parlamenteer hükümet sistemlerinde yasamayı temsilen ve milletvekillerinden oluşan bir parlamento, siyasi manada sorumsuz ve sembolik bir cumhurbaşkanı ve birde attığı her imzadan sorumlu tutulan başbakan vardır. Yasama, yürütme ve yargı erkleri arasında her ne kadar erkler ayrılığı var olsa da yürütme gücüne sahip siyasi iktidar, parlamentoda etkin olan varlığından dolayı meclis mekanizmalarının işletilmesi noktasında da aktif bir biçimde hareket serbestisini devam ettirmektedir. Bu kapsamda aslında erklerin ayırımı noktasında sert bir ayırmadan farklı olarak daha yumuşak bir geçişi de bir zorunluluk olarak kapsam dhiline almıştır.

Parlamenteer hükümet sistemleri katılımcı demokratik sistemlerce analiz edildiğinde, meclisi meydana getiren parlamenteerlerin seçimi yapılmasına karşılık siyasi otoriteyi meydana getirecek Başbakan ve kabine üyelerinin seçiminin doğrudan ortaya konulmamış olmasından ileri gelen daha az katılımı teşvik edici bir nitelik ortaya koyduğu ifade edilebilir (Akıncı, 2017, s. 122).

Parlamenteer hükümet sistemleri, erkler ayırımı bakımından manalandırma gayreti içerisine girmek kapsamı sığ olan bir ereve yaratacaktır. Bu kapsamda parlamenteer hükümet sisteminden yasama işlerini yürüten yönetim mekanizması ile yürütme işlemlerini yapan yönetim mekanizmalarının istemeseler de çizilen ereve dâhilinde bir araya gelmek zorunda olduğu ve yumuşak bir biçimde erkler ayırımı ilkesinin önemli bir yer teşkil ettiği bir yönetim biçimi olarak görmek gerekir. Ayrıca yasama ve yürütme erkleri kendi içerisinde birbirlerine karşı hiçbir zaman hakimiyet de kuramazlar. Birtakım parlamenteer hükümet sistemlerinde gücün hakimiyetinin bulunduğu merkez siyasi iktidar konumunda bulunan mekanizmaların üzerine kaymış bir şekilde bulunmaktadıdır. Bu kapsamda bu tür parlamenteer hükümet sistemleri kabine sistemi şeklinde de ifade edilmektedir. Lakin mevcut siyasi gücü yasama organı olan meclis üzerinde ise bu sefer de parlamenteer hükümet sistemi buranın üzerinden kontrol gücünü ele alacaktır. Verilen her iki örnek de görülebileceği üzere parlamenteer hükümet sistemlerinde yasama erki ve yürütme erki o kadar i içe geçmiştir ki detada biri diğerinin görevini yapan mekanizmalara dönüşmüştür. Bu iki erkin bir birleri üzerinde yaptırım gcleri bulunmaktadıdır. Parlamenteer hükümet sistemlerinde yürütme erklerinin bazı durum ve hllerde yasama organını etkisiz bırakmak sureti ile seçim hattına gitme durumu oluşurken, yasama mekanizmasının da yürütme yapısını denetleme işlevlerini yerine getirmek adına çeşitli mekanizmaları vardır.

Parlamenteer hükümet sistemlerinde kanunların oluşturulmasına bir resmiyet ve onay makamında bulunan bir meclisin yanında yürütme erkini ifa eden ikili bir yapıdan oluşan, başbakan ve kabinesi ile cumhurbaşkanı bulunmaktadıdır. İki başlı bir yönetim mekanizmasına sahip olması, parlamenteer hükümet sistemlerinde bir yönetim çatışmasına yol açmaz. Parlamenteer hükümet sistemi kurul olarak çalışan hükümet mekanizması ile bireyler tarafından temsil edilen kanat arasındaki bu sorunsalı, ilgili taraflardan birinin siyasi gücünün azaltılarak çözüme kavuşturulmuştur. Bu alandaki tercih ise tek bir karar verici olarak temsil makamında bulunan kral veya hükümdar yetkisine sahip olan kişilerin (Cumhurbaşkanı) yetkilerinin azaltılması biçiminde olmuştur. Bunun neticesi ise mevcut yetkileri azaltılan bu kişiler, siyasi bakımdan sorumsuzluk yapısına brndrlmek sureti ile siyasi yönetimi daha da işlevsel niteliğe sahip bir duruma dönüştürebilmektedir. (Alkan, 2013, s. 132).

Parlamenteer sistem ya da parlamenteer hükümetler, hukuk nezdinde ya da siyasi anlamda sorumluluk taşımayan devlet başkanının liderliğinde, yasama ve yürütme erklerinin arasındaki kuvvetler ayırımının geçişken olduğu ve bu erkler arasında bulunan ilişkilerinde birbirlerine denk veya karşılıklı gelişen bir dengenin içinde olan temsiliyet temelli demokratik bir siyasi rejimdir (Fendoğlu, 2015, s. 81). Parlamenteer hükümet sistemi, tüm unsurları arasındaki eşitliği ve bu unsurlar arasındaki ilişkileri birbirlerinden bağımsız olarak değil bunun tersine birbirlerine bağımlı bir durum yaratmak sureti ile eşgüdüm ve etkileşim içinde ortaya koyma isteğindedir. Yasama organı ve iktidar erki ülkeyi beraberce bir ortak zemin üzerinde yönetme kabiliyetine sahiptirler. Birbirlerini fesih etmeleri karşılıklı olarak ortaya konulmuş denge ve fren sistemleri ile sağlanarak belirli bir düzen içinde beraberce çalışma ahengi kazanırlar.

Parlamenteer Sistemlerin zellikleri

Parlamenteer hükümet sistemi, esas anlamda hükümet erkinin meclisten çıktığı ve varlığını devam ettirebilmesi açısından meclisin güvenoyuna ihtiyaç duyduğu bir yönetimsel mekanizmadır. Bu kapsamda iktidar erkini elinde bulunduran siyasi iradenin yasama

organından meydana gelerek, meclisin desteği ile hayatını idame ettiren bir sistem yapısını ortaya koymaktadır. Bu sistem yapısında hükümet erkleri kuruluşlarında veya sonrasında yasama organı tarafından düşürülebilir. Daha sonra ise meclis aritmetiğine göre tekrardan hükümet erkinin oluşumu sağlanır.

Parlamentar hükümet sistemlerinin, farklı kamu hukukçuları ve anayasa uzmanları tarafından tek bir biçimde ifade edilmesi olası bir durum olarak karşımıza çıkmamaktadır. Lakin parlamenter hükümet sistemlerinin vazgeçilmesi mümkün olmayan iki niteliği herkesçe kabul görmektedir. Bunlar seçildikleri yasama organını temsil eden meclisten gelip, bu organa hesap verme sorumluluğu içinde olduğudur. Bu kapsamda Jose Antonio Cheibub'ın parlamenter hükümet sistemi ve diğer farklı hükümet mekanizmaları ifade etmesi oldukça basit bir şekildedir: "Bir iktidar erki var olabilmek adına meclisin desteğine ihtiyacı varsa parlamenter, ihtiyacı yoksa başkanlık, hem meclisin hem de başkanın desteğine ihtiyacı varsa yarı başkanlık sistemi olarak ifade edilir." Matthew Soberg Shugart'da, Cheibub'a benzeyen bir biçimde, hükümet sistemi ifadesini, devlet yapısının günlük olarak işleyen süreci ortaya koyan kabinenin kim ya da kimlere hesap vereceğine bağlı bir şekilde ifade etmektedir. Buna göre bakanlardan meydana gelen kabine, tüm demokrasi ile yönetilen rejimlerde ya halkça seçilen başkana, ya meclis aritmetiğine ya da her iki unsura da beraber yanıt verir. Eğer kabine yapısı meclis çoğunluğunun desteklemesine bağlı ise parlamenter hükümet sisteminden, farklı bir şekilde başkana hesap vermekteyse başkanlık sisteminden bahsedilebilir. Kabine hem meclise hem de başkana hesap vermek zorunda ise yarı başkanlık sisteminden bahsedilebilir (Shugart, 1999, s. 59).

John Micheal Carey, parlamenter hükümet sisteminin ayırt edici niteliğinin hükümet edecek siyasi otoritenin meclis içerisinden seçilmesi ve yaşam hakkının meclisin vereceği güvenoyuna bağlı olması biçiminde ifade eder. Meclis kabine yapısının hem çıkış noktası hem de hayatta kalabilmesi adına ihtiyaç duyduğu bir yapıdır. Yürütmede görev alacak siyasi otorite meclis içerisinden seçilir ve meclis tarafından denetlenmeye açık bir yapı içerisinde muhafaza edilir. Ülkenin devlet başkanının halkça seçilmesi, bu yapıyı parlamenter hükümet sistemi olmaktan çıkaramaz (Carey, 1999, s. 91).

Juan Linz, parlamenter hükümet sisteminde demokratik olarak meşruiyet yetkisine sahip olan kurumun yalnızca meclis olduğu, kabine yapısının varlığını sürdürmesinin meclis tarafından verilen onay sonucunda gerçekleşeceğini ifade eder. Birtakım parlamenter hükümet sistemlerinde siyasi parti örgütlerinin başkanlık yapıları gitgide bireysel bir yapı hâline dönüşmüş ve "Başbakan olarak ifade edilen siyasi otorite" "Başkan" a benzetilmeye başlanmıştır. Lakin meclisin lağvedilmesi ve tekrardan sandığa gidilmesi dışında başbakanlık makamında bulunan kişinin halka gitme seçeneği bulunmamaktadır. Bu kapsamda parlamenter hükümet sistemlerinde devlet başkanlığı makamında bulunan kişilerin halkça seçilmesinin dahi ötelenmediği sistemlerde bile devlet başkanı başbakanla yetki yarışına girmesi beklenemez (Linz, 1990, s. 52).

Arend Lijphart parlamenter hükümet sisteminin başkanlık sisteminden farklarını temel düzeyde bulunan fark yapıları ve ikincil fark yapıları olmak üzere iki ana unsura ayırmak sureti ile kategorize etmektedir. Bu durum göz önüne alındığında parlamenter hükümet sisteminin temel farklarından ilki, hükümet erkinin meclis organına karşı bir sorumluluk taşıması ve güvenoyu verilmeyerek düşürülebilmesidir. İkincisi yürütme erkinin görevine gelmesi ile alakalı bir durumdur. Parlamenter hükümet sistemlerinde başkanlık sisteminden farklı olarak, hükümet erki meclis içerisindeki parlamenterler tarafından seçilir. Üçüncü ve son fark ise parlamenter hükümet sistemlerinde yürütme erkinin kolektif bir nitelik taşıyan unsurlar ağına sahip olmasıdır. Parlamenter hükümet sistemlerinde alınan kararlar tamamen hükümet meydana getiren yapılar tarafından alınır (Lijphart, 1999, s. 118).

Lijphart bu asli farklılıkları ortaya koyduktan sonra, üç tane de tali anlamda değer taşıyan farkı tanımlamaktadır. Bahse konu bu farkların ikincil bir seviyede izlenmesinin sebebi, bütün parlamenter hükümet sistemlerinde bulunmamasından kaynaklanmaktadır. Bu farkların birincisi bir kişinin hem yasama organı bünyesinde hem de yürütme organı bünyesinde faaliyetlerde bulunabilmesidir. Başkanlık sisteminde olası olmayan bir nitelik olarak parlamenter hükümet sistemlerinin birçoğunda kabinede yer alan kişiler aynı zamanda meclis mensubu olarak görev yaparlar. Parlamenter hükümet sistemlerinin ikinci tali farkı yürütme organının yasama organını lağvedebilme yetkisidir. Parlamenter hükümet sistemlerinde yasama organının yürütme bulunan unsurları görevden el çektirebilmesine karşılık olarak bir denge unsuru da, yürütme erkini de yasama organını lağvedebilme yetkisi bulunur. Üçüncü ve son fark ise yürütme erkinin çift başlı bir yapıdan oluşmasıdır. Bunlardan devleti idare ve ikame eden devlet başkanının daha çok sembolik düzeyde bir yönetsel gücünün bulunmasına karşılık hükümet organları ve başbakan yürütme gücünü elinde tutan yegane bir yapı olarak öne çıkar (Lijphart, 1999, s. 125). Karşılaştırmalı hükümet sistemleri kapsamında Türkçe yazın araştırmalarında parlamenter hükümet sistemlerinin dört temel özelliğinin olduğuna dair genel bir kabulün bulunduğu tespit yapılmaktadır (Teziç, 2007, s. 409).

Bu özellikler yürütme organının iki başlı bir yapı tarafından temsil ediliyor olması, devlet başkanlığı makamının siyasi olarak sorumsuz bir konumda bulunması, kabinenin meclise karşı siyasal bir sorumluluğu üzerinde taşıması ve yürütme organının meclisi lağvedebilme yetkisinin olması biçiminde ifade edilebilir. Bu çerçevede ortaya konulan özellikler, parlamenter hükümet sistemlerinde sık bir şekilde ifade edilmesine karşılık sistemin içerisinde bulunması gerekli olmazsa olmaz şartlardan değildir. Klasik parlamenter hükümet sistemlerinde yürütme erki iki başlı bir yönetsel yapı ile yönetilir ve bu unsurlardan bir tanesi sorumluluk taşırken diğeri ise sorumsuz bir yapıdan meydana gelmektedir (Bakırcı, 2000, s. 478).

Sorumsuzluk yapısını taşıyan unsur; devlet başkanı, kral, kraliçe veya halk ya da meclis tarafından seçilen cumhurbaşkanıdır. Sorumluluk yapısını taşıyan unsur ise başbakan ve başbakana bağlı olarak çalışan kabinedir (Onar, 2005, ss. 74–75).

Bakanlar kurulu kolektif bir kuruluş olup "kabine" olarak adlandırılır ya da dar anlamda "hükümet" olarak adlandırılmaktadır (Teziç, 2007, s. 407).

Tipik parlamenter hükümet sistemlerinde yürütme organını temsil eden esas yetkili organ ise bakanlar kuruludur (Gözler, 2000, ss. 11–12).

İkili bir yönetim yapısına sahip olma niteliği, parlamenter hükümet sistemlerinin klasik özellikleri olmasına karşılık olmazsa olmazları da değildir. Örnek verilecek olursa Güney Afrika ve Botsvana'da meclis tarafından seçilen devlet başkanları hem yürütme erkini hem de devlet mekanizmasının başı konumundadırlar. Aralarındaki fark ise Güney Afrika'da bu kişiler başkan olarak adlandırılırlarken Botsvana'da ise başbakan olarak adlandırılmaktadırlar. Bu nedenle bahse konu iki ülkedeki siyasal yönetim mekanizması parlamenter hükümet sistemi şeklinde adlandırılmasına karşılık tek başlı bir hükümet sistemi niteliklerine sahip olması bakımından da dikkat çekici bir durumda bulunmaktadır (Lijphart, 1999, s. 126).

Devlet başkanlarının siyasal anlamda sorumsuz oluşu; parlamenter hükümet sistemlerinde ikinci bir ana nitelik olarak görülmektedir (Teziç, 2007, s. 410).

Devlet başkanı tarafından monarşik bir anlayış ile yönetilen demokratik sistemlerde kalıtımla (babadan-oğula) göreve gelirken, cumhuriyeti kabul etmiş rejimlerde ise adaletli, tarafsız ve bağımsız olarak yapılan seçimlerle göreve gelmektedirler. Bu ayırmadan yola çıkarak parlamenter monarşi veya parlamenter cumhuriyetten söz etmek ihtimal dâhilinde olur (Duverger, 1965, s. 96).

Devlet başkanlarının sorumsuz bir yapıda olması, siyasi bir sorumsuzluğu ifade ettiği için devlet başkanları tarafından yürürlüğe konulan iş ve işlemlerde sorumluluk yapısının işetildiği başbakanın da yer aldığı ilgili bakanlar tarafından imza atılması geleneği bulunur (Gözübüyük, 2013, s. 31).

Devlet başkanlarının yalnızca siyasi bir sorumsuzluk anlayışı yoktur, aynı zamanda cezai sorumluluğu da yoktur. Bahse konu kural monarşik parlamenter hükümet sistemlerinde mutlak bir şekilde uygulanırken parlamenterist cumhuriyetlerde ise cumhurbaşkanlığı makamını temsil eden kişi yalnızca vatana ihanet suçundan yargılanması yapılabilmektedir (Teziç, 2007, s. 411).

Devlet başkanlarının sorumsuz yapısı onların siyasal manada yetkisiz oluşları ile ilgilidir. Zira parlamenter sistemlerin olağan biçimlerinde, devlet başkanlarının yürütme erkinde bulunan üstlenmiş oldukları roller oldukça düşük düzeyde ve hatta sembolik bir yapıya indirgenmiş olarak bulunmaktadır. Nitekim parlamenter hükümet sistemlerinin gerçek manada işlerlik kazanabilmesi için cumhurbaşkanına tanımlanmış tüm yetkilerin sembolik bir devlet başkanlığı yetkisini aşmaması gerekir (Soysal, 1997, s. 224).

Parlamenter hükümet sistemlerinde yürütme gücünü elinde bulundurma yetkisi mecliste çoğunluk sağlayan veya farklı siyasi parti örgütlerinden meydana gelen kabinendir (Sayarı, 1977, s. 14).

Kabineyi meydana getiren ayrı ayrı her bakanın meclise karşı siyasi birtakım sorumluluklarının olması parlamenter hükümet sistemlerinin önemli göstergeleri arasındadır (Erdoğan, 2007, s. 147).

Sorumluluk ifadesi ile anlatılmaya çalışılan konu, öncelik olarak siyasi bir sorumluluğu ifade etmektedir. Siyasi sorumluluk meclisin, beğenesini alamayanların ve meclis tarafından istenmeyen siyasal davranışlarda bulunan hükümetleri istifaya zorlama yetkisi şeklinde ifade edilmektedir (Duverger, 1995, s. 59).

Güven oylaması veya bir güvensizlik oylaması neticesinde meclis tarafından destek verilmeyen bir hükümet düşer. Bunun yanı sıra kabine üyelerinin hukuka aykırı bir şekilde icra edilen faaliyetlerinden dolayı ve yargı kararları ile ortaya konulan hukuki ve cezai sorumlulukları da vardır (Teziç, 2007, s. 412).

Hukuki sorumluluk tanımından kabine üyelerinin aldıkları resmi görevler sebebi ile devlete açmış oldukları zararın tazmin yoluyla kendilerine rücu edilmesinden ibarettir. Cezai sorumluluk ise kabine üyelerinin görevleriyle ilgili suçlar hakkındadır. Bu şekilde ortaya konulmuş bir şüpheden bahsediliyorsa meclis, ilgili kabine üyesi hakkında meclis tarafından soruşturma açılmasına hükmedebilir.

Kabine üyelerinin görevleri dışında bulunan suçlar nedeni ile takibat konularını ise parlamenterler gibi meclis tarafından dokunulmazlıklarının kaldırılmasına bağlıdır (Özbudun, 2018, s. 297). Kabinenin meclise karşı sorumluluğunun bulunması parlamenter hükümet sistemlerinin temel niteliklerinden bir tanesi olması konusunda herhangi bir ihtilafın olmadığı açık olarak ifade edilebilir. Fesih kavramı, olağan dönem içerisinde gerçekleştirilecek olan seçim zamanı gelmeden evvel meclisin varlığına son verilmesi ve yeni tarihte yapılacak olan seçimlere gidilmesini ifade eder. Parlamenter hükümet sistemlerinin birçoğunda mevcut olan bu yol yürütme erkine meclis karşısında denge unsurunu sağlayan bir yetki şeklinde ifade edilebilir (Onar, 2005, s. 75).

Parlamenter Sistemin Avantajları ve Dezavantajları

Demokrasi ile yönetilen devletler anayasal mekanizmalarını, yönetimle ilgili rejimlerini ortaya koyarken genel manada istifade edilen hükümet sistemlerinden bir tanesini tercih ederler: Başkanlık Sistemi, Yarı Başkanlık Sistemi ve Parlamenter Sistemler. Bu tercihlerin yapılması aşamalarında ilgili devletin içinde bulunmuş olduğu jeopolitik-stratejik konum, toplumsal yapıyı ifade eden devlet mekanizmalarının sosyal konumu, devlet içindeki sosyal ve kültürel manada meydana gelen farklı yapılar ya da oluşumlar ile tarihi oluşumlar önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Lakin sistematik tercihlerin ortaya konulması aşamasında ortaya konulanlar yalnızca bu gerçek imkânları temsil etmeyecektir.

Ayrı ayrı ortaya konulan tüm bu hükümet sistemlerinin demokrasi kalitesi ve siyasal istikrar bakımından ne şekilde bir karakter yapısına sahip olduğu, bünyesinde nasıl bir avantaj ve dezavantaj taşıdığına dair teorik anlamda yapılan bir takım analizlerde hükümet sistemlerinin tercihi konusunda müspet bir değer taşımaktadır. Zira yönetim yapısının etkin olması ve istikrar düzeyi üzerindeki hükümet sistemlerinin de önemli bir payını aldığı gözlenmektedir (Onar, 2005, s. 81). Parlamenter hükümet sistemlerine ait olan avantaj ve dezavantajlar bir araya getirilerek, karşıt iki sistem olmalarından dolayı parlamenter hükümet sistemlerinin pozitif yönleri ve başkanlık sistemlerinin negatif yönlerini ifade etmek bu iki zıt yönetim sistemini anlamak adına önemli bir kavrayışı ortaya koymak ve kullanım alanları oldukça geniş olan bu iki yönetim sisteminin anlaşılması adına önem arz eden bir durum tespiti yapılmasını kolaylaştıracaktır.

Parlamenteer Sistemin Avantajları

Parlamenteer sistemin avantajlarını aşığıdaki gibi sıralamak mümkündür:

a. Yasama ve yürütme organları arasında kilitlenme riski bulunmaz;

Parlamenteer hükümet sistemlerinde hükümetler meclis tarafından gerçekleştirilen güven oylamasına bağılı olarak çalışmaya devam eder. Kurulan bir koalisyon yapısının bozulması, çoğunluğu elinde bulunduran siyasi parti örgütlerinden istifalar v.b. gibi başkaca herhangi bir sebepten dolayı mecliste bulunan çoğunluk durumunun yitilmesi durumunda hükümet düşer ve yeni çoğunluk yapısına uygun olan bir hükümet yapısı tekrardan oluşturulur. Bu durumda mümkün olmaz ise fesih yolu ile yeniden seçime gidilir (Özbudun, 2013, ss. 205–214). Bu kapsamda yasama ve yürütmenin arasında herhangi bir gerilime neden olmadan ve çatışmaya girilmeden problemler giderilebilir. Bu bahse konu sistemde (bütün senaryolar da dâhil) sistemi çıkmaz bir sokağa götürecek bir sorun yaşanmaz.

b. Esnek olan ve kolay bir şekilde çözüm üretilebilecek bir sistemdir;

Linz, parlamenteer hükümet sistemlerinin başkanlık sisteminden en önemli farkının, bu sistemdeki siyasal süreç aşamalarının esnek bir yapıdan meydana geldiğini ortaya koymaktadır. Parlamenteer hükümet sistemlerinde, sayısız siyasi lider, siyasi parti örgütleri, siyasi parti liderleri ve hatta alt düzey parlamenteer seçimlerin olmadığı herhangi bir zaman diliminde köklü değişiklikleri hayata geçirme, yeni bir tercih yapma ve başbakanı değiştirme imkânına sahiptir. Başbakanlık makamında bulunan kişinin değiştirilmesi bir kriz durumuna yol açmadan yapılması muhtemeldir (Linz, 1990, s. 55).

Bu kapsamda hükümet tarafından meydana getirilen istikrarsızlık olarak görülen dalgalanma hareketleri, daha derin bir şekilde sistem krizlerine sebebiyet verilmesini önlenmesine aracılık eden araçlardır (Linz, 1990, s. 64).

c. Demokratik hayatı daha uzun olması muhtemel olan bir hükümet sistemidir;

Parlamenteer sistemlerle yönetilen hükümetlerin ve bu sistem yapılarının sahip oldukları siyasal süreçlerin esnek yapısı, olası yasama-yürütme gerilimlerinin yaşanmaması gibi yapısal anlamdaki nitelikleri sebebi ile daha uzun bir yaşam alanına sahip oldukları savunulabilir.

d. İktidar paylaşımının etkin ve zeminin geniş olması kutuplaşmayı azaltarak, uzlaşma zeminin genişletir.

Parlamenteer hükümet sistemlerinde gerçekleştirilen koalisyonlar iktidar erkinin birden çok siyasi parti örgütü arasında paylaşımını sağlar. Bu kapsam içerisinde kurulan hükümetlerin düşürülme olasılığı, iktidar erklerini, küçük siyasi parti örgütlerinin de istek ve menfaatlerini gözetmeye zorlar. Küçük olan siyasal parti örgütlerinin de iktidar kanadında görev alabilmelerine imkân tanır ve bu durum küçük siyasal parti örgütlerin de demokratik yönetim faaliyetlerine katılımlarının da önünü açıcı bir etki yaratır. Hükümet başkanlarının konumları bakımından, başbakanlık makamındakiler bilhassa koalisyon hükümet yapılarında diğer kabine üyelerine karşı daha yakın bir düzeyde konumlanırlar. Bu şekilde kabine üyeleri daha bağımsız bir davranış sergileme fırsatı bulurlar (Linz, 1990, s. 56).

e. Halk katılımını ve demokratik temsil düzeyini kuvvetlendirir;

Parlamenteer hükümet sistemlerinde daha çok nispi temsil sisteminin tercihi yapılmaktadır. Bu seçim sistemi daha fazla siyasi parti örgütü farklılığını ve demokratik temsil noktasında önemli bir katkıyı sunmaktadır. Bu durum, bilhassa toplumun istek ve ihtiyaçlarının herhangi bir zor durumla karşılaşmadan rahat bir biçimde parlamentoya iletimini ve buradan da bakanlar kuruluna yanı kabineye aktarımı ile toplumun hükümet nezdinde daha kuvvetli bir temsil yapısının oluşturulması adına önemli bir katkı sağlamaktadır.

f. Devlet başkanlarının kucaklayıcı, birleştirici ve uzlaştırıcı bir etkisi vardır;

Bir kral ya da cumhurbaşkanınca temsili yapılan devlet başkanlığı makamı, siyasi partiler üstü ve tarafsız kimlik yapısı ile hem şiddetli bir siyasi tartışma iklimi ve kriz dönemlerinde bir araya getirici ve uzlaştırıcı rolünü üstlenir, hem de iktidarın elde ettiği gücü frenleyen bir niteliğe sahiptir. İktidar erki ile muhalefet bloğu arasındaki kriz dönemlerinde devlet başkanlarının tarafsız oluşu denge politikasının güdülmesi neticesinde ortak bir paydada buluşmalarının sağlanarak uzlaşmalarına imkân sağlar (Linz, 1990, s. 62).

Parlamenteer Sistemin Dezavantajları

Parlamenteer hükümet sistemlerinin dezavantajları ise aşığıdaki gibi sıralanabilir:

Hükümet istikrarsızlık yapılarına sebebiyet verir;

Çok fazla sayıda siyasi parti örgütünün mecliste yer bulabildiği parlamenteer hükümet sistemlerinde hükümet krizlerinin ortaya çıkma ihtimali daha yüksektir. Hükümetlerin görevlerinin başında kalabilmeleri için ihtiyaç duydukları meclis desteğinin garanti olmamasından kaynaklı olarak, hükümetler sürekli olarak bu riski yaşamak zorundadırlar (Gözler, 2011, s. 613).

Türkiye’de parlamenteer hükümet sisteminin hüküm sürdüğü zamanlarda pek çok koalisyon hükümet yapılarının kurulmuş olması ve hükümetlerin karıştığı istikrarsız durumların sürekli bir hâle gelmesi bahse konu bu sistemin bu niteliği ile irtibatlandırılmaktadır (Kuzu, 2012, s. 92).

Türkiye’de 1961 ile 1981 seneleri arasında 19 senede 21 hükümet kurulmuştur. İtalya’da 1948 ile 1992 seneleri arasında 44 senede toplamda 50 hükümet kurulmuştur. Daha istikrarlı sayılan Hollanda, İsveç ve Norveç gibi ülkelerde bile kurulan hükümetlerin ortalama ömürleri 22 ay olmuştur (Yüksel, 2013, s. 44).

Gücü sınırlı olan ve verim alınamayan hükümet yapıları kurulur;

Parlamenteer hükümet sistemlerinde hükümetlerin güçsüz bir şekilde inşa edilmesinin sebepleri, hükümetlerin her daim meclis desteğine ihtiyaç duyması, devlet başkanlarının hükümetlerle siyasal olarak mücadeleye girişmeleri, hükümet tarafından alınan siyasal kararların kolektif bir özellikte olması ve koalisyon hükümet yapılarının oluşturulmasıdır. Bunların sonuncusu ise parlamenteer hükümet sistemlerinin en güçsüz durumda bulunan niteliği olarak görülmektedir. Bu durumun öncelikli sebebi, koalisyon hükümet yapılarında farklı siyasal programa sahip siyasal parti örgütlerinin bulunmasına karşın bir ortak zemin üzerinde anlaşarak bir beraberliğin oluşturulması sonucunda farklı ideolojik yapıların getirmiş olduğu problemlerdir. Bu durumun ikinci sebebi, bu farklı ideolojik yapılara rağmen ortaya konulacak politik programlarda uzlaşma arayışlarının getirmiş olduğu uzunca devam eden siyasal pazarlık masaları, koalisyon hükümet yapılarının ortaya koyacağı çalışmaları yavaşlatır. Son olarak da ortak bir politik metin ve faaliyet üretebilme gayretinin ortaya koyduğu dağılmadan uzaklaşmaya çalışan lakin aynı zamanda da hayatlarını idame ettirmek isteğinde bulunan bu hükümet organları hareketsiz bir şekilde kalmayı tercih ederler ve bu şekilde de yönetebilme kabiliyetlerinin kaybına sebep olurlar (Gözler, 2011, ss. 613–618).

Demokrasi ile bağlantısal niteliği zayıftır;

Halk tarafından hükümetin doğrudan belirlenemiyor oluşu, koalisyon hükümet yapılarında olması muhtemel başarısızlıklarda hesap sorulması gereken siyasal partinin tespitinin yapılmasının zor olması ve seçim sürecinde seçmenlerin hükümet yapıları ile ilgili tercih durumlarından emin olamaması, parlamenteer hükümet sistemlerinin demokratik niteliğini güçsüz kılan kusurlar minvalinde değerlendirilebilir (Kuzu, 2012, s. 91).

Parlamenteer Sistemin Tarihçesi

Parlamenteer hükümet sistemi İngiltere’de ortaya çıkmış ve gelişimini sürdürmüştür. İngiltere meclis hareketinin meydana geldiği yer olduğu gibi parlamenteer hükümet sisteminin oluşturulması ve ana karakterinin de oluşumunu tamamlaması içinde uygun bir ortam meydana getirmiştir. Sistemin asli manadaki kurumlarının da İngiliz monarşik yapısının göstermiş olduğu dönüşümle paralel bir yapı sergilediğinden parlamenteer hükümet sisteminin tarihi İngiltere ile özdeş bir yapı hâline gelmiştir (Yücel, 2009, s. 53).

Parlamenteer hükümet sisteminin ana hatlarının meydana gelmesi, 18. asırdan itibaren ortaya çıkan kabine sistemi ile de doğrudan doğruya ilişkili olduğu söylenebilir. Bu dönemde ülke yönetiminde tek karar verici unsur olan krallar, meclis bağlantılarında aracı olarak faydalandığı bakanları meclis mensupları arasından seçmiş, kral ile bu bakanlar kabine diye adlandırılan bir odada istişare toplantıları yapmaya başlamışlardır. Zaman içerisinde kabinede bulunan bakanlardan bir tanesi sıvrilerek başbakanlık makamının meydana gelmesinin önünü açmıştır (Gözübüyük, 2013, s. 34).

18. asırda ortaya çıkan kabine sistemi giderek kendi aralarında iyi bir şekilde uyum sağlayan kişilerden meydana gelen homojen bir grup yapısına dönüşmüştür. Siyasal görüşleri itibari ile mevcut bulunan bu homojenlik durumunun neticesinde, bir tanesine olan güven duygusunun zedelenmesi kabinenin tamamına tesir edebileceği şekilde algılanmasına sebebiyet vermiştir. Bu şekilde İngiliz parlamenteer hükümet sisteminin kurucu ve asli bir unsuru olarak 19. asrın sonunda kabinenin toplu olarak ortaya çıkan siyasal sorumluluğu anayasadan güç alan bir kurul hâline evrilmiştir (Eroğlu, 2012, s. 38).

Meclisin temsiliyet makamına erişmesi ve demokratik bir yapıya dönüşmesi 19. asır boyunca oy haklarının gelişmesi ve siyasal parti örgütlerinin ortaya çıkması sonucu mümkün bir hâle gelmiştir. Bu gelişmeler ile birlikte İngiliz (Westminster) sistemini meydana getiren temel kurumların oluşumu tamamlanmıştır. Bu kurumsal yapılardan birincisi İngiliz Meclisidir. İkincisi devlet başkanlığı makamıdır ki bu kurum ulusal birlik ve beraberliği temsil eden lakin siyasal bir yetki ve sorumluluk yapısını içerisinde barındırmayan kralıçeden ibarettir. Üçüncü ve son kurum ise başbakana bağlı olan ve ülkeyi başbakanla birlikte yönetme gücünü elinde tutan kabinedir (Akartürk, 2010, s. 17).

Bu nitelikleri ile 20. asırda parlamenteer hükümet sistemi, tüm kurumsal yapıları ile oturmuş ve pek çok ülkede İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra sahada uygulama alanı bulmuştur (Beyme, 2000, s. 2).

Başkanlık Sistemi

Başkanlık sistemi denildiğinde akla ilk olarak gelen yapının Amerika tipi başkanlık sistemi olduğunu söylemek yanlış bir tanımlama olmaz. Bu durumun nedeni ise dünya siyasal hayatında ilk olarak başkanlık sisteminin siyasal alanda uygulama fırsatı bulunduğu ülkenin Amerika Birleşik Devletleri olmasıdır. Amerika’da ülkenin kendi siyasal yapısı içerisinde meydana getirilen başkanlık sistemi, siyasal uygulama alanlarında önemli bir istikrarsızlık durumuna sebebiyet vermemektedir. Lakin başkanlık sisteminin farklı farklı uygulama modellerinin de olduğu, Amerika’dan farklı olarak diğer bazı ülkeler tarafından da sahada kullanıldığı da bilinmektedir. Başkanlık sisteminin her hâlükârda istikrarı getireceği hipotezi içerisinde tartışmalı konuları da barındırdığı bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Başkanlık sisteminin uygulama alanı bulan ülkelerin içerisinde buldukları toplumsal ve siyasal anlamdaki gerçek durumları da göz önüne alınmak sureti ile bir yapılandırılma sürecinin içerisinde sokulma gerekliliği de elzem olan bir konudur. Başkanlık sistemi, toplumsal ve siyasal yapısı ile uygulamaya konulacak ülkenin bir takım önemli kültürel ve jeopolitik durumlarını da nazara almak sureti ile uygun olmayan bir işleyiş yapısı içinde uygulamaya konulması hâlinde uzun dönem içerisinde ciddi istikrarsızlıklara bile neden olacağı ortaya belirtilmektedir (Kamalak, 2007, ss. 59–60).

Başkanlık Sisteminin Tanımı ve Genel Özellikleri

Başkanlık sisteminin temel niteliği yürütme erkini doğrudan halk tarafından belirli bir zaman dilimi için seçilmesi ve yürütme erkinin yasamanın güven oylamasına ihtiyaç duymamasıdır (Kaboğlu, 2000, s. 139). Sistemin doğduğu yer olan Amerika Birleşik Devletleri’nde başkan yalnızca vatana ihanet, rüşvet ve bu suçlar gibi ağır bir içerik barındıran suçlardan dolayı Temsilciler Meclisi’nin suç isnadı oluşturması ile ve Senato’nun yargılama yapması neticesinde görevden el çektirilebilir.

Başkanlık sistemi parlamenter hükümet sistemleri gibi tarihi bir gelişme neticesinde tedricen meydana gelen bir yönetim sistemi değildir. 1787'de Philadelphia'da bir araya gelen kurucu parlamentonun görüşme toplantılarında düşünülerek ve tasarımı yapılarak, ilke ve prensip yapıları ortaya konulan bir yönetim sistemidir. Başkanlık sistemi meydana getirilirken İngiliz Monarşik yapısından ilham alınmıştır. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse başkanlık sistemi meşruti monarşik yapının cumhuriyet sistemine dönüştürülen bir yapıyı ifade eden yönetim şekli olarak da nitelendirilebilir (Teziç, 1986, s. 439).

Başkanlık sistemi Amerika'da ortaya çıkan ve bu topraklarda gelişimini tamamlayarak dünya siyasetinde kendine uygulama alanı bulmuş bir yönetim sistemidir. Başkanlık sisteminde yürütme erki yasama ve yargı erklerinden katı bir biçimde ayrıma uğrar ve bu yapısal unsurların her birisi de kendi içlerinde teorik olarak bağımsız yapılarını korumaktadır.

Halk tarafından seçimi yapılan iki kanatlı olan bu sistemde yasama erki yasaları oluşturmakla sorumlu iken yürütme erki de yani başkanda yasama erki tarafından çıkarılan bu kanunları yürürlük aşamalarının tamamlanmasından sorumludur. Burada sert kuvvetler ayrılığı ilkesi gereğince yasama erkine mensup olan bir üye, yürütme erkinde bulunamaz ve hiçbir surette faaliyetlere katılamaz. Aynı şekilde başkanlık makamında bulunan kişi de hiçbir suretle yasama erki mensubu olarak görev yapamayacaktır. Başkanlık sisteminin ikinci temel niteliği ise başkan ve meclis mensuplarının birbirlerinden farklı fakat belirli bir süre için seçilmeleridir. Amerika Birleşik Devletleri örneğinde başkanlık makamında bulunan kişinin görev süresi dört yıl, Temsilciler Meclisi ve Senato mensupları içinse bu süreler sırası ile iki ve altı yıldır. Başkan senatoya karşı sorumluluğu bulunmayıp, sorumluluğu halka karşıdır. Başkan senatoyu fesih edemez, aynı zamanda senato mensupları da başkanlık makamına karşı sorumlu olmayıp kendilerini, seçen halka karşı sorumludurlar. Seçimlerle görev başına gelen kongre üyeleri tıpkı başkanlar gibi görev sürelerinin bitimine kadar görevleri devam eder. Başkanlık sisteminin üçüncü ana özelliği ise başkanın yürütme erkinde tek başına bir sorumlu olan kanadı temsil etmesidir. Başkan kabinede görev alacak tüm üyeleri ve yönetim manasında yürütme erki organlarında görevlendirilecek tüm atamaları kendisi yapar, isterse görevden alır, görevden alınanların yerlerine de yenileri atama yetkisine sahiptir. Başkan devletin yönetim mekanizmalarında ve tüm idari fonksiyonlarında güç ve kudret sahibidir. Başkan tarafından atanan yürütme erkinde görevlendirilen kişiler danışman durumunda olup son ve nihai karar alma yetkisi başkana aittir. Bu niteliklerinden dolayı başkanlık sisteminin istikrarı yakalama, devamlılığını sağlama ve demokratik yönetsel faaliyetler kapsamında avantajlı bir durumda olduğunu ileri süren birçok yaklaşım mevcuttur (Kamalak, 2007, ss. 60–61).

Başkanlık sisteminin fikir babası "kurucu babalar" şeklinde de ifade edilen, John Adams, Benjamin Franklin, Alexander Hamilton, John Jay, Thomas Jefferson, James Madison ve George Washington'dur. Bu isimler Amerika Bağımsızlık Savaşı'nı yürüten ve Bağımsızlık Bildirgesi'ne imza koyan kişilerdir. Amerikan Anayasası 1787'de hazırlanıp, 1789 yılında yürürlüğe sokularak Amerika Birleşik Devletleri kurulmuştur. İlk başkan George Washington, 30 Nisan 1789'da göreve başlamıştır. Başkanlık sistemi tecrübe ve saha uygulamalarından çok belirli bir tasarım aşamasından geçmek sureti ile meydana gelmiş bir sistem olarak kabul edilmiştir. Westminster modeli demokrasinin 18. asrın sonlarına doğru dönemin şartlarına bir tepki olarak ortaya konulan bağımsızlık savaşı neticesinde meydana gelmiştir. Sistem kongre üyelerinin ve başkanın ayrı ayrı seçimlerinin yapıldığı, çift yapılı bir meclis sisteminden oluşan, federal bir devlete ait yönetim modelidir (Fendoğlu, 2015, ss. 166–167).

Başkanlık Sisteminin Avantaj ve Dezavantajları

Başkanlık sisteminde bulunan avantajlar ve dezavantajlar ile ilgili ortaya atılan fikirleri analiz edecek olursak, bu sistemsel yapıda yürütme erkini görev süresi bitinceye kadar katı bir biçimde ilgili sürecin devamı sağlanmaktadır. Başkanlık sisteminin savunanlar için bu katı durum, hükümet edenlerin istikrar durumlarını güvenceye alma yolunda önemli bir durum olduğu şeklinde ifade edilmektedir. Başkanlık sistemine karşı duran görüştekiler için ise parlamento yapısı ile başkanlık makamı arasında bulunan uyumsuzluk ya da başkanın başarısızlığı durumunda bu sistemin kendini yapısal durumunu onarma gibi bir imkâna sahip olmaması manasına gelmektedir. Bu durumda bu sistemin siyasi bir yönetim krizine yol açması da olası bir durum olarak görünmektedir. Linz'in, başkanlık sisteminin güçsüz noktalarına odaklanan yaklaşım modeline en güçlü karşılık Cheibub tarafından ortaya atılmıştır. Cheibub, başkanlık sisteminin, demokrasileri çökertme nedenini sistemsel durumlardan değil, ülkelerin sahip oldukları niteliklerden kaynaklandığını ileri sürmüşlerdir.

Başkanlık Sisteminin Avantajları

Başkanlık sisteminin avantajları aşağıdaki biçimde ifade edilebilir:

İstikrar merkezli yönetimler: Başkanlık sisteminde yürütme erkine verilen sabit ve değişmez nitelikteki görev süreleri, istikrar merkezli hükümet yapılarının meydana gelmesine hizmet eder. Hükümet krizlerinin yaşanma olasılığı azdır. Parlamenter hükümet sistemlerine has olan geleceği görememe ve belirsizlik sendromu gibi bir takım problemler yoktur. Hükümetlerin istikrarlı bir yapısal dönüşüme girmesi toplumsal yapıda meydana gelecek istikrara, dolayısı ile de demokratik rejimin güçlenmesine katkı sunar (Yazıcı, 2011, s. 52).

Güç sahibi yönetim yapısı: Parlamenter hükümet sistemlerinde meclise karşı sorumluluğu bulunan başbakanlara göre, başkan, karar alma aşamasında daha fazla alan hakimiyetine sahiptir. Hızlı bir şekilde alınması gereken önemli ve stratejik kararları alabilir ve etkin-ve-rimli bir yönetim olgusu ortaya koyabilir. Kuvvetli bir yürütme yapısı her alanda kuvvetli devlet yapısını ortaya çıkarabilir. Hâlbuki parlamenter hükümet sistemlerinde genellikle hükümet erki, bir yandan kendinde bulunan yetkileri cumhurbaşkanı ile pay edip diğer yandan da meclisin güven oyu tehdidi altında kalmasından kaynaklı, yürütme erkini gücünü eritmekte ve yönetim mekanizmalarının bulunduğu alanlarda bir yönetim zafiyetini oluşmasına sebebiyet vermektedir (Eren, 2007, s. 165).

Daha fazla demokratik bir yapı: Başkanlık sisteminin demokratik bir yönetim anlayışına kapı açacağına ilişkin temel unsurlar şu şekilde ifade edilebilir: Öncelikle seçmen grupları olası hükümet yapılarını önceden göreyerek sandığa giderler. Halk tarafından faili belli olan bu yapıya hesap sorma olasılığı çok daha fazla olacaktır (Beceren & Kalağan, 2007, s. 161).

Yönetim aşamasında ortaya çıkacak olan krizler ve yol kazaları ile ilgili olarak sorumluların tespitlerini kolay bir şekilde yapılabilirmekte, vatandaşların yaptıkları bu tespit neticesinde tekrardan bir karara varmalarında doğru karar verme eğilimlerini arttırmaktadır. Başka bir ölçüt olarak da ifade etmek gerekirse, seçmen grupları için daha fazla seçme imkânı ortaya koymasidir. Meclis için bir siyasi partinin adaylarını destekleme yönüne giderken yürütme erkinin seçimlerinde ise başka bir siyasi partinin adayına destek verme imkânına kavuşurlar (Eren, 2007, s. 165).

Meclis içerisinde bulunan üyeler, hükümet erkinin devam edip etmeyeceği kaygısını taşımadan kanunlar üzerinde bu bağlamdan bağımsız olarak özgür bir şekilde karar verebilirler (Beceran & Kalağan, 2007, s. 165).

Yasama içerisindeki parlamenterler kanun yapım aşamalarında yürütme organından keskin ve sert olan kurullarla ayrıldıkları ve bağımsız bir şekilde hareket serbestisine sahip oldukları için bu aşamada daha vicdanları ile ve tarafsız kararlar vererek bu sürecin işletilmesinde partizan duygularla aralarına belirli bir mesafe koyacaklardır. Kuvvetler ayrılığı ve sınırlı bir iktidar yapısı, bireysel anlamdaki fırsat eşitlikleri ve özgürlüklerin de garantisi olmaktadır (İncioğlu, 2000, ss. 30–33). Kuvvetler ayrılığı modelindeki kazanım; birbirlerinden ayrı olan ve bağımsızlığı temsil eden bir yapı neticesinde yürütme kuvvetini elinde bulunduran başkanın yasama erki ile iyi ilişkiler kurma durumunda olmasıdır. Çünkü bütçe kanunu yapma ve kanun yapma gücünü elinde tutan yasama erkidir. Başkan tüm yürütme kudretini elinde tutsa bile bu noktada ortaya konulan durumdan dolayı yasama erkine muhtaç ve bağımlı hâle getirilir ki bu da denge sistemi ile ifade edilebilir (Kuzu, 2012, s. 100).

Yürütme erkinin doğrudan halkça seçilmesi çok daha demokratik bir rejimi ifade etmektedir. Siyasi güç ve yetkiye sahip durumda olan yürütme erkinin halkça doğrudan bir şekilde seçilmesi, vatandaşa büyük bir güven duygusu, saygınlık hissi ve meşruiyet durumu kazandıracaktır.

Başkanlık Sisteminin Dezavantajları

Başkanlık sisteminde bazı dezavantajlar da bulunmaktadır. Bunlar aşağıdaki şekilde sıralanabilir:

Katılık: Meclis, başkanın varlığını sona erdirmeye yetkisine sahip olmadığından yürütme erkinin görevde kalma süresi sabit bir nitelik taşımaktadır. Bu kapsamda bir başkan kabiliyet konusunda eksik yanları varsa da görev süresi boyunca görevinin başında kalacaktır. Halkın desteği ya da meşruiyet konusunda bir ikileme düşülse bile başkan, var olan görev süresini doldurmadan görevden alınamayacaktır. Buna karşın başarılı bir başkan ise, tekrardan seçilme yasağı olan ülkelerde tekrardan seçimlere giremeyecektir (Yazıcı, 2011, s. 47).

Çift meşruiyet yapısı: Başkanlık hükümet sistemlerinde meclis ile yürütme erki iki mücadeleci rakip gibi meşruiyetin kendi tekelleri olduğu iddiasını ortaya atabilmektedirler. Bu, her iki erkinde halk tarafından seçilerek görev verilmesinin beklenen bir neticesi şeklinde karşımızda durmaktadır. Özellikle de siyasi parti sayısının fazla olduğu ya da ideolojik fikir ayrışmalarının derinlemesine bir boyut kazandığı başkanlık hükümet sistemlerinde bu iki erkin izlenecek politikalar üzerinden gerilim düzeyi yüksek bir siyaset anlayışı ile birlikte muhtemel bir çatışma içerisinde girilmesi ihtimali kuvvetlenmektedir. Her iki erkinde birbirlerinin görev alanlarına girmiyor oluşları ve birbirlerinin devamlılıkları üzerinden herhangi bir yetki karmaşası içinde bulunmuyor olmaları uzlaşma kültürünün yaratılmasını engelleyici nitelikte bir hâle getirebilir.

Sıfır toplamlı oyun: Yürütme erki ile ilgili olan başkanlık rekabeti, bu rekabetten zaferle çıkan adaylara yürütme erkinde toplanan gücünün tamamını sunarken, kaybeden tarafın ise yönetim aşamasındaki gücünün kaybedilmesi anlamına gelir. Başkanlık sisteminde ya hep ya da hiç olma oyunu merkezi konumda bulunur. Seçimlerden zaferle ayrılan adaylar bir dahaki seçime kadar yürütme erkinde bulunan gücü tek başına idare ve ikame edecektir (Linz, 1990, s. 56).

Başkanlık sistemlerinin siyasi üslubu: Kazanan tarafın tümüyle her şeyi aldığı, kaybeden tarafın ise tamamen her şeyi kaybettiği bir sıfır toplamlı oyunda uzlaşma ortamına değil kutuplaşma ortamına teşvik eden unsurlar merkezi konumda bulunmaktadır. Bir sonraki başkanlık seçimlerine kadar iktidar etme yetkisinin elinden alınamayacağını bilen başkan, gerek muhalefet bloğunun gerekse de seçmen gruplarının isteklerine karşı duyarsız bir yapıya dönüşebilir. Yetki temelinde plebisitçi faktörler bulunan başkan, kendisinin tüm halkı temsil eden bir yapı olduğu inancına kapılabilir. Kendinin gerçekleştirdiği siyaset politikalarını halk iradesinin bir yansıması şeklinde ifade ederken, muhaliflerce hazırlanan siyasi politikaları ise dar bir perspektiften bakan ve bencil planlamalar şeklinde ifade edebilir (Linz, 1990, s. 56).

Başkanlar seçildikleri süre boyunca halkın destek pozisyonunu kaybetmiş olsalar ve yaptıkları politikalar artık kimseyi hoşnut etmiyor olsa bile görevden el çektilerilemezler. Bu durum, istikrarın ve devamlılığın devamı şeklinde olumlu bir durum gibi görünse de esneklik ve katılık gibi problemleri de yanında getirmektedir (Kurban, 2014, s. 52).

Başkanlık ve meclis seçimleri farklı tarihlerde gerçekleştirildiğinden başkanın partisinin meclis aritmetiğinde geriye düştüğü bir durumda yönetim krizlerinin çıkma ihtimaline de gebe kalınabilecektir. Yürütme erkinin ve meclisin de halk tarafından seçilmesi ve birbirlerinden ayrı özerk bir yapıda olmaları, olası kriz ortamlarında ortak bir uzlaşma paydasında bir arada olmalarını engelleyici bir durum olacaktır. Bu durumun neticesinde farklı şekillerde izleyen kriz yapılarının meydana gelebileceği gibi askeri darbe gibi demokratik yönetim rejimleri ile bağdaşmayan bir takım olumsuz durumların da oluşma ihtimalini doğuracaktır (Tunç & Yavuz, 2009, s. 31).

Başkanlık sistemine yapılan bir başka eleştiri ise başkanın hem hükümet hem de devlet başkanı olmasından kaynaklandığı düşünülen, yürütme erkinin toptancı bir zihniyetle şahsi bir metaya dönüştürülerek bir dikta yönetim sistemine evrilebileceği korkusudur. Güney Amerika'da siyaset sahnesinde uygulama alanı bulan başkanlık sistemi devlet başkanlarını âdeta kral olarak ilan etmiş olmalarına karşın Amerika Birleşik Devletleri'nde ise bu şekilde bir uygulama söz konusu olmamıştır (Gözler, 2015, s. 89).

Başkanlık sisteminde yer alan olumsuz sayılabilecek nitelikteki durumlardan bir tanesi de başkanlık makamına seçilen kişinin yürütme erki ile alakalı tüm gücü üstüne almak sureti ile kaybeden tarafta bulunan grupların tamamını yönetim kademesi dışarısında dışına tutulmasına sebebiyet vermesidir. Bu durumun bir neticesi olarak da siyasi çevrelerde kutuplaşma hareketleri başlamakta ve halkın içerisinde yaşadığı toplumsal yapı bir uzlaşma ortamından çıkarak hem uzaklaşan hem de kutuplaşan bir toplumsal yapının eğilimine girecekleri olasılığı da gündem içerisindeki yerini almaktadır (Gözler, 2015, s. 89).

Amerikan Anayasasının Özellikleri

Amerika Birleşik Devletleri'nde ortaya konulan başkanlık sistemine asıl temel oluşturan nitelikler Amerikan Anayasasından ileri gelmektedir. Bu Anayasa dünya üzerinde bulunan ve yürürlüğü devam eden en eski anayasasıdır. Anayasa Haklar Bildirgesi'nin eklenmesinden sonra totalde 17 kere değişikliğe uğramıştır. Kurucularınca Anayasal Cumhuriyet şeklinde isimlendirilen metin Anayasal Demokrasi biçiminde ifade edilmiştir. Anayasanın açık uçlu olarak yazılmasından ötürü 1., 2. ve 3. maddelerde yasama, yürütme ve yargı konularında değişikliklerin yapılması olası bir duruma gelmiştir.

Anayasanın farklı bir özelliği de hükümlerinin farklı dönemlerde farklı biçimlerde yorum yapılmasından ileri gelmektedir. Siyasi ve politik koşullar, toplum düzeyinde ortaya çıkan yeni algı yapıları değiştiğinde yüksek mahkemeler anayasayı farklı bir okuma ile yorumlayarak bahse konu bu organların yetki durumlarını ortaya koyabilmektedir. Örneğin başkanların görev alanlarında kargaşalı bir durumun olduğu alanlarda yetkili mahkemeler başkanının görev ve yetki alanlarının arttırıp azaltabilmektedir. Bu durum, 11 Eylül 2001 tarihinde gerçekleştirilen terör saldırılarının sonrasında gerçekleştirilen düzenlemeler açısından da geçerlidir. Bu tarihten sonra pek çok eyalet ve federe hükümet, temel hak ve özgürlükler konusunda bir takım sınırlamalar getiren pek çok düzenlemeye imza atmıştır (Aktaş & Coşun, 2013, s. 6).

Amerikan Anayasasının Dayandığı Temel Prensipler

Amerikan Anayasası'nda, devlet örgütlenmesinde totalde beş temel niteliğin olduğu ortaya konulmaktadır (Aktaş & Coşkun, 2013, s. 7). Bu nitelikler/prensipler aşağıda ifade edilen biçimde sıralanabilir;

- Hukuk devleti yapısı
- Yasama meclisi, yürütme erki ve yargıyı temsil eden makamlar arasında bulunan katı kuvvetler ayrılığı
- Sistem içerisinde bulunan güçler arasındaki denge ve fren sistemi
- Federal yönetim ile ulusal düzeydeki hükümetler ve federe devletler arasında ki yetki paylaşımı
- Kişi hakları

Hukuk Devleti

Hukuk devleti kavramı, ülkenin siyasal olarak yönetim planlamalarında yasama erki aracılığı ile oluşturulan kanunların üstünde hiçbir güç, kuvvet ve kişinin olamayacağını ve ülkenin siyasal yönetim sürecinde ortaya konulması gereken yegane yetkinin hukukun üstünlüğü olmasını ve tüm toplum kesimlerinin yasama organınca meydana getirilen hukuk kurallarına ve anayasanın ilkelerine hiçbir şart koşmadan uymak zorunluluğunun olduğunu ortaya koyan bir ilkedir. Devlet mekanizmasının hukukun üstünlüğü karşısında tali bir yapıda olması bunu ortaya koyan kurucu grubun yaşam hakkı, özgürlük, fırsat eşitliği ve mülkiyet hakkı gibi kişisel hakların korunması noktasında önemli bir yere oturtularak bu hakları asla vazgeçilemez haklar olduğunun ifade etmesini hedeflemekten ileri gelmektedir. Anayasalar temel anlamda devleti yöneten tüm mekanizma yapılarının belirli bir etki alanı içerisinde kalmak sureti ile sınırlandırılması şeklinde empoze eder. Anayasal yargı devlet yapısı ile organik anlamda organik bir bağ içermediği sürece bir sınırlama yapamaz. Bu durumun dışında yurttaşlara yönelik olarak her hangi bir hukuksuzluk durumunda diğer mahkemeler vasıtası ile yargı dağıtım yapılarak adalet kurumunun tesis ve temini ortaya konmaktadır (Aktaş & Coşkun, 2013, ss. 7-10).

Kuvvetler Ayrılığı

Anayasa, kurucu unsurların esas olarak tanımlamaları sonucunda hukuk devleti ilkesini merkeze almıştır. Bu kapsamda devlet yapısı, kişisel menfaat ve çıkarlar kapsamında yönetimi yapılacak bir kurum olmayıp meclis tarafından oluşturulan yasa ve anayasanın çizmiş olduğu çerçeve dışarısına çıkılmadan yönetme ve yönetilme ilkelerine dayanır. Hukuk devleti ilkesi, katı kuvvetler ayrılığı unsurları ile bir araya geldiğinde başkanlık sistemini tamamlamaktadır. Yasama, yürütme ve yargı erklerinin bağımsız bir biçimde farklı kişiler ve kurumlarca yönetilmesini esas alan ve bu şekilde hak ve özgürlüklerin hüküm sürdüğü topraklarda yeterli ve ihtiyaca dayalı güvenlik sitem yapılarının işletilmesi noktasında önemli olduğunu ileri sürmektedir. Lakin kurucu grup kuvvetler ayrılığı ilkesinin yeni bir sistem yapısı oluşturmadığını bildiklerinden, başkanlık sistemine başkanlık sisteminin en ayırt edici özelliklerinin başında gelen fren, denge sistemi şeklinde adlandırılan bir sistemsel yapıyı eklemişlerdir. Bu sistem yapısı içerisinde hiçbir anayasal güç diğer gücün tahakkümü altında kalarak görev niteliklerini yerine getiremez duruma düşmesinin önüne geçmiştir (Aktaş & Coşkun, 2013, ss. 7-8).

Fren ve Denge

Fren ve denge sisteminin fikir babası James Madison kurucu unsurları ikna ederek bu sistem yapısı aracılığı ile devlet mekanizmasının işletildiği hiçbir yapıya geri dönülmesi güç olguların verilemeyeceğini ve bu sayede de devlet yapısının bir denge oluşturarak kurumsal yapıların işleyişinde her hangi bir tehdit ve yönetme zafiyeti ile karşı karşıya gelinmeyeceğini ileri sürmüştür. Madison'un bu fikrine göre devletin yönetsel anlamdaki gücü bölünüp, belirli aşamalarda yavaşlatılabilmesi açısından frene basıldığı andan itibaren belirli bir denge konumuna gelebilecektir. Örnek verecek olursak başkan kongrede yapılan kanunlar veto etme yetkisine sahiptir. Benzer bir biçimde başkanlık makamında bulunan kişi büyükelçileri, yüksek yargıya mensup olan kişileri ve üst düzey devlet mekanizmasında görev alacak kişileri atama yetkisine de sahiptir. Lakin başkan tarafından yapılan bu atamalara senato organından bir onay çıkması gerekmektedir. Bununla birlikte senato tarafından gönderilen ve başkan tarafından veto edilen kanun tasarıları, ayrı ayrı her iki meclisin de üçte iki çoğunluğunun alınması ile birlikte aşılabilmektedir. Bu şekilde devletin kurumsal yapılarından herhangi bir kişinin tek başına bir yetki

verilerek bütün yönetim gücünü kendinde toplamasının önüne geçilmesi sağlanarak ortak bir uzlaşma kültürünün sağlanması amaçlanmıştır (Aktaş & Coşkun, 2013, s. 9).

Amerika Birleşik Devletleri kurucuları yalnızca devleti temsil eden organlar arasında eşitlikçi bir yapı sağlamayı hedeflememişlerdir. Onlar, aynı zamanda çoğunluğa sahip olan tarafın, her iki meclisli yapıyı ve başkanı da kontrol etmek sureti ile baskıcı bir yönetim anlayışı meydana getirebileceğini de düşünmüşlerdir. Fren ve denge sistemsel yapısının bir başka özelliği başkanlık makamında bulunan kişiye, temsilciler meclisi mensuplarına ve senatör konumunda bulunan kişilere farklı bir görev süresi sunmasıdır. Başkanın görev süresi dört yıl, temsilciler meclisi mensuplarının görev yapma süreleri iki yıl ve senatörlerin görev yapma süreleri ise altı yıl olarak tespit edilmiştir. Başkanlık hükümet sisteminde bahse konu görev süreleri farklı olan yapıların seçimleri de farklı bir tarihte yapılmaktadır. Buradan da anlaşılacağı üzere hükümette bulunan iktidar yapılarının ve yasama organında görev alan mensupların, çoğunluğu olarak tekçi bir sistem yapısı oluşturmalarının önü bu şekilde kapatılmıştır. Bunun konular dışında hakim bağımsızlığı ile alakalı olarak da, yargıda tarafsızlık ve objektiflik unsurlarını sağlamak için, Amerikan Anayasası'nda hakimlerin vatana ihanet suçu ve yüz kızartıcı suçları işlemek üzere azledilemeyecekleri ifade edilmiştir. Kısaca ifade etmek gerekirse Amerikan Anayasasını meydana getiren kurucular, siyasi partizan davranışlarından uzak ve katı bir şekilde cereyan eden erkler ayrılığı ile birbirlerini fren ve denge sistemleri ile denge durumuna getiren federatif bir sistemsel yapı meydana getirmek arzusunda olmuşlardır (Aktaş & Coşkun, 2013, ss. 9–10).

Amerikan Anayasasında Amerika Birleşik Devletleri'nin kurumsal yapısını meydana getiren üç temel üzerinde toplanmış ve bu unsurlara ait alt unsurlarda farklı bir takım kademeler üzerine oturtulmuştur. Bu çerçevede anayasada her bir gücün içeriği aşağıdaki şekilde ortaya konulmuştur (Alkan, 2013, s. 39):

- Yasama: Senato ve Temsilciler Meclisi'nden oluşmaktadır.
- Yürütme: Başkan, başkan yardımcısı ve başkanlık ofisinden oluşmaktadır.
- Yargı: Yüksek mahkeme ve federal mahkemelerden oluşmaktadır.

Başkanlık sistemi siyasal hayat üzerinde bir takım derin etkiler bırakmaktadır. Yasama ve yürütme organlarının görev süreleri hakkında her hangi bir esneklik söz konusu olmamaktadır. Seçimleri kazanan başkanın, görev süresi bitimine kadar görevi başında kalması açısından, istikrarın korunması kapsamında devlet yapısı içinde ortaya çıkabilecek siyasal anlamdaki belirsiz durumların önüne geçilmeye çalışılmıştır. Yani seçilen başkan, yasama erkinin güvenoyuna ihtiyacı olmadığı için istikrar yapısı garanti edilmektedir (Lijphart, 2006, s. 68).

Koalisyonların sebebiyet verdiği siyasal anlamdaki pazarlıklar, parlamenter denetleme mekanizmalarının hükümette bulunanları çıkarmaya sürüklenmesi, milletvekili değişimleri, siyasi partiler içerisinde bulunan anlaşmazlıkların neden olduğu ayrılma durumlarında meydana gelen siyasal parti enflasyonu şeklinde yeni hükümetlerin kurulması gibi istikrar yapılarına etki eden durumlar başkanlık sistemlerinde bulunmamaktadır. Başkan kendine ait sorumlulukları bir başka kimseye yükleyemez. Ayrıca seçmenler, doğrudan kişiye oy verdiği için iktidara gelen kişilerin hizmet ve tecrübelerini daha iyi bir şekilde gözlemleyebilir ve bunun neticesinde de seçim süreçlerindeki tercihlerini isabet oranlarını yüksek düzeyde artırabilir (Alkan, 2013, ss. 41–42). Seçimleri kazanan başkanın görev süresi boyunca olağan durumlarda görevden el çektilerine rağmen istikrarın devamlılığı anlamında faydalı bir durum olduğu ifade edilmiş olsa da, her zaman için bu kaide bu biçimde işlemeyebilir. Meşruiyetinin kaynağını kaybetmiş bir başkanın uzun zaman dilimleri içerisinde görevden el çektilerine rağmen yasama erki ile çatışma içinde olabileceği durumunu da kabul edilmesi gerekir. Bu çatışmalı durum süresince sokağa taşan bir takım olayların ülkenin refahı ve yönetim anlamında olumsuz bazı neticelere sebebiyet verebileceği de tahmin edilebilir olacaktır. Bu sürecin neticesinde de demokrasi ile bağdaşmayan yani askeri darbeler gibi bir takım istenmeyen olayların yaşanması mümkün olacaktır. Örnek verilecek olursa, Latin Amerika ülkelerinde işletilen başkanlık sistemlerinde iktidarlarının devamlılığını sağlama noktasında bir takım talepleri olan başkan ile bu duruma çıkan meclis arasında ortaya çıkan şiddetli çatışmalarında etkisi ile birlikte meydana gelen sokak hareketleri ve iç karışıkların askeri darbelerle neden oldukları da kaçınılmaz bir gerçektir.

Sonuç ve Değerlendirme

Devletin evrensel anlamda mekanizmaları ile birlikte siyaset sahnesinde ortaya çıktığı ilk dönemlerden itibaren yönetim şekilleri, halkın nasıl idare edileceği yönünde gelişmeler olarak karşımıza çıkmaya başlamıştır. Yunan site devletlerinden günümüz modern devlet yapılanmalarına kadar uzun bir siyasi tarih boyunca toplumlar kendi karakteristiklerine, yaşam şartlarına, gelişmişlik düzeylerine ve toplumsal inanç kriterlerine göre yönetim şekillerini deneme eğilimi içerisinde olmuşlardır. Hükümet sistemleri devletin idari yapısına, toplumsal algı ve anlayışa göre farklılık arz ederek bir gelişim seyri izlemiştir. Diktatörlüklerden, totaliter rejimlere, aristokratik yönetim şekillerinden, demokrasi ve onun gereği olan halkın yönetime katılmasına kadar birçok hükümet şekli ve yapısı çeşitli sürelerde ve çeşitli yerlerde hayat bulmuştur. Kuvvetler birliği ve kuvvetler ayrılığı temelinde olan hükümet şekilleri kendi içerisinde birtakım tasnifler ile toplumsal hayatın idare edilmesinde, karar alma mekanizmalarınca kullanılmıştır.

Kuvvetler ayrılığının bir tezahürü olarak, parlamenter sistem ve başkanlık sistemi farklı kültürler sahip olan ve farklı coğrafyalarda yaşayan toplumsal yapılarda yaşam alanı bulmuştur. Genel anlamda bir hükümet yapısının yerine diğer bir hükümet yapısının tercih edildiği hükümet şekilleri, ötekine rağmen var olması gerektiği ve yeni oluşan ihtiyaçları karşılamak adına ortaya çıkmıştır. Parlamenter sistemin klasik manada ortaya çıkışı ve gelişmesi irdelendiğinde genellikle kara Avrupası ve Doğu Bloğu ülkelerin yönetim şekli olarak varlık göstermiş, kuvvetler ayrılığı ilkesini benimseyerek demokrasi ve insan haklarının gelişimi noktasında adımlar atılmaya çalışılmıştır. Yasama, yürütme ve yargı erklerinin kesin çizgilerle bir birinden ayrılması manasına gelen, güçlü bir başbakan, bakanlar kurulu ve meclisin yer aldığı parlamenter sistem, kendi içerisinde bazı sorunları da beraberinde getirmektedir. Türkiye 16 Nisan 2017 yılında yapılan anayasa değişikliği ile yönetim yapısını Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi olarak değiştirmesine karar vermiştir. Bu değişimin altında yatan sebep olarak parlamenter sistemin siyasal yaşama uygun olmadığı, demokrasinin sıklıkla kesintiye uğraması, seçim sürelerinin doldurulmaması gibi faktörler gerekçe gösterilmiştir. Osmanlı devletinden başlayarak uzunca bir süre parlamenter sistem tecrübesi olan Türkiye

yeni bir sistem, yarı başkanlık veya başkanlık tarzı bir sistem denemek istemiş ve nihayetinde tam olarak başkanlık sistemi olmasa da başkanlık sisteminin bazı özelliklerini de bünyesinde barındıran bir sistem olarak Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçilmiştir.

Parlamentar sistemin kendi içerisinde toplumlara sürüklediği kaos ortamı, başkanlık sisteminin güçlenmesine ve alternatif olarak tercih edilebilir olmasına sebep olmuştur. Başkanlık sisteminde yürütmenin güçlü bir başkan tarafından idare edilmesi, işlerlik bakımından sağlıklı bir yöntem olarak kabul edilmiş, tek adamlığın önüne geçebilmek için ise sistem kendi içerisinde denge fren mekanizmasını kurarak çözüm üretmiştir. Başkanlık sisteminin bu yönü bir taraftan karar alma süreçlerinin bürokratik engellerini ortadan kaldırırken, diğer taraftan karar alma durumunda olan başkanın yetkisi aşması durumunda bunun önünde bir denge oluşturacak, başkan yardımcısı mekanizmasını geliştirmiştir. Başkanlık sisteminin sağlıklı bir örneği olarak Amerika Birleşik Devletleri'nde uygulanan başkanlık sistemi örnek olarak gösterilebilir. Gerek başkanlık sistemi gerekse parlamenter hükümet sistemleri çalışmamızda detaylı bir analiz ile irdelenmiş ve her iki sisteminde avantajları ve dezavantajları sıralanmıştır. Sistemler kendi içerisinde uygulandıkları toplumsal yapılara göre şekillenerek gelişim göstermektedir.

Etik Kurul Onayı: Araştırmada herhangi bir canlıya ait veri kullanılmadığı için etik raporu alınmamıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları: Fikir – M.Y.E.; Tasarım – M.Y.E.; Denetleme – F.D.; Kaynaklar – M.Y.E.; Malzemeler – M.Y.E.; Veri Toplanması ve/veya İşlemesi – M.Y.E.; Analiz ve/veya Yorum – M.Y.E.; Literatür Taraması – M.Y.E.; Yazıyı Yazan – M.Y.E.; Eleştirel İnceleme – F.D.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemişlerdir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmişlerdir.

Ethics Committee Approval: Ethics committee approval was not obtained since no data from any living creature was used in the research.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Concept – M.Y.E.; Design – M.Y.E.; Supervision – F.D.; Resources – M.Y.E.; Materials – M.Y.E.; Data Collection and/or Processing – M.Y.E.; Analysis and/or Interpretation – M.Y.E.; Literature Search – M.Y.E.; Writing Manuscript – M.Y.E.; Critical Review – F.D.

Declaration of Interests: The authors declare that they have no competing interests.

Funding: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynakça

- Akinci, B. (2017). *Türkiye'de hükümet sistemi tartışmaları ve cumhurbaşkanlığı* (Yayımlanmış Doktora Tezi). Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aktaş, M., & Coşun, B. (2013). *Başkanlık sistemi, karşılaştırmalı bir inceleme ve Türkiye için değerlendirmeler*. Nobel Yayınları.
- Alkan, H. (2013). *Karşılaştırmalı siyaset başkanlık ve parlamenter sistemler ışığında yarı başkanlık modelleri*. Açılım Kitap Yayınları.
- Bakırcı, F. (2000). *TBMM'nin çalışma yöntemi*. İmge Kitabevi.
- Beceren, E., & Kalağan, G. (2007). Başkanlık ve yarı-başkanlık sistemi; Türkiye'de uygulanabilirliği tartışmaları. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(11), 161–183.
- Carey (1999). *Presidential versus parliamentary government*. Springer Publishing.
- Duverger, M. (1995). *Siyasal rejimler*. İletişim Yayınları.
- Erdoğan, M. (2007). *Anayasa hukuku*. Orion Yayınevi.
- Eren, K. E. (2002). Başkanlık sisteminin Türk parti sistemi açısından Türkiye'de uygulanabilirliği. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3, 135–162.
- Eroğul, C. (2012). *Anatüzeeye giriş*. İmaj Yayıncılık.
- Fendoğlu, H. T. (2010). *Başkanlık sistemi tartışmaları*. Stratejik Düşünce Enstitüsü.
- Fendoğlu, H. T. (2015). *Türkiye'de başkanlık sistemi*. Yetkin Yayınları.
- Göç, E., & Kayıkcı, D. (2021). *Türkiye'de parlamenter sistemden başkanlık sistemine, multidisipliner araştırmalar*. Legal Yayıncılık.
- Gözler, K. (2000). Anayasa değişikliği bağlamında temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması. *AYMKD*, (Sayı 31), 23–37.
- Gözler, K. (2014). *Anayasa hukukuna giriş* (22. Baskı). Ekin Yayınevi.
- Gözler, K. (2015). *Türk anayasa hukukuna giriş*. Ekin Yayınevi.
- Gözler, K. (2017). *Anayasa hukukuna giriş*. Ekin kitabevi.
- Gözbüyük, A. Ş. (2013). *Anayasa hukuku*. Turhan Yayınevi.
- İncioğlu, N. (2000). Siyasal rejimler: Başkanlık, yarı-başkanlık ve seçilmiş başbakanlık seçenekleri Türkiye'ye neler sunabilir? *Siyasal Rejim Tartışmaları* içinde. TESEV Yayınları.
- Kaboğlu, İ. Ö. (2018). *Anayasa hukuku dersleri*. Legal yayıncılık.
- Kamalak, İ. (2007). *Başkanlık sistemi ve Türkiye*. Kalkedon Yayınları.
- Kuzu, B. (2012). *Her yönü ile başkanlık sistemi*. Babıali Yayınları.
- Lijphart, A. (2006). *Demokrasi motifleri* (G. Ayas & U. U. Bulsun, Çev.). Salyangoz Yayınları.
- Linz, J. (1990). The perils of presidentialism. *Journal of Democracy*, 1(1), 51–69.
- Onar, E. (2005). Türkiye'nin başkanlık ve yarı başkanlık sistemine geçmesi düşünülmeli midir? *Başkanlık sistemi* içinde. TBB Yayınları.
- Sayarı, S. (1977). *Parlamenter demokrasilerde koalisyon hükümetleri hükümetleri*. Boğaziçi Üniversitesi, İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Bilimler Bölümü.
- Schudson, M. (1997). *Haber üretiminin sosyolojisi* (A. Altun & M. Agduk-Gevrek, Çev.) İLEF Yıllık.

- Soysal, M. (1997). *100 soruda anayasanın anlamı*. Gerçek Yayınevi.
- Teziç, E. (1980). *Türk parlamento hukukunun kaynakları ve ilgili Anayasa Mahkemesi kararları*. Beta Yayınları.
- Tunç, H., & Yavuz, B. (2009). Avantaj ve dezavantajları başkanlık sistemi. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 81, 1–39.
- Yazıcı, S. (2002). *Başkanlık ve yarı başkanlık sistemleri/Türkiye için bir değerlendirme*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Yücel, B. (2009). *Parlamentar hükümet sisteminin rasyonelleştirilmesi ve Türkiye örneği*. Adalet Yayınevi.
- Yüksel, C. (2013). Türkiye'nin gelecek siyasi sistem tercihi, rasyonelleştirilmiş parlamentarizm, yarı başkanlık ve başkanlık sistemleri. *Yasama Dergisi*, 8(25), 38-70.

The Invisibility of Male Witches in British Culture from the Early Modern Period to Modern Day

Erken Modern Dönemden Günümüze İngiliz Kültüründe Erkek Cadıların Görünmezliği

Alper TULGAR

Department of Foreign Languages,
Atatürk University, School of
Foreign Languages, Erzurum,
Turkey

ABSTRACT

In popular literary works, films, and television series, the impression is given that all people accused, tried, and executed for witchcraft in early modern Europe between 1563 and 1736, as required by the Witchcraft Act, were women. As a result of this false impression, the existence of men accused of witchcraft and executed is ignored. In the historical texts, it is seen that there is no gender discrimination among the people accused of witchcraft. The pacts they make with evil spirits are more important than the gender of those accused of witchcraft. Although witchcraft accusations were not sex-specific in that era, studies later focusing on that period have created the idea that men were excluded from the trials. Especially feminist readings focusing on women's executions have created the false impression that, due to gender roles in that period, women suffered from male patriarchy. It is an undeniable fact that the vast majority of people executed were women and that men were in the minority group; however, dismissing the male executions altogether does not serve the purpose of condemning the trials. The fact that all the prosecutors in the British judicial system were men in early modern period and that women were not able to practice law plays an important role and has reshaped reality because while men were perceived as prosecutors of women's executions, women were merely the ones accused and oppressed.

Keywords: British culture, early modern period, witches, witchcraft law

Öz

Popüler edebi eserlerde, filmlerde ve TV dizilerinde, Cadılık Yasası'nın gerektirdiği şekilde, erken modern Avrupa'da 1563 ve 1736 yılları arasında cadılıkla suçlanan, yargılanan ve idam edilen herkesin kadın olduğu izlenimi verilir. Bu yanlış izlenim sonucunda büyücülükle suçlanan ve idam edilen erkeklerin varlığı göz ardı edilir. Tarihsel metinlerde büyücülükle suçlanan kişiler arasında cinsiyet ayrımı yapılmadığı görülmektedir. Kötü ruhlarla yaptıkları anlaşmalar, büyücülükle suçlananların cinsiyetinden daha önemlidir. O dönemde büyücülük suçlamaları cinsiyete özgü olmasa da, daha sonra o döneme odaklanan çalışmalar erkeklerin yargılamalardan dışlandığı fikrini doğurmuştur. Özellikle kadın infazlarına odaklanan feminist okumalar, o dönemde toplumsal cinsiyet rolleri nedeniyle kadınların erkek ataerkilliğinden mustarip olduğu yönünde yanlış bir izlenim yaratmıştır. İnfaz edilenlerin büyük çoğunluğunun kadın olduğu ve erkeklerin de azınlıkta olduğu yadsınamaz bir gerçektir; ancak erkek infazlarının topluca reddedilmesi yapılan bu yargılamaları kınama amacına hizmet etmemektedir. Erken modern dönemde İngiliz yargı sistemindeki tüm savcıların erkek olması ve kadınların yargı sistemine girememesi önemli bir rol oynamıştır ve gerçeği yeniden şekillendirmiştir; çünkü erkekler kadın infazlarının savcılarını olarak algılanırken kadınlar sadece suçlanan ve ezilen kişiler olarak görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Cadılar, İngiliz kültürü, erken modern dönem, cadılık yasası

Received/Geliş Tarihi: 24.05.2023

Accepted/Kabul Tarihi: 16.11.2023

Publication Date/Yayın Tarihi: 01.12.2023

Corresponding Author/Sorumlu Yazar:

Alper TULGAR

E-mail: alper.tulgar@atauni.edu.tr

Cite this article as: Tulgar, A. (2023).

The invisibility of male witches in British culture from early modern period to modern day. *Current Perspectives in Social Sciences*, 27(4), 341-345.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Introduction

Until recently, male witches have been neglected and underrepresented due to several reasons. It is assumed that only women in early modern Europe were accused of witchcraft and executed, and the reflections in literary works and in the media reinforce the stereotype. When the word "witch" is

mentioned, people instantly think of an old, eccentric woman who does not fit in with society. However, in the early modern period, men were also judged and executed on suspicion of the use of witchcraft to harm others. It is evident that people living in this era wished desperately to find a scapegoat for unfortunate events affecting their livelihood or the death of their loved ones. It is widely acknowledged that the overwhelming majority of people executed were women. It should nevertheless be noted that gender was not believed to be the main factor that caused people to act against evil deeds. There is, moreover, another cultural misapprehension that every person accused of witchcraft was instantly executed by burning. There was a legal process at the end of which some people were proved innocent. It is highlighted that, contrary to popular belief, not all the people who went on trial were found guilty.

The representations in fiction and the media possess the power to shape public opinion and create their own reality. People exposed to such stereotypes constantly may ignore the historical facts and accept those clichés as they are. This is one of the main reasons men accused of witchcraft in the 15th, 16th, and 17th centuries have so far been ignored. Charlotte-Rose Millar states that of all the witches mentioned in pamphlets between 1563 and 1735, about 15% of them were men (2021). In another study, this percentage is assumed to be higher. It is stated that 75%–80% of all the people accused and executed were women (Apps & Gow, 2003, p. 25). Alison Rowlands points out that the existence of male accusations in witch trials is trivialized, although they form 20%–25% of all accusations in Europe, and the rate is even higher in other parts (2009, p. 2). With such high percentages of executions, there is not a plausible reason behind the state of neglect male witches executed. Although they were in a minority group compared to the female execution rates, the rates aforementioned cannot be underestimated, let alone dismissed altogether.

The Witchcraft Act passed into law in 1542. After its repeal in 1547, witchcraft again became a criminal punishment in 1562. Between 1560 and 1700, 513 witches are reported to have been accused, 112 of whom were executed in England. In total, about 500 people are thought to have been executed for witchcraft accusations (UK Parliament, n.d.). In the British Isles, about 3000 people are believed to have been prosecuted, and half of them were in Scotland (Levack, 2006, p. 22). The numbers were significantly high in Scotland. Looking into the period between 1563 and 1736, the Survey of Scottish Witchcraft identified 3837 people, and 3212 of those people were named, and it is stressed that not every person appearing in court was executed (Martin & Miller, 2008, p. 56). The numbers are significantly higher in Scotland, contrary to other parts of the United Kingdom. In Ireland, however, the numbers are significantly lower in the other parts (Sneddon, 2012). There are seemingly noteworthy differences in shaping people's ideas about witches. James Sharpe states that Scotland, with about 2000 executions in total, has 12 times more witchcraft executions, proportionate to its population, while England has about 500 executions in total. Sharpe bases the grave difference in execution rates between England and Scotland on the judicial systems of the two countries and the fact that torture was not used in England to extort unlawful confessions (2020, p. 145). According to Sharpe, there are two main reasons behind the excessive rate of executions in Scotland: "unqualified judges immersed in local witch hunting cultures and the over-enthusiastic use of torture" (2020, p. 146). These two factors were missing in England, so there were fewer executions. Geographically speaking, there seem to be striking differences resulting from the attitudes of the judges then. Brian P. Levack analyzes one of the greatest witch hunts in history during 1661 and 1662 in Scotland and asserts that, according to historians, this hunt was the result of the end of English rule in Scotland. Since English judges were not willing to put witches on trial and eventually execute them, once Scottish judges seized power, the number of prosecutions and executions increased accordingly (1980, p. 91). Julian Goodare describes the Scottish witch-hunt as one of the harshest in Europe, approximately four times higher than the average execution rate in Europe. According to Goodare, nearly 2500 people were executed out of the 4000 accused (2009, p. 149). In addition to the different rates of execution in different parts of Europe, the role of gender in prosecutions attracts attention.

The Invisibility of Male Witches

Millar stressed that gender was irrelevant for the definition of witches in pamphlets. People were defined as witches solely due to their pacts with the Devil because they were considered to have a close relationship with the Devil (2021). While sex was not a definitive reason to be labeled as a witch in the early modern period, it seems today that being a woman is the first and most important factor to be called a witch. The frame of mind is definitely different in modern day in terms of witchcraft accusations; however, the representation is still intact. In Millar's article, harming the neighbors is stressed multiple times to determine the main reason to accuse someone of witchcraft. Community pressure is evident in that era since people tend to blame their neighbors for unfortunate events affecting their lives negatively. There appears to be no gender bias or stereotypes, jurally. People accused of witchcraft were believed to "have intimate, sometimes sexualized, relationships with their familiar spirits" (Millar, 2021, p. 706). These spirits were assumed to be evil and maleficent.

In England, the witchcraft act passed into law in 1563, the same year the Scottish act came into force. Goodare claims that the Scots may have been encouraged by the English, although there is no proof to support this claim (2005, p. 51). The Scottish Act prosecuted women accused of witchcraft in Scotland until its repeal in 1736. It punished only those who used maleficent and evil witchcraft instead of punishing those who used witchcraft in the public interest. Those were regarded to be "beneficent public practitioners" (Goodare, 2005, p. 66). It is clear that superstitious beliefs determined people's decision-making procedures. While various benevolent accounts of necromancy were accepted and cherished, the black magic resulting in tragedies was punished. It is worth mentioning that these distinctions were clearly arbitrary and irrational.

Let it be emphasized that the invisibility of male witches has been drawing the interest of scholars. This invisibility has been dealt with in Lara Apps and Andrew Gow's book titled *Gender at Stake: Male Witches in Early Modern Europe*. Even according to modern researchers, witches are principally women, and they are inclined not to recognize male witches (Apps & Gow, 2003, p. 26). In some studies, the executions of male witches are acknowledged but not necessarily compared to the executions of women. Women are portrayed as the rightful victims of witch-hunting:

men accused in mass panics were generally charged with different types of witchcraft than the women— of harming things in the male domain such as horses or crops rather than killing infants or spoiling bread— and only rarely accused of actions such as night-flying or pacts with the Devil (Wiesner, 2000, p. 281).

The degree of victimization experienced by men is deliberately overlooked since the moment their sufferings are accepted, the sufferings of the female witches are thought to be kept in the background. There seems to be a calculated intention of keeping male witches of secondary importance so that the executions of female witches could be highlighted. Merry E. Wiesner also notes that the men accused of witchcraft, thanks to their wealth, were able to hire successful lawyers to avoid a possible execution. The lower execution rates for men are thought to be the outcome of those men's ability to hire effective lawyers at court (2000, p. 282). Rolf Schulte draws attention to a similar situation, where most accused men were in a disadvantageous group (2009, p. 247). In the extract, it is strongly ascertained that the accusations brought against women were far more serious in nature; however, this perspective does not change the fact that there were also male witches executed during the witch hunts. Focusing on gender causes the main reasons behind these executions to go unnoticed. Furthermore, these studies aim to show that "male witches were rare exceptions to the rule and are less important and interesting, as historical subjects, than female witches" (Apps & Gow, 2003, p. 43). However, the numbers in historical studies show that male witches were not rare and sometimes dominated the prosecution rates.

The correlation built between women and witches seems to have arisen from the assumption that women are frail and thus more susceptible to using maleficent powers after making a pact with the Devil. The reason for the gender-based assumption that witchcraft is employed entirely by women is that contemporary writers try to explain it based on inferences on gender roles of society. Alan MacFarlane, for instance, expands on this view by stating that modern writers based the reason for the fact that female executions were in the majority on sex because they thought that women were frail and malicious at the same time by comparing women's attitudes towards both the Devil and humans. According to those writers, women were frail towards the Devil while they were malicious towards human beings (1999, p. 161). The belief that witches made pacts with the Devil emerged in the ninth century, and the use of these powers was believed to be diabolical (Santino, 1983). In the next century, the number of attributions even grew because "[i]n the 10th century, the list of such attributes grew to include the formalized pact, cannibalism, the sexual orgy, and the adoration of the devil" (Santino, 1983, p. 12). These attributions have their roots in the fall of man. In Genesis 2:4–3:24 (New International Version), Eve is tempted by the serpent to eat the forbidden fruit to gain wisdom:

When the woman saw that the fruit of the tree was good for food and pleasing to the eye, and also desirable for gaining wisdom, she took some and ate it. She also gave some to her husband, who was with her, and he ate it.

The same way Eve is tempted by the serpent, Adam is portrayed as a man whose fault was to follow Eve's wishes. Eve is described as a temptress. The message Genesis gives is that women, by their very natures, are prone to temptation and evil, thus allowing the Devil to mislead. Irrational reflexes in the early modern period and scholastic thought evidently caused the masses to derange. The mutual relations established by women and the Devil date back to ancient times. Adam falls from grace because of a woman. Adam turns into a disobedient sinner after Eve's temptation. Although in the early modern period, both men and women were accused of making a pact with the Devil, retrospective studies clearly do not reflect this fact. Demonologists supposed that men could not be attracted to the same temptations women naturally fall into, and "[i]t was just harder for them to imagine that men could be vulnerable to irrational temptations based on sex and money into which women were believed to fall" (Durrant & Bailey, 2012, p. 128). This line of thought clearly emerged from gender apartheid.

In history, more women were sentenced to death because "[t]he witch was thus by definition weak-minded, a trait that had been associated from antiquity with women. A man accused of being a witch was also, therefore, implicitly feminized" (Apps & Gow, 2003, pp. 118–119). Therefore, men accused of witchcraft were assumed to be feminine due to their tendencies to transgress. What is concerning and ironic is that demonologists and scholars in that period did not consider that only women could be accused of witchcraft and using maleficent powers, and "[s]pecialists in early modern witchcraft are aware that it was not sex-specific, even among the most misogynist demonologists. Modern scholars of various ideological and methodological leanings have excluded male witches from witchcraft historiography by either ignoring or 'declassifying' them" (Apps & Gow, 2003, p. 154). This sudden change from a total inclusion to a total exclusion can best be explained in terms of modern scholars' intentions to distort reality. It is stressed that in the history of English witchcraft, the executions of men were regarded to be unimportant and sometimes completely dismissed (Kent, 2005). It is also explained that before the 15th century, there were not any witch hunts, and witches were believed to go after the Devil (Durrant & Bailey, 2012, p. 18). However, the crime was never sex-specific. Witch hunts were apparently later reflected as a gender based persecution. This representation has stemmed from the close relationship between feminism and witchcraft. Durrant and Bailey assert that feminist theorists defined the witch hunt as merely women-hunting, dismissing the fact that male witches were also executed (2012, p. 81). Nevertheless, the reality was far from it. In early modern Europe, it is believed that about 6000 men were executed due to witchcraft accusations (Durrant & Bailey, 2012, p. 128). According to Sheriden Louise Morgan, in the pamphlets written in the 16th and 17th centuries, there is clearly not a statement indicating that sex is relevant to being a witch; however, their misogynist wordings may have led to the common belief that the executions were the results of the patriarchal system (2019, p. 215). The detachment from reality is overwhelming because, in this day and age, the representation is entirely the opposite. Halloween, the second largest commercial holiday, attracts masses of people. Looking into the origins of Halloween, it is believed to have been celebrated even 2000 years ago by the Celts on November 1, which was believed to be the beginning of the winter when the dead returned to Earth (History.com Editors, 2022). Witches, understandably, have become the symbol of Halloween:

Like fairies, witches are surrounded by a corpus of lore that is no related to Halloween per se, but, because of their alleged allegiance to the devil, it was thought that witches were most active on Halloween, that they met then and flew about through the night searching for hapless souls to steal (Santino, 1983, p. 13).

In modern day, witches are almost entirely believed to consist of women. Wearing witch hats and holding brooms—rarely do people think of the possibility that witchcraft is not gender based. This view clearly creates various stereotypes that damage women. Women are seemingly represented as vicious and ill-intentioned human beings who are inclined to go after the Devil, while men are characterized as adamant, strong-willed, spiritually moral human beings. Christopher Witcombe emphasizes that women are considered to be untrustworthy because they are always identified with Eve. Thus, they can neither trust themselves nor be trusted by others (2000). Thus, it is challenging to determine the reason why witch-hunting is desired to be strictly associated with women, especially by scholars. These attributions to women are wrong and hurtful and need to be dismissed. The aim to lay stress on women's sufferings during the early modern period has valid ground, but dismissing the male executions in that era and ignoring the fact that witchcraft was never sex-specific generate damaging stereotypes about femininity. According to Schulte, studies "perceived men's prime role as that of the persecutor and were largely oblivious to men as accused and executed victims" (2009, p. 2). Olwen Hufton expresses that a generalization about women's roles in early modern Europe cannot be made due to changing factors in occupations, countries, cultures, and classes (1983, p. 126). Hufton points out that women worked in preindustrial society, engaging in farm and family businesses and creating a cheap labor force (1983, p. 131). We can further add that women were nonexistent in the practice of law. Eliza Orme, for instance, received a degree in law in 1888, becoming the first woman with a degree in law in the Late-Victorian Period (Howsam, 1989). Leslie Howsam describes the practice of law as "the most masculine of professions" and stresses the discrimination Orme faced in that era (1989, p. 45). Thus, the prosecutors of the executions were all men, implying that women underwent terrible hardships due to patriarchy. The aim here is certainly not to dismiss the challenges women went through in history in the hands of patriarchy; however, it should be acknowledged that a retrospective look into witchcraft executions with a biased intention is hurtful.

As a minority group, men do not exist in fiction. Alan MacFarlane (1999) comments that in literary texts written in the 16th and 17th centuries, witches were portrayed as ugly and old women. Julian Goodare agrees and states that the typical witch was an old, poor woman living in the community (1998, p. 290). There are also shocking and distinctive geographical differences. In Normandy, for instance, between 1564 and 1660, the typical witch was not a woman but a shepherd who was either old or a teenager (Monter, 1997, p. 563). As it is clear, the typical witch that we assume in the modern world does not fit the mold. Even a male teenager was in danger of being accused of being a witch. In other areas, women accused and executed "were often old, alone, and merely very conventional 'wise women' of the villages" (Hufton, 1983, p. 138). In Iceland, however, the situation is entirely in contrast with the general assumptions and beliefs because "the most glaring exception to the formula 'witches = women' has been found in the most remote corner of all, namely seventeenth-century Iceland, where all but one of the twenty-one people known to have been executed as witches were men" (Monter, 1997, p. 564). The accepted opinion can be formulated in a very simple way, as Monter exhibited; however, as stressed multiple times, geography also plays an important role in determining what truly took place in history. In Iceland, men were in the majority, as opposed to other locations. Levack, for instance, states that male witches were not basically accused and executed due to their associations with female witches in a mass hysteria because, overall, in Europe, between one-fifth and one-quarter of all witches were men, and there was not a law that excluded men from trials since they were equally regarded as being able to use magic to affect others (2006, p. 141). The numbers are high enough not to be ignored; nevertheless, it was believed that men were generally accused and executed due to their affiliations with female witches instead of being accused of their own involvements. They are thus presented as collateral damages. Although the truth is clearly visible in historical writings, it is the opposite in modern days. The tendency to distort reality is inexplicable because there were men who appeared in court because of witchcraft accusations. People believed that male witches also used maleficent powers and made pacts with the Devil to execute destructive practices.

Ronald Hutton classifies the representations of witches in British literature into three categories: "evil-doers, victims, and heroes (or heroines)" (2018, p. 28). Hutton points out that the evil witch is the oldest representation of all (2018, p. 29). According to Hutton, representing a witch as a heroine was not possible due to the general assumption that witchcraft was used for evil purposes (2018, p. 36). Examining the span of 140 years, Hutton concludes that "the treatment of both witches and folk magicians clearly grew more benevolent with time." Representing witches solely as evil-doers was no longer sustained in literary works; however, defeating the evil witch continued to be used as a theme in fiction (2018, p. 44). The change in the representation of the witch from a healer that helps others to an ugly and ill-intentioned evil-doer reflects the views of society on witchcraft (Blomquist, 2011, p. 100). The witch was marginalized and placed as the other in literature for centuries, and they were always associated "with a deep fear of a disturbance, of a danger to the order of society" (Madej-Stang, 2015, p. 242). Although there was not a stereotype of the witch being female in the beginning, later women were frequently identified with witches (Madej-Stang, 2015, p. 242). Thus, sustaining the formula that the witch equals femininity is alarming and still exists in literary texts. In William Shakespeare's *Macbeth* (2020), for instance, the three witches (Weird Sisters) are used to determine the atmosphere of the play. Three female witches introduced terror and prophecy to the play. Taking the year (1606) it was first performed into consideration, the play gives a clear picture of how witches were perceived at the time as a form of evil and temptation. *Macbeth* is tempted by them with the false promise of power. This even justifies *Macbeth*'s own personal shortcomings.

Attributing evil features to women by implying that they are more inclined to follow the Devil and thus more prone to using maleficent powers is both damaging and unfair in terms of representation. Ignoring historical facts and shaping them in the direction of some scholars' interests are beneficial neither to men nor women. It is historically accepted that there were male executions, despite their being in the minority. The vast majority of those executions, especially in Scotland, were old and poor women; however, excluding the male executions from history altogether is worrying and causes unjust stereotypes. According to the multiple sources aforementioned, the male execution rates were not as low as people nowadays assume them to be. Nevertheless, today only women are believed to have suffered immensely from unjust witch trials. From the point of view of feminist studies, women were explicitly targeted and men were excluded. Contrary to historical facts, such a claim is not valid today. Further to that, the representation of women as witches is damaging because women are portrayed as evil and susceptible to the Devil. Maintaining such an argument that witch trials only included

women creates clichés that are challenging to remove. Literary representations in modern day continue to use the evil female witch that needs to be defeated. On the basis of historical sources, men’s visibility in witchcraft trials needs to be acknowledged.

Ethics Committee Approval: Ethics committee approval was not obtained since no data from any living creature was used in the research.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Declaration of Interests: The author has no conflicts of interest to declare.

Funding: The author declared that this study has received no financial support.

Etik Komite Onayı: Araştırmada herhangi bir canlıya ait veri kullanılmadığı için etik raporu alınmamıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

References

- Apps, L., & Gow, A. C. (2003). *Gender at stake: Male witches in early modern Europe*. Manchester University Press
- Blomquist, L. T. (2011). *Rehabilitating the witch: The literary representation of the witch from the “Malleus Maleficarum” to “Les Enfants Du Sabbat”*. Ph.D., Rice University. Retrieved from <https://www.proquest.com/dissertations-theses/rehabilitating-witch-literary-representation/docview/1034285664/se-2?accountid=8403> (3521287).
- Durrant, J., & Bailey, M. D. (2012). *Historical dictionary of witchcraft* (2nd ed.). Scarecrow Press.
- Goodare, J. (1998). Women and the witch-hunt in Scotland. *Social History*, 23(3), 288–308. [CrossRef]
- Goodare, J. (2005). The Scottish witchcraft act. *Church History*, 74(1), 39–67. [CrossRef]
- Goodare, J. (2009). Men and the witch-hunt in Scotland. In A. Rowlands (Ed.), *Witchcraft and masculinities in early modern Europe* (pp. 149–170). Springer.
- History.com Editors. (2022). *Halloween 2022*. A&E Television Networks.
- Howsam, L. (1989). “Sound-minded women”: Eliza Orme and the study and practice of law in Late-Victorian England. *Atlantis*, 15(1), 44–55.
- Hufton, O. (1983). Women in history: Early modern Europe. *Past and Present*, 101(1), 125–141. [CrossRef]
- Hutton, R. (2018). Witches and cunning folk in British literature 1800–1940. *Preternature: Critical and Historical Studies on the Preternatural*, 7(1), 27–49. [CrossRef]
- Kent, E. J. (2005). Masculinity and male witches in Old and New England, 1593–1680. *History Workshop Journal*, 60(1), 69–92. [CrossRef]
- Levack, B. P. (1980). The great Scottish witch hunt of 1661–1662. *Journal of British Studies*, 20(1), 90–108. [CrossRef]
- Levack, B. P. (2006). *The witch-hunt in early modern Europe* (3rd ed). Pearson Education Limited.
- MacFarlane, A. (1999). *Witchcraft in Tudor and Stuart England* (2nd ed). Routledge.
- Madej-Stang, A. (2015). *Which face of witch: Self-representations of women as witches in works of contemporary British women writers*. Cambridge Scholars Publisher
- Martin, L., & Miller, J. (2008). Some findings from the survey of Scottish witchcraft. In J. Goodare, L. Martin & J. Miller (Eds.), *Witchcraft and belief in early modern Scotland* (pp. 51–70). Palgrave Macmillan UK. [CrossRef]
- Millar, C.-R. (2021). Diabolical men: Reintegrating male witches into English witchcraft. *Seventeenth Century*, 36(5), 693–713. [CrossRef]
- Monter, W. (1997). Toads and Eucharists: The male witches of Normandy, 1564–1660. *French Historical Studies*, 20(4), 563–595. [CrossRef]
- Morgan, S. (2019). *Perspectives on male witches in early modern England University of Bristol (United Kingdom)*. PQDT.
- Rowlands, A. (2009). Not ‘the usual suspects’? Male witches, witchcraft, and masculinities in early modern Europe. In A. Rowlands (Ed.), *Witchcraft and masculinities in early modern Europe* (pp. 1–30). Springer.
- Santino, J. (1983). Halloween in America: Contemporary customs and performances. *Western Folklore*, 42(1), 1–20. [CrossRef]
- Schulte, R. (2009). *Man as witch: Male witches in central Europe*. Palgrave Macmillan UK.
- Shakespeare, W. (2020). *Macbeth*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Sharpe, J. (2020). Witch hunts in Britain. In J. Dillinger (Ed.), *The Routledge history of witchcraft* (pp. 145–159). Routledge.
- Sneddon, A. (2012). Witchcraft belief and trials in early modern Ireland. *Irish Economic and Social History*, 39(1), 1–25. [CrossRef]
- UK Parliament. (n.d.). *Witchcraft*. Retrieved from <https://www.parliament.uk/about/livingheritage/transformingsociety/private-lives/religion/overview/witchcraft/>
- Wiesner, M. E. (2000). *Women and gender in early modern Europe* (2nd ed). Cambridge University Press.
- Witcombe, C. L. C. E. (2000). *Eve’s identity* Retrieved from <http://witcombe.sbc.edu/evewomen/3eveidentity.html>

Reviewer List

Adem YULU	Hacer KUMANDAŞ	Ömer ALANKA
Ali Gökhan YÜCEL	Hakan YÜKSEL	Ömer ALKAN
Ali UTKU	Hasan KARA	Özden ÖZCAN TOP
Arif ÖNDER	İhsan TOKER	Özgür SELVİ
Aslı DOLU	İlhan BİLİCİ	Pelin Seval ÇAĞLAYAN ESEN
Başak AĞIN	İlker ÖZÇELİK	Recep ÜNAL
Bilsen BİLGİLİ	İrşad YUCA	Reyhan TANIYAN
Burak BAŞKAN	İsmail ERDOĞAN	Rümeysa HOŞOĞLU KAMA
Burçhan SAKARYA	Kemal ÇAPOĞLU	Sadık Erol ER
Cahit NURİ	Kerem KARABULUT	Samet YILMAZ
Caner GİRAY	Kutay OKTAY	Seda BOZDUMAN ÇELEBİ
Cemre PEKCAN	Mehmet GÜZEL	Selçuk YAZICI
Ceren AVCIL	Melda ASLAN	Selim AREN
Coşkun DİKBİYİK	Meral ÜZÜLMEZ	Selim BAŞAR
Dilek ÖZDEMİR	Meryem ODABAŞI	Serhat NASIROĞLU
Ebru GÖKALP	Mesut DOĞAN	Seyfi ÖZGÜZEL
Ebül DOĞAN	Murat AKSU	Seyid Raşid BAĞÇIVAN
Emel ZORLUOĞLU AKBEY	Mustafa BOSTANCI	Şahin ÇETİNKAYA
Erdinç PARLAK	Mustafa GÖMLEKSİZ	Şeref DEMİRDAĞ
Eren YÜRÜDÜR	Mustafa ÖZDEMİR	Şükrü ASLAN
Ersin ÇELİKBAŞ	Naci İSPİR	Tuğba BİNGÖL
Eser ÖRDEM	Nazal BARDAK	Uğur TEKİN
Fatih YAMAN	Nazan YILDIZ	Üstün ÖZEN
Gamze ERYILMAZ	Nazife Özge BEŞER	Yakup ÖZEKİCİ
Gökhan ŞAHİN	Nejdet KELEŞ	Yılmaz YAZICI
Gülay GÜNAY	Neriman NÜKHET ÖZEN	Yusuf AKAN
Gülten GENÇ	Nimet YILDIRIM	Zerrin KARAKUZULU
Habib TEKİN	Nurlan MIMINOV	Zuhal DEMİR AKMEŞE
Hacer AKER	Osman ELMALI	

